

Rambynas

1 (25)
2024 m. birželis

Rambynas

Pagėgių krašto draugijos „Sandūra“
leidinys 2024 m. 1 (25)

Redakcinė kolegija

Diana Milašauskienė – vyriausioji redaktorė

Marytė Gečienė

Birutė Žemgulienė

Juozas Vercinkevičius

Vytenis Almonaitis

Egidijus Bacevičius

Rengėjas (leidėjas)

Pagėgių krašto draugija „Sandūra“

Finansiniai rėmėjai

AB „Vilkyškių pieninė“, Aušrinė ir Ramūnas Čepai, UAB „Veizas“, Rasa ir Sigita Stoniai, Gražina ir Gintautas Stančaičiai, Pagėgių savivaldybės tarybos nariai: E. Kuturys, R. Kelneris; visi Pagėgių krašto draugijos „Sandūra“ bičiuliai, įsigiję ir užsiprenumeravę žurnalą „Rambynas“.

Informaciniai rėmėjai

Nacionalinis Lietuvos istorijos žurnalas „Voruta“

TURINYS

Marius ŠČAVINSKAS Didysis prūsų sukilimas: vaizdai ir požiūriai	2
Kęstutis DEMERECKAS Anckeriai ir Beerbohmai – Klaipėdos krašto šviesuoliai	9
Valmantas MICKEVIČIUS Senosios Mažosios Lietuvos kapinės arba Terra Nullius – niekieno žemė	18
Roza ŠIKŠNIENĖ Pelkių žmonės iš Aukštumalės	25
Darius KINIULIS Lauksargiai Klaipėdos krašto sukilimo metu	30
Egidijus BACEVIČIUS Karališkieji medžiai Mažojoje Lietuvoje	41
Asta BARTKEVIČIŪTĖ Kaltinių sietytynų iš H. Šojaus kolekcijos mįslės ir hipotezės	49
Rima NAVICKIENĖ, Vilma VAIVADIENĖ A. Mackus ir J. Bobrovskis mūsų krašto istorinio ir kultūrinio naratyvo kontekste	56
Martynas PURVINAS Mažosios Lietuvos pasienio istorijos puslapiai	63

Viršelio nuotrauka. Šiomet sukanka 750 metų nuo Didžiojo prūsų sukilimo numalšinimo (1274-2024). Geopolitiškai prūsai pralaimėjo, tačiau ši kaina buvo sumokėta Lietuvos naudai – po vidaus kovų nužudžius Mindaugą ir įsitvirtinus pirmiesiems Gediminaičiams, Lietuva buvo pasiruošusi priimti Vokiečių ordino iššūkį. Numalšinęs sukilimą ir nukariavęs likusias prūsų žemes, 1283 m. Vokiečių ordinas pradėjo karą su Lietuva. M. Ščavinsko nuotraukoje Vokiečių ordino riteriai kovoja su prūsais arba lietuviais. Marienburgo (dabar Malborkas) pilies didžiojo magistro kambario vidaus kolonų kapitelis, apie XIV a. antroji pusė arba XV a. pr.

Nugarėlės nuotrauka. Kryžiai senosiose ev. liuteronų kapinėse, Lašų kaimas, Šilutės raj. V. Mickevičiaus nuotrauka

Birutė BALTRUŠAITYTĖ

Traukiniu

*Kas metai į šitą žemę mane traukinio ratai veža –
taip važiavo kadaise Bobrovskis, prie Pagėgių sustodavo,
ūkėdavo garvežys, jis žiūrėdavo pro langą į rauzganus
čerpių stogus. Nenuprantu jo kalbos, iš anapus
atskūlandančios, tiktai veidą suprasčiau ir lūpų krutėjimą,
išdainavusį Sarmatijos slėnių šviesybę su paremtu
gluosniais dangum... Antai Nemuno lančos ir kėlpos,
tasai neišsipildantis godulys matyti, pašaukti, mylėti
griuvėsius, aidą žingsnių pradingusių – mano Marta,
Enzys ir Martynas be namų, be kapų, be prisikėlimo
vilties šaukiasi mūsų. Traukinį, neriantis į senovišką
stoties angą, kur niekas nelaukia, tik grindinys su
atšalusiais žingsnių ženklais tebėra...*

Iš rinkinio „Lietuvninkų ir prūsų žemėj“, Vilnius, 1991 m.

Didysis prūsų sukilimas: vaizdai ir požiūriai. Skirta Didžiojo prūsų sukilimo baigties 750 metų sukakčiai

Marius ŠČAVINSKAS

Klaipėda

Be Žalgirio (Griunvaldo) mūšio ir Vytauto Didžiojo laikų kovų su Vokiečių ordinu (vadinant „kryžiuokais“ arba tiesiog kryžiuočiais) aprašymų istoriniuose veikaluose ir ypač grožinėje literatūroje (romanuose, dramose), ne menkesnio dėmesio masinėje kultūroje ir istorinėje atmintyje yra sulaukęs vadinamasis Didysis prūsų sukilimas, plg. lenkų istoriografijoje išpopuliarintą Didžiojo karo su Vokiečių ordinu, pasibaigusiu Žalgirio mūšiu ir Torunės taikos sutartimi, naratyvą. Du didieji kovų su Vokiečių ordinu epizodai, dvi skirtingos epochos ir du pasižymėję veikėjai – Herkus (Henrikas) Mantas ir Vytautas Didysis. Vienas – valdovas, kitas – prūsų notangų vadas. Beje, ir vienas, ir kitas oficialiai buvo krikštytas. Ir vienas, ir kitas dalį gyvenimo praleido svetimųjų žemėse – Herkus Mantas, kaip įkaitas laikytas Vokietijoje, Magdeburgo mieste (kur ir buvo pakrikštytas) grįžo į tėvų žemę pradėti sukilimo. Lietuvoje vyksiant kovoms ir intrigoms dėl sosto paveldėjimo po Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kęstučio nužudymo, Vytautas turėjo du kartus bėgti į Marienburgą ir prašyti Vokiečių ordino pagalbos. Galiausiai – du skirtingi herojų likimai ir dviejų kovų su Vokiečių ordinu skirtingi rezultatai – prūsai, deja, sukilimą

pralaimėjo, tuo metu po Žalgirio mūšio Lietuva laimėjo. Nepaisant pralaimėjimo, prūsų kova su užkariautojais tapo įkvėpimo šaltiniu XIX–XX a. visuomenėms. Net XIX a. vokiečių istorikai turėjo pripažinti prūsų drąsą ir troškimą laisvai gyventi.

Švedų istorikas Nilsas Blomkvistas prieš beveik dvidešimt metų rašė, kad būta dviejų susidūrimo su krikščioniška Europa kelių – adaptacijos / integracijos ir konfliktų / užkariavimų. Tačiau kaip ir kokios aplinkybės lėmė, kad prūsai (kaip, beje, N. Blomkvisto tyrinėta Livonija) pradėti sieti su konfliktų / užkariavimų keliu? Koks vaidmuo konflikte teko Vokiečių ordinui, o kokį priskiriame prūsams, ypač Didžiojo sukilimo dalyviams? Galiausiai, kaip rutuliojosi pats sukilimas ir kokia buvo sukilėlių vado asmenybė? Pradėti reiktų nuo paties Vokiečių ordino atsikraustymo į Prūsiją aplinkybių.

**Vokiečių ordinas – pakviesti atvykėliai,
turėję paklusti Mozovijos kunigaikščiui**

Vokiečių ordinas buvo kryžiaus žygių ideologijos subrandinta karinė riterių organizacija, gyvenusi remdamasi vienuolišku gyvenimo būdu. Jis užgimė III kryžiaus žygio

į Šventąją Žemę įkarštyje, byrant paskutinės didelės krikščionių turėtos Akono (arba Akro, šiaurinė dabartinio Izraelio dalis) miestovirtovės akmeninėms sienoms; iš pradžių Vokiečių ordinas gyvenęs pagal tuo metu išpopuliarėjusio tamplierių riterių ordino regulą (taisykles). Kryžiaus žygių ideologija skelbė, kad krikščionys, skriaudžiami musulmonų, turintys teisę gintis ir išvaduoti Jėzaus Kristaus tėvoniją – Šventąją Žemę iš Bagdado kalifų valdžios. Tuo tikslu įvyko I kryžiaus žygis (1096–1099 m.), iš tiesų iš musulmonų atkariavęs Jeruzalę, Betliejų ir kitus Šventosios Žemės istorinius miestus, tačiau XII amžiaus viduryje ir vėliau dalis žemių buvo prarasta. Dėl šios priežasties

buvo šaukiamas III kryžiaus žygis, į kuri plūstelėjo nemažos Vokietijos aristokratijos ir riterijos pajėgos.

Oficialiai Vokiečių ordinas pavadintas Vokiečių namų Jeruzalėje ligoninės Švenčiausios Mergelės Marijos brolija, kurios įstatus 1196 metais patvirtino popiežius Celestinas III. Taigi, kaip tamplieriai bei joanitai, Vokiečių ordinas turėjo rūpintis vokiečių kilmės riteriais – kryžiaus žygių dalyviais ir jų reikalais Šventojoje Žemėje. Iš pat pradžių Vokiečių ordinas buvo pavaldus Joanitų riterių ordinui, tačiau 1198 metais Apaštalo Sostas patvirtino vokiečių riterių brolijos savarankiškumą. Kadangi Šventoji Žemė galutinai buvo krikščionių prarasta, Vokiečių ordinui teko

Vokiečių ordino didžiųjų magistrų galerija, Marienverderio (dabar – Kvidzinas) katedros aukštutinė koplyčia, XV a. freska. M. Ščavinsko nuotrauka, 2015 m.

ieškoti laimės kitur. Pirmiausia jį pasikvietė Vengrijos karalius Andiejus II į Vengrijos tuo metu kontroliuotą Transilvaniją ir gretimas žemes kovoti su vis dar kai kuriais pagoniais kumanais (polovcų giminaičiais), tačiau iš ten buvo išvytas, kaip nepakluses karaliaus valiai. Dar vieną kitą valdą Vokiečių ordinas buvo gavęs Kipre, kai kuriose Viduržemio jūros salose, Bizantijos (tiksliau – po IV kryžiaus žygio – Lotynų) imperijoje. Galiausiai Vokiečių ordina į savo žemes pakvietė Mozovijos kunigaikštis Konradas (Mozovijos kunigaikštis nuo 1202 iki mirties 1247 m.), puoselėjęs viltis Vokiečių ordino pagalba praplėsti savo valdas pagonių prūsų ir jotvingių sąskaita. Tas pats kunigaikštis, rėmęs pirmąjį prūsų vyskupą Kristijoną, buvo prisidėjęs įkuriant vadinamąjį Dobrynės riterių ordina, tačiau dėl silpnumo nepateisino į jį dedamų vilčių.

Derybos tarp kunigaikščio Konrado ir Vokiečių ordino prasidėjo dar 1226 m., bet atvykimo procesas užtruko iki pat 1230–1231 m., kai Vokiečių ordino didysis magistras į Prūsiją atsiunčia pirmąjį Prūsijos krašto magistrą Hermaną iš Balko su nedideliu riterių būriu. Jis prūsų genčių užkariavimą pradėjo įsitvirtindamas prie Vyslos upės, pastačius pirmuosius Torunės miesto įtvirtinimus. Pradėjęs užkariavimus, Vokiečių ordinas ėmė ginčytis su savo siuzerenu Mozovijos kunigaikščiu dėl žemių, o galiausiai po karinių konfliktų jų keliai išsiskyrė. Vokiečių ordinas pasiekė, kad visos Prūsijoje užkariautos ir ateityje užkariausimos žemės priklausys tik Vokiečių ordinui, o buvęs siuzerenas atsisakė bet kokių teisių į Vokiečių ordino užkariautas žemes. Tokiu būdu Vokiečių ordinas tapo suverenu Prūsijoje, tiesiogiai pavaldžiu tik Apaštalu Sostui.

Prūsai iki Vokiečių ordino užkariavimų pradžios

Aptarus Vokiečių ordino atsikraustymo aplinkybes, reiktų trumpai apibūdinti tuometinę Prūsiją. Paprastai sutariama, kad prūsai gyveno keliolikoje žemių (žinomiausios – Semba, Barta, Nadruva, Varmė, jotvingių žemė). Vokiečių ordino užkariavimų išvakarėse, t. y. XII a. pab.–XIII a. 1–3 dešimtmetyje prūsai dar neturėjo sukūrę politinės valdžios, nors galima kalbėti apie bendrus karo žygius,

vykdytus į Mozoviją ar gretimus kraštus. Nuo XI–XII a. rašytiniai šaltiniai fiksuoja, kad prūsų kariauninkų paslaugomis naudojosi tarpusavyje besipykstantys lenkų kunigaikščiai. Tai vadinamosios „karinės demokratijos“ laikai, kai karo vadai tardavosi tarpusavyje dėl karinių ekspedicijų, į jas pakviesdami tuos ginklą turėjusius teisę nešioti laisvuosius bendruomenės narius, kuriais pasitikėdavo ir kurie dėl savo fizinių duomenų galėjo dalyvauti žygyje. Kitaip tariant, „karinė demokratija“ nebuvo absoliuti „demokratija“, kaip ją galėtume suprasti. Tai sąlyginis terminas, nurodantis, kad pirmu smuiku griežė karo vadai ir jų bendraminčiai, o visi kiti arba prisijungdavo prie organizuojamo karo žygio, arba ne. Žinoma, prisijungusieji laisvieji bendruomenės nariai turėjo gebėti valdyti ginklus (svarbiausia – ietį, ilgąjį kovos peilį, rečiau – kalaviją; pastarasis buvo brangus ir jį nešioti galėjo tik išskirtinis, elitinis karys). Be to, kariauninkai turėjo auginti žirgus, su kuriais neretai joda į karo žygį (nors į karo žygį eita ir pėsčiomis).

Nieko tikro nežinoma apie prūsų disponavimą žeme, tačiau galima numanyti, kad karo žygio metu kariauninkai ir jų vadai gausino kilnojamąjį turtą, kurį keisdavo į kitus norimus daiktus arba užgrobtą turtą „įveiklindavo“ savo ūkyje, pavyzdžiui, belaisviai galėjo dirbti tokio kariauninko ir jo šeimos naudai. Ar prūsų visuomenėje vystėsi vadinamasis agnatinis paveldėjimas (t. y. paveldėjimas vyriausiam įpėdiniui), taip pat nėra aišku. Tačiau sutariama, jog karo vadai galėjo turėti medines pilis (rezidencijas?), ir ne tik pilis – slėptuves ar priebėgas, kuriomis naudodavosi visi bendruomenės nariai. Bet skirtingai nuo Vokiečių ordino pradėtų statyti akmeninių ir mūro pilių prūsai, kaip ir visi baltai, dėl miškų ir medienos gausumo Baltijos regione, statė medines pilis. Tad Vokiečių ordinas susidūrė su medinių pilių ir dar valstybinių struktūrų nepasiekusiais prūsais. Kadangi didžiuma prūsų buvo pagonys, deginę savo mirusiuosius, Vokiečių ordino propagandistai krikščioniškoje Europoje aiškino, kad Dievo vardu vykdo šventąjį karą prieš demonus garbinančius prūsus, esą piktybiškai nenorinčius atsiversti į tikrąjį tikėjimą. Kadangi prūsai buvo susiskaldę, dalį jų Vokiečių ordinas papirko, perviliojo į savo pusę suteikdami

tam tikras teises, o su kitais, padedant atsi-
vertėliams į krikščionybę, kariavo.

Didysis prūsų sukilimas

Prūsų užkariavimas vyko tam tikrais eta-
pais. Iš pradžių Vokiečių ordino riteriai įsi-
tvirtino prie Vyslos esančiose prūsų žemėse –
Kulme, Pamedėje. Iki apie 1246 m. Vokiečių
ordinas faktiškai užkariavo beveik visą Prū-
siją, išskyrus Sembos pusiasalį ir dalį skalvių
žemių. Didėjant įvairioms prievolėms Vokie-
čių ordinui, konvertitai prūsai sukilo, tačiau
pralaimėję sutiko su Kristburgo pasidavimo
akte (1249 m. žiema) iškeltomis sąlygomis:
vėl priimti krikščionybę, vykdyti prievoles
Vokiečių ordinui, mainais gaunant tam tikrų
socialinių garantijų ir turtinių teisių. Sembos
žemė buvo užkariauta 1255 m. sausio mėnesį
įvykus kryžiaus žygiui, kuriame dalyvavo gau-
sios čekų, lenkų, vokiečių pajėgos, vadovaujamos
paties Čekijos karaliaus Pšemiso II Otokaro. Jo
garbei Vokiečių ordinas įkūrė miestą, pa-
vadintą Karaliaučiumi (Königsberg). Tokiu
būdu buvo baigtas Prūsų žemių užkariavi-
mas. Tačiau 1260 m. rugsėjį Vokiečių ordi-
nui ir jo sąjungininkams pralaimėjus Durbės
(dabar – Latvijos teritorija) mūšį, kilo prūsų
sukilimas, po teisybei apėmęs ne tik beveik
visą Prūsiją, tačiau ir Kuršą, dalį Livonijos,
žemgalių žemių; kažkur Karšuvoje pastatyta
šv. Jurgio pilį Vokiečių ordino riteriai paliko
patys, buvo prarasta Duobelės pilis Žemga-
loje. Prūsų sukilimas vyko net iki 1274 m.,
nors pavieniai sukilėlių susidūrimai vyko
dar kelerius metus vėliau. Dėl savo masišku-
mo ir ilgos trukmės šis sukilimas vadinamas
Didžiuoju, nes iki jo ir po jo būta dar dviejų
mažesnių sukilimų.

Sukilėliai sudarė prūsų žemių karinę są-
jungą (konfederaciją): Notangams ėmė vado-
vauti iš Magdeburgo grįžęs Herkus Mantas,
netrukus išrinktas vyriausiuoju sukilimo
vadu, varmiams – Glapas, pagudėnams –
Auktuma, vėliau – Linkus, sembams – Glan-
das ir pan. Panaši karinė sąjunga buvo įkurta
ir Žemaitijoje – vadovaujama išrinkto karo
vado Algmino (Almeno): žemaičių kariuo-
menė gana sėkmingai kovojo su Livonijos
kariuomene keleri metai iki prūsų didžio-
jo sukilimo. Žemaičių pergalės, ypač prie
Durbės, neabejotinai turėjo įkvėpti prūsus

Prūsų kariauninkai, atvaizduoti ant Gniezno katedros durų, XII a.
Nuotrauka iš <http://www.xn--altiniai-4wb.info/index/details/11>

Švč. Mergelė Marija, Marienburgo pilies baraljefas. M. Ščavinsko
nuotrauka, 2015 m.

Herkus Mantas (akt. A. Šurna), kadras iš filmo „Herkus Mantas“ (1972 m.). Nuotrauka iš <https://www.delfi.lt/veidai/kinas/pristatytas-suskaitmenintas-ir-restauruotas-m-giedrio-filmas-herkus-mantas-72308282>

Paskutinės Herkaus Manto kovos, kadras iš filmo „Herkus Mantas“ (1972 m.). Nuotrauka iš <https://www.7md.lt/kinas/2017-04-21/Lietuvos-mokyklose-jau-veikia-kino-klubai#&gid=1&pid=1>

dar kartą pradėti kovą su Vokiečių ordinu. Iš tiesų pirmieji penkeri metai sukilėliams buvo gana sėkmingi – prūsams į pagalbą atėjo krikščionis Pamario kunigaikštis, su kuriu prūsai bendradarbiavo gindamiesi nuo Vokiečių ordino XIII a. viduryje. 1261 m. sausio mėn. sukilėliai, vadovaujami sukilimo vado Herkaus Manto, laimėjo garsųjį Pokarvių, netrukus ir kitus mūšius, buvo užimtos dalis Vokiečių ordino pilių (apsiaustos, bet atsilaikė tik kelios, tarp jų – mūrinė Karaliaučiaus pilis). Be to, sukilėliams pavyko užmegzti ryšius su Lietuvoje vadžią užgrobusi kunigaikščiu Treniota: 1262 m. vasarą jis puolė Vokiečių ordino valdas Prūsijoje ir kunigaikščio Zemovito, rėmusio Vokiečių ordiną, valdas Mozovijoje. 1264 m. sukilėliai sugriovė užimtą Bartenšteino pilį. Susiklosčius nepalankioms aplinkybėms, Vokiečių ordinas kreipėsi pagalbos į gretimų krikščioniškų kraštų valdovus ir kunigaikščius. Popiežiai Urbonas IV ir jo įpėdinis Klemensas IV paskelbė kryžiaus žygį prieš sukilėlius.

Kadangi sukilėliams nepavyko užimti pačių pagrindinių Vokiečių ordino mūrinių pilių, tarp prūsų prasidėjo kivirčiai, ką reikėtų daryti toliau, kas mažino sukilėlių kovinę narsą, sudarė sąlygas tarpusavio nepasitikėjimui. Vokiečių ordinui atsitiko priešingai: pavyko konsoliduoti jėgas, jis susilaukė pagalbos iš Braunšveigo kunigaikščio Albrechto bei Tiuringijos landgrafo Albrechto, Brandenburgo markgrafo ir kitų, kurie 1265 m. nuvijo sukilėlius nuo Karaliaučiaus pilies. Vokiečių ordino pagrindinėse pilyse laikytus prūsų diduomenės įkaitus riteriai apakino arba nužudė. Vieni pirmųjų kapituliavo kuršiai (1267 m.), o paskutinė didelė sukilėlių pergalė buvo Bartenšteino pilies paėmimas 1264 m. Po šio laimėjimo, deja, prasidėjo nesėkmių, sukilusių vadų tarpusavio vaidų arba smulkių ir neįkvepiančių pergalių periodas, t. y. antrasis sukilimo etapas, trukęs iki 1268 m. 1266 m. Vokiečių ordinas pradėjo statyti naujas pilies Varmėje, kur slopo pasipriešinimas, tačiau tai nebuvo visų prūsų sukilėlių nugalėjimas – Vokiečių ordinas laikėsi strategijos skaldyti sukilėlių jėgas ir malšinti sukilimą atskirose srityse. Nors varmių vadui Glapui 1266 metais pavyko sugriauti Brandenburgo pilį, tačiau kitais metais į Prūsiją vėl atvykęs Brandenburgo markgrafas pilį atstatė.

Be to, Pamario kunigaikštis Mestvinas, rėmęs sukilėlius, 1267 m. pabaigoje susitaikė su Vokiečių ordinu, o tų pačių metų pabaigoje į Prūsiją dar kartą atvyko pats Čekijos karalius Pšemislas II Otokaras; tik prasidėjęs didelis atlydys Čekijos karaliui sutrukdė pasiekti didesnių laimėjimų. Tapo aišku, kad kovos iniciatyva jau buvo Vokiečių ordino ir jo sąjungininkų rankose.

Paskutiniame, trečiajame sukilimo laikotarpyje tarp 1268–1274 m. Vokiečių ordinui pasidavė sembai, notangai, bartai, varmiai. Nors 1271 m. dalis bartų ir pagudėnų sugriovė Christburgo miestą, sumušė Vokiečių ordino ir jo sąjungininkų iš krikščioniškos Europos kariuomenę, tačiau kitais metais sukilėliai patyrė labai skaudų pralaimėjimą – varmių vadas Glapas žuvo (pagal kitą versiją – buvo sučiuptas ir nužudytas), o Herkus Mantas, pakliuvęs į nelaisvę, buvo žiauriai nužudytas. Anot Vokiečių ordino kronikininko Petro Dusburgiečio, sukilėlių likučiai buvo nugalėti 1274 m., nors, kaip minėta, kai kurie sukilėliai, remiami skalvių ir nadruvių, dar bandė priešintis ir po 1274 m. Tarp 1274 ir 1277 m. galutinai buvo užkariauta Skalva ir Nadruva. Kaip bebūtų gaila, Lietuva, išskyrus Treniotos epizodą, sukilėliams taip ir nepadėjo. Greičiausiai iš pradžių tai lėmė karaliaus Mindaugo sąjunga su krikščioniais, vėliau prasidėjusi politinė suirutė Lietuvoje nužudžius Mindaugą. Sukilimas buvo jėga numalšintas, bet (išskyrus atskirus atvejus, kada kai kurie sukilėliai pereidavo į Vokiečių ordino pusę) iš esmės prūsai buvo nugalėti ne todėl, kad pritrūko ryžto, o todėl, kad išseko fizinės jėgos, nebuvo sulaukta svari pagalbos iš Lietuvos, nuo jų nusigrėžė krikščionis Pamario kunigaikštis, be to, prūsai nelabai mokėjo šturmuoti mūrines Vokiečių ordino pilies, sukilėliams nepavyko užkardyti maisto ir kitų resursų, skirtų Vokiečių ordinui, gabenimo Vyslos upe, o sukilėlių vadai, ne visada rasdavę bendrą kalbą, pykosi tarpusavyje. Pastaruosius tarpusavio kivirčius Vokiečių ordinas išnaudojo savo naudai, žadėdamas tam tikras teises, perviliodamas kilminguosius prūsus į savo pusę.

Herkaus Manto asmenybės legenda

Labiausiai Herkaus Manto asmenybės vaizdinį šiuolaikinėje istorinėje atmintyje

lėmė sukurtasis filmas apie prūsų kovą už laisvę. 1972 m. sovietinės Lietuvos kino studijoje sukilėlių vado ir prūsų sukilimo prieš Vokiečių ordiną atminimui sukurtas istorinis vaidybinis filmas „Herkus Mantas“ (režisierius Marijonas Giedrys), kuriame Herkaus Manto vaidmenį suvaidino aktorius Antanas Šurna. Filme pateiktas pusiau krikščionio, pusiau pagonio Herkaus (Henriko) Manto, kilusio iš Monteminių giminės, tragiškas likimas, bandant suvienyti susiskaldžiusius prūsus kovai prieš Vokiečių ordiną ir mėginant širdyje suderinti krikščionybę su pagonyste, meile krikščionei Kristinai (aktorė Eugenija Pleškytė) ir su meile tėvynei Prūsijai. Istorinių šaltinių apie Magdeburgo kilmingo miestiečio dukterį Kristiną, įsimylėjusią Herkų Mantą ir už jo ištekėjusią, nėra. Taip pat nieko tikro nėra žinoma, ar sukilęs Herkus Mantas metė krikščionybę, ar liko „anoniminiu“ krikščioniu, koks jis vaizduotas filme. Greičiausiai jis metė krikščionybę, ką buvo padarę ir kiti krikštyti sukilėliai. Jis, kaip įkaltas, Magdeburge mokėsi krikščionybės tiesų, krikščionių karo meno, pravertusio kovoje su Vokiečių ordinu, ir kitų dalykų. Sukilusių prūsų vadai Herkų Mantą, kaip geriausiai pažinojusį priešininkus krikščionis, išsirinko karo vadu. Dalyvaudamas mūšiuose ir Vokiečių ordino pilių šturmuose, jis buvo sužeistas, bet pasveiko. Nors istoriniai šaltiniai, pasakodami apie sukilimą, kurį laiką Herkaus Manto neminėjo, jo vardas vėl pradėtas minėti apie 1272 m., kai, blėstant sukilimui, jis su nedideliu būriu prūsų buvo sumuštas ir pakliuvo į nelaisvę. Vokiečių ordino vadovybė iš karto įsakė jį kankinti ir pakarti.

Kadangi Herkus Mantas kovojo prieš Vokiečių ordiną, jam palankiuose istoriniuose šaltiniuose prūsų vadas pavaizduotas kaip paties velnio sūnus dieną naktį galvojęs, kaip pražudyti krikščionis. Velnio sūnumis buvo vadinami ir kiti Vokiečių ordino priešai, net ir

krikščionys, pavyzdžiui, Pamario kunigaikštis Sventopelkas, pradėjęs kovą su ordinu XIII a. viduryje, pasitelkdamas ir prūsų pagalbą. Nors XVI-XVIII a. historiografijoje jis paminimas kaip sukilėlių vadas, troškęs laisvės savo tautai, labiausiai Herkaus Manto ir sukilėlių ryžtas kovoti ir nepasiduoti pavergėjui matomas romantizmo epochoje, ypač sovietinėje epochoje. Dramaturgas Juozas Grušas Herkų Mantą pavaizdavo kaip naivų romantišką kovotoją prieš Vokiečių ordino daromą neteisę prūsų tautai. Sovietinė historiografija Herkų Mantą pasirinko kaip kovotoją prieš Vakarų Europą ir krikščionybę, o Vokiečių ordiną vaizdavo kaip hitlerininkų tolimus protėvius, troškusius nukariauti visus baltus ir Rusiją. Dabar Herkus Mantas suvokiama kaip simbolinė kovos už laisvę figūra, mokanti apie tai, kas nutinka, kai tauta praranda vienybę, o žmonės, vedami egoistinių tikslų, nesiekia gėrio pergalės prieš blogį.

Sukilimo reikšmė

Nors Didysis prūsų sukilimas nebuvo paskutinis prūsų bandymas išsivaduoti iš Vokiečių ordino (XIII a. pabaigoje įvyko paskutinis mėginimas atsikratyti užkariautojų valdžios), tačiau jis parodė, kad ordinas negali likti ramus užkariautose žemėse. Tam tikros prievolės prūsams buvo palengvintos, dalis prūsų kilmingųjų išsaugojo savo socialines teises; tokių giminių atstovai integravosi į Vokiečių ordino žemesnės grandies valdžios struktūras. Dalis prūsų perėmė vokiečių kalbą ir kultūrą. Geopolitiškai prūsai pralaimėjo, tačiau ši kaina buvo sumokėta Lietuvos naudai – po vidaus kovų nužudžius Mindaugą ir įsitvirtinus pirmiesiems Gediminaičiams, Lietuva buvo pasiruošusi priimti Vokiečių ordino iššūkį. Numalšinęs sukilimą ir nukariavęs likusias prūsų žemes, 1283 m. Vokiečių ordinas pradėjo karą su Lietuva.

Anckeriai ir Beerbohmai – Klaipėdos krašto šviesuoliai

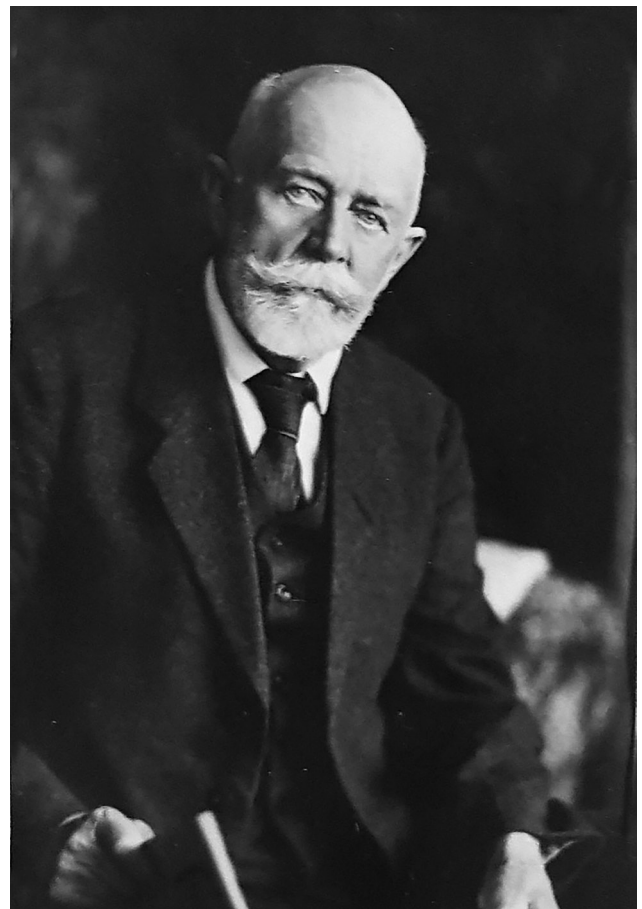
Ištrauka iš rengiamos knygos

Kęstutis DEMERECKAS

Rusnė

Karai, marai ir epidemijos šluoja žmonių atmintį. Po jų kiekviena nauja karta susiduria su atminties paveldo problema. Skaudžiausiai ji iškilo po Antrojo pasaulinio karo. Šis karas supriešino žmones, paveikė jų sąmonę. Tai akivaizdžiai matome Mažosios Lietuvos ir Klaipėdos krašto praeities vertinimuose, daugiausia paskiepytuose pokario priešpriešos. „Vokiška“ šio krašto atmintis buvo sąmoningai tušuojama, nustumiami į atminimo pakraščius, dažnai net akivaizdžiai naikinama. Visa tai vyko pasitraukus beveik visiems vietiniams gyventojams. Net likę vietiniai lietuviai atėjūnų buvo vadinami vokiečiais. Atvykusiems nebuvo brangi šio krašto atmintis, buvo griaujami pastatai, kasinėjamos kapinės. Tik iš pašalių, beveik slapta buvo ištraukiamos istoriniams tyrimams reikalingos knygos ir kronikos vokiečių kalba.

Lietuvai atgavus Nepriklausomybę pamatėme, kiek melo ir pagiežos slypėjo okupantų ir jų persidažiusių tarnų veikloje. Dar ir dabar atverčiant krašto iškilios praeities puslapius pasigirsta išpėjimų. Keista girdėti, kai visi dabar jau supranta mūsų kaip europinės kultūros svarbą esant Europos Sąjungoje lygiateise nare. Kokia bebūtų šio krašto atmintis, ji privalo būti žinoma ir įvertinta, ypač kultūrine

Ernstas Heinrichas Anckeris, pirklys ir medienos ekspeditorius, gimęs 1848 m. liepos 29 d. Rusnėje, miręs 1935 m. spalio 31 d. Palaidotas Rusnėje, prie bažnyčios. Fotonuotrauka iš Ernsto Anckerio anūko Eberhard Weiss šeimos albumo

prasmė. Ypač jeigu ji yra turtinga, gili, siekianti ne vieną šimtmetį. Ne vien dėl šios priežasties šiame straipsnyje norisi prikelti nemažą pluoštą kultūrinio paveldo, išlikusio ir išsaugoto Anckerių asmeniniuose archyvuose. Tai nepelnytai pamirštas enciklopedinis šio krašto kultūros palikimas.

Vienos iškiliausių Klaipėdos krašto asmenybių Rusnės medienos pirklio Ernsto Heinricho Anckerio (1848–1935) gyvenimas, kultūrinė bei verslo veikla šiandieninėje krašto istorijoje yra pamiršta ir tik fragmentiškai kai kuriose disciplinose prisimenama. Šios pavardės nerasite neseniai išleistoje Mažosios Lietuvos enciklopedijoje. Ernsto Anckerio dėka šiandien turime ne tik jo parašytą vientelį unikalų XIX a. vidurio sielių plukdymo Nemunu iki Klaipėdos aprašymą, tačiau ir jo parašytas Anckerių bei Beerbohmo giminės kronikas. Tik jo dėka išliko unikalus jo senelio, Klaipėdos medienos verslo negocianto Ernsto Heinricho Beerbohmo (1763–1838) dienoraštis, kurį jis rado po senelio mirties Gintaro Pelkės (Bernsteinbruch) dvaro bibliotekėlėje ir perrašė.

E. Anckerio ir jo palikuonių dėka išliko didžiulė dalis Beerbohmo šeimos archyvo, kuris iš Gintaro Pelkės dvaro buvo atgabentas į Rusnę, į Anckerių sodybą. Tikėtina, kad 1935 m., po tėvo Ernsto Anckerio mirties, jis nuvežtas į Karaliaučių, o karo pabaigoje į Jenos miestą Tiuringijoje. Archyvu rūpinosi duktė Mari Luizė Ancker. Ji 1914 m. ištėkėjo už daktaro Ernsto Hugo Stoll. Marie Luizė Stoll rašė, kad dalis Beerbohmo kultūrinio palikimo, konkrečiai aukso siūlais siuvinėtas rūbas, skirtas kaip dovana karalienei Luizei, buvo eksponuojamas 1913 m. Karaliaučiuje parodoje, skirtoje pergalės prieš Napoleoną šimtmečio jubiliejui.

Pirmosios Beerbohmo fotografijos į Lietuvą Nepriklausomybės pradžioje atkeliavo iš Stolio albumo (1993 m. publikavo akad. Domas Kaunas). Jos buvo saugomos Stollių dukters Charlottės Stoll, ištėkėjusios už Clewie Kröker, namuose ir perduotos dabartiniam savininkui sūnui Jūrgenui Krökeriui (gim. 1945 m.). 2021 m. vasarą Jūrgenas Krökeris atvyko su vaikaičiu Timu į Klaipėdą ir atgabeno didžiąją dalį Anckerių bei Beerbohmo archyvo, kurį padovanavo Mažosios Lietuvos istorijos muziejui.

Prieš daugiau nei dešimtmetį į Lietuvą iš

Vokietijos atgabentame AdM archyve taip pat saugoma svarbios Anckerių ir Beerbohmo archyvinės medžiagos. Lietuvos centriniam valstybės archyve saugomi Rusnės teismo dokumentai, tarp kurių ir Anckerių šeimos narių testamentai, Ernsto Heinricho Anckerio ir Wilhelmo Beerbohmo pasirašyta sutartis. Tačiau didžiausias atradimas – Ernsto Anckerio parašyta sielių plukdymo istorija, kurios kopija rankraščio pavidalu 1992 m. pateko į vilniečio istoriko Mato Veličkos rinkinį. Šį rankraštį išvertė klaipėdietis Egidijus Bacevičius.

Ernsto Anckerio perrašytu prosenelio Ernsto Heinricho Beerbohmo dienoraščiu naudojami žymiausi Klaipėdos krašto XX a. pr. istorikai: Johanas Zembrickis, Artūras Bittensas. Pirmoji dienoraščio dalies publikacija straipsnyje „Aus dem Tagebuch des Memeler Holzkaufmanns Ernst Heinrich Beerbohm 1763–1838“ pasirodė vokiečių kalba leisto laikraščio „Memeler Dampfboot“ 1932 m. sausio 31 d. priede „Der Grenzgarten“. Tuo metu tris ištraukas iš dienoraščio parengė spaudai Rudolfas Naujoks, Rusnės kurčnebylių įstaigos mokytojas, atvykęs į Rusnę dirbti 1931 m. Tikėtina, kad jis kaip vienas iš nedaugelio Rusnės inteligentų dažnai lankėsi Anckerių namuose ir inicijavo šio svarbaus rašinio dalinį publikavimą su plačia įžanga populiariausiame Klaipėdos laikraštyje. Straipsnyje jis pažymėjo, kad dienoraštis buvo perrašytas Ernsto Anckerio, nes originalas buvo ranka rašytas ir dėl smulkaus šrifto sunkiai įskaitomas, todėl tiko tik muziejiniam saugojimui. Anckerių šeimos kronika parašyta 1905 m. kovo mėnesį.

Reikia pastebėti, kad rengdamas spaudai dienoraščio ištraukas R. Naujoks darė kai kurias kupiūras, ištraukose labiau akcentavo bendruosius ekonominius ir politinius įvykius, užfiksuotus dienoraštyje.

Yra žinoma, kad Ernsto Heinricho Beerbohmo dienoraščio nuorašų buvo daugiau. Apie 1911 m. Kanuose ilsėjosi atvykusi iš Londono Julijaus Beerbohmo duktė Dora. Ji ten gavo dienoraščio nuorašą iš klaipėdietės Karnelijos Beerbohmo, kuriuo naudojami rašydama savo atsiminimus apie šeimą: „Dienoraštis ir kronika priklausė Corneliui Beerbohmo iš Memelio, kuri juos man paskolino būnant Kanuose 1911 m.“ (Dora Mary, 1928 m. gegužės 30 d.). Šeimos kroniką, kaip tvirtina 1990 m. savo laiške Julijaus Beerbohmo prorprovaikaitė Juliet Webs-

ter, paveldėjo iš tėvo, ją perspausdino ir iliustravo nuotraukomis iš šeimos kolekcijos. Jos kopija atsiųsta į Klaipėdos apskrities Ievos Simonaitytės viešąją biblioteką su palinkėjimu, kad, jeigu bus panaudotos teksto dalys su nuoroda, ji bus dėkinga.

Ernsto Anckerio mama buvo vyriausiojo Kuršių marių žvejybos prižiūrėtojo Wilhelmo Beerbohmo dukra Marie Emilija Beerbohm. Šeima saugojo savo atmintį, nes joje slypi garbinga kultūrinė praeitis. Tikėtina, kad Beerbohmu šeimos kroniką turėjo ir Ernstas Anckeris, ją perrašė papildydamas savo mintimis. Ji vadinasi: „Nachrichten über die Memeler Familie Beerbohm“.

Abiejų šeimų kronikas ir senelio dienoraštį į vieną rankraštį, spausdintą rašomąja mašinėle, sujungė Beerbohmu palikuonis, filosofijos daktaras Heinrichas Reinholdas iš Halės. Šio nuorašo kopija saugoma AdM archyve. Jis 1911 m. balandžio–birželio mėnesiais gyveno Rusnėje pirklio Ernesto Anckerio sodyboje. Rankraščio tituliniam puslapyje užrašyta, kad rankraštį 1912 m. kovo mėnesį Ernesto Anckerio žmona Margaretha Ancker padovanojo sūnui Wilhelmui Anckeriui, gyv. Klaipėdoje (Wilhelm Cornelius, gimęs 1895 m. birželio 18 d., miręs 1924 m. spalio 3 d., pirklys Klaipėdoje).

Tikėtina, šis 1946 m. rankraštis buvo saugomas Ursulos Schreiber namuose, Bremene (Ursula Gertrudė Schreiber, gim. Ancker, Karlo Anckerio, Klaipėdos pirklio duktė). Tekste rašoma: „buvo mano 1946 m. vasario mėnesį perrašytas“. Tačiau neaišku, kas ranka įrašė papildymus bei taisymus. Kitoje vietoje minima, kad Ernstas Anckeris buvo jos dėdė.

Visiškai neseniai į Klaipėdą iš JAV Baltimorės miesto atsiųsta nemaža Ernesto brolio Walterio Anckerio archyvo dalis, kuriame dailia rašysena nedidelėje puošnioje knygutėje taip pat perrašyta Anckerio šeimos kronika.

Šeimos istorija

Anckeriai – tai garsiausia pirklių ir medienos verslininkų šeima, per keturias kartas ypatingai veikusi ne tik Rusnės, bet ir visos apskrities vystymąsi ir klestėjimą. Giminės pradininkas iš Norvegijos į Prūsijos armiją tarnauti atkeliavęs jaunuolis – **Johanas Anckeris** (1) – pirmoji karta). Po sužeidimo tarnyboje jis gavo raštininko vietą Klaipėdos muitinėje. Jo senelis Kristianijoje turėjo prekybos namus.

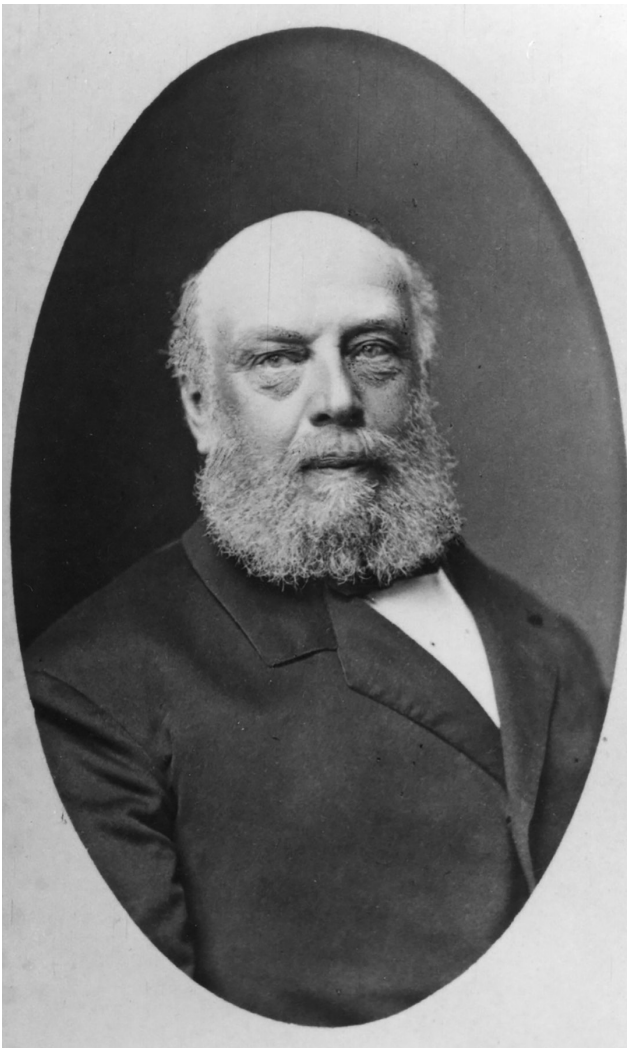
Johano Anckerio sūnus, **Johanas Heinrichas Anckeris** (2), gimęs 1761 m. Klaipėdoje, nors užaugo be tėvo (tėvas mirė 39 metų, po

Ernstas ir Anna Margaretha Ankeriai su vaikais Ernstu Heinrichu, Karen Margarethe ir Wilhelmu Kornelijumi prie savo namo Šyškrantėje apie 1916–1920 m. Fotografija iš Krökerių šeimos archyvo

Johanas Heinrichas Ankeris – pirmasis Rusnės medienos prekybos ekspeditorius. Gimė Klaipėdoje 1761 m. birželio 11 d., mirė Rusnėje 1816 m. balandžio 8 d. Fotografija iš Krökerių šeimos archyvo

Johanas Heinrichas Ankeris – politikas, Prūsijos Landtago deputatas, vienas iš Pažangos (Liberalų) partijos įkūrėjų. Gimė Rusnėje 1820 m. spalio 19 d., mirė 1881 m. balandžio 22 d. Rusnėje. Fotografija iš Krökerių šeimos archyvo

kelių mėnesių gimus sūnui), motinos pastangomis baigė prekybos mokslus Dancige ir 21 metų **1782 m. atvyko dirbti į Rusnę** garsaus Klaipėdos pirklio Elias Ruppelio ekspeditoriumi. Po keleto metų vedė Elisabeth Thumull, o po penkerių – antrą kart vedė E. Ruppelio podočią Anna Charlotte Zink. Su ja Rusnėje susilaukė 7 vaikų. Vyriausias sūnus Johanas Friedrichas Anckeris, gimęs 1792 m., būdamas 24 metų 1816 m. perėmė įmonę. Jis 1817 m. vedė Johana Aurora Schlimm, su kuria susilaukė 8 vaikų.

Johanas Friedrichas Anckeris (3) išplėtojo tėvo verslą: pastatė malūną-lentpjūvę, įkūrė virvių vijklą, atidarė kepyklą, nuomojo beveik visas Rusnės žvejybvietes, importavo galvijus iš Olandijos. 1820 m. pastatė didelį šeimos namą netoli Atmatos, Šyškrantės paribyje. 1828 m. įsigijo valstybinio bravoro karčemą Šilokarčemoje (Z.Š.183); 1824 m. kelto privilegiją per Atmatą ties Šyša, kurią naudojami iki 1836 m. (Z.Š.227). Po jo mirties 1858 m. (palaidotas Rusnėje, buvusiose kapinėse, prie bažnyčios, kur stovi išlikęs paminklas) verslą perėmė vyriausiasis sūnus **Johanas Heinrichas Anckeris (4)**, gimęs 1820 m., mokėsis Anglijoje, 21 metų grįžęs į Rusnę dirbti tėvo įmonėje. 1845 m. Johanas Heinrichas Anckeris Rusnės bažnyčioje vedė garsaus šio krašto žmogaus, vyriausiojo Kuršių marių žvejybos prižiūrėtojo Wilhelmo Beerbohmo dukrą Marie Emilija Beerbohm (Z.Š.138). Ši pagimdė jam net 6 sūnus. Vyriausiasis gavo senelio vardą – Johanas Friedrichas Anckeris, gimęs 1846 m. Rusnėje.

Ankerių namai buvo tarsi Rusnės kultūros ir verslo centras, nes šeimininkas pagal seną šeimos tradiciją mėgo viešą „žmonių draugiją, kuriai jo namų durys visada buvo atviros, o dėl savo tiesaus ir atviro būdo buvo plačiai gerbiamas“ – rašė J. Zembrickis (t. p.).

Johanas Heinrichas Ankeris buvo gerbiamas žmogus ne tik Šilutės apskrityje, bet ir Klaipėdoje, pirklių ir dvarininkų tarpe. Jis buvo išrinktas Prūsijos Landtago deputatu taip vadinamu Konfliktiniu laikotarpiu (Z.Š.138). Išrinktas Klaipėdos–Šilutės apygardoje vietoj tradiciškai šią apygardą atstovavusių konservatorių. Liberalų (Pažangos) partijos steigėjas ir vadovas 1858–1866 m. laikotarpiu. Pažangos partiją tuo metu atstovavo daktaras Morgenas (Klaipėdos apskrities viršininkas), Schlikas

(Kretingos dvaro savininkas), Kaukėnų advokatas Martinis bei Zacheris (vaistinės Klaipėdoje savininkas) (Z.Š.198). Prūsijos Landtage Pažangos partija „Deutsche Fortschrittspartei (DFP, „Fortschritt“) užregistruota 1861 m. birželio 6 d. deputatų iš Rytų Prūsijos. Įsimintina klaipėdiečiams buvo Heinricho Ankerio rinkiminė kova 1873 m. Vokietijos Reichstago rinkimuose. 1873 m. gruodžio 14 d. laikraštis „Memeler Dampfboot“ rašė: „kiekvienas liberalus žmogus mūsų rinkiminėje apygardoje balsuos už pirklių Heinrichą Anckerį iš Rusnės.“

Liberalų rinkimų komitete buvo žymiausi Klaipėdos krašto dvarininkai ir verslininkai: Gessner ir Schmitt iš Šilutės, Gubba – Gedminių dvaro prie Klaipėdos savininkas, Hahn (Lapynų dvaras), Schlick (Kretingalės dvaras), Staszeit (Macikų dvaras prie Šilutės), medienos pirklys Patzcker iš Rusnės, Klaipėdos didieji verslininkai: Meyhöfer, Pholentz, A. Richter, Zacher ir laikraščio „Memeler Dampfboot“ redaktorius Ruffmann (MD.1874 01 20). Partijos vadovas tuo metu (1870–1880 m.) buvo Wilhelmas Beerbohmas (Žvejybos inspektoriaus

sūnus). Rinkimų kampanijos metu Heinrichas Ankeris buvo vadinamas „pirklis iš Rusnės, vienas iš mūsų tarpo“.

Johanas Heinrichas Anckeris daug metų praleido valdžioje, Karaliaučiuje, Berlyne. Verslą Rusnėje, kaip rašė J. Zembrickis, nuo 1868 m. tvarkė jo sūnus Ernstas Ankeris, kuriam tuo metu buvo 20 metų. 1881 m. Johanas Heinrichas Anckeris, būdamas deputatu, netikėtai mirė Rusnėje.

Tėvo deputato Johano Heinricho Ankerio pėdomis sekė sūnus **Heinrichas Ankeris** (5). Vokietijos Reichstago sąrašuose įtrauktas kaip deputatas. Kaip rašo Vokietijos Reichstago istorikai, jis deputatu buvo 1893–1898 m. kadencijoje. Heinrichas buvo trečias Johanno Heinricho sūnus, gimęs 1850 metais gruodžio 27 d. Rusnėje, miręs 1900 m. sausio 19 d. Rusnėje. 1883 m. gruodžio 12 d. Rusnėje vedė Marie Schlimm, gimusią 1862 m. spalio 30 d. Vaikų šeima nesusilaukė. Jam tėvai pastatė gyvenamąjį namą greta savo sodybos, arčiau Rusnės kelio. Čia apsigyveno Heinricho šeima. Heinricho žmona, našlė Marie

J.F.Ankerio laivininkystės laivas „Capella“ Klaipėdoje, Dangės krantinėje prie turgaus. Nuotrauka iš K. Demerecko rinkinio

Ancker (gim. Schlim) šiame name gyveno iki pat 1945 m. Sodyba išliko iki šių dienų.

Vyriausiasis **Johano Heinricho sūnus Johanas Friedrichas Anckeris** (5) ilgai gyveno Rusnėje, čia 1878 m. vedė Maria Geßner, susilaukė dviejų dukrų, vėliau išvyko į Klaipėdą plėtoti savo verslo. Dar 1879 m. įstojo į Klaipėdos masonų ložę „Memphis“, o 1885 m. Klaipėdoje, Smeltėje, įregistravo savo firmą „J. F. Ancker“ (Adr.1898,130). Tai medienos įmonė Smeltėje su garo lentpjūve ir medienos uostu. Johanas Friedrichas Anckeris (1846–1900) buvo įkūręs savo laivininkystę. Turėjo du laivus: „Capella“ (80 t talpos) ir „Wega“ (50 t talpos). Šie laivai 1898 m. Klaipėdos adresų knygoje nurodyti kaip vilkikai (Schlepdampfer). Tuo metu Klaipėdoje užregistruota net 14 vilkikų. Vilkiko „Capella“ kapitonas Pfeiffer, „Wega“ – Karlas Eulenstein, garsaus visame pasaulyje dailiniko, postekspresionisto tėvas. Laivas „Wega“ pastatytas Dancige 1892 m., „Johannsen & Co.“ laivų statykloje, matyt, Johano Friedricho Anckerio užsakymu, nes tais pačiais metais jis nurodytas pirmuoju laivo savininku su nuoroda: (Russ) Memel (Duden, 34). Vilkikas buvo 15,34 m ilgio, 4,44 m pločio, borto aukštis 2,15 m. Laive stovėjo 120 AJ variklis, dirbo 5 vyrų įgula. 1934 m. laivas parduotas Klaipėdos vilkikų laivininkystei Brunno Bieber. Apie vilkiką „Capella“ duomenų C. Duden žinyne nėra. Vilkikai buvo naudojami sielių vilkstinėms buksyruoti Karaliaus Wilhelmo kanalu į Klaipėdos uostą. Tai buvo pelningas verslas. J. F. Anckerio vilkikai nuolat plaukiojo maršrutu Rusnė–Klaipėda. Aišku, kad brolių firmos glaudžiai bendradarbiavo. Nuo 1880 m., mirus tėvui, Rusnės įmonei vadovavo jaunesnieji du broliai: Ernstas Heinrichas (g. 1848 m.) ir Johanas Heinrichas (g. 1850 m.).

Laivininkystės savininkas Johannas Friedrichas Anckeris 1900 m. mirė. Jo vieninteliame sūnui tebuvo 14 metų.

Dėl tos priežasties laivininkystę perėmė brolis **Ernstas Anckeris** (5), vienintelis Rusnės firmos savininkas, nes tais pačiais metais mirė ir įmonės bendrasavininkis, kitas brolis Johanas Heinrichas Anckeris. Brolio laivininkystės bendrovė nebuvo likviduota, tik perkelta jos buveinė iš Klaipėdos į Rusnę. Įmonės vardas liko nepakeistas – „Joh. Fridr. Ancker, Russ“ nuo 1905 m. Klaipėdos laivybos bendrijos narė (Z.Š. 135). Laivininkystės savininkas Ernstas

Anckeris įmonės pavadinimą reklamavo net ant firminių laiškų vokų. Rašoma, kad 1911 m. E. Anckeris savo garlaiviu „Capella“ atplukdė iš Nemunyno į Rusnę Rytų Prūsijos valdžios komisiją, kuri, apžiūrėjusi vietą, pritarė tilto per Atmatą statybai. Taigi, Ernstas Anckeris nuo 1900 m. tapo visos šeimos galva, visi rūpesčiai gulė ant jo pečių. Tačiau, kaip matome iš Rusnės tilto statybos istorijos, šis žmogus nestokojo energijos Rusnės miestelio labui.

1918 m. vasarą prie Rusnės bažnyčios rengiant parką ir memorialą Pirmajame pasauliniame kare žuvusiems Rusnės valsčiaus kariams, E. Anckerio ir kitų rusniškių pastangomis buvo parūpintas akmuo pagal prof. May projektą liepų gojelyje statomam paminklui. Jo iniciatyva ant bažnyčios išorinės sienos pakabinta balto marmuro lenta su visų Rusnės valsčiuje 182 žuvusiųjų karių pavardėmis, tame tarpe ir Rytų Afrikoje žuvusio E. Anckerio sūnaus Frizo (Z.Š.261).

Wilhelmas Walteris Anckeris, gimęs 1852 m. birželio 28 d. Rusnėje, miręs 1913 m. balandžio 8 d. Baltimorėje, JAV diplomuotas inžinierius. Nuotrauka iš žurnalo „Baltimore & Ohio Employes Magazine“ JAV, 1913, April Nr. 7

Ketvirtas deputato Johano Heinricho Anckerio sūnus **Wilhelmas Walteris Anckeris** (5) gimęs 1852 m. birželio 28 d. Rusnėje, miręs 1913 m. balandžio 8 d. Baltimorėje. Mokėsi laivų statybos Karaliaučiuje, vėliau įstojo į Berlyno karališkąją inžinierių kolegiją, kurią sėkmingai baigė 1877 m. Kaip jaunas laivų inžinierius plaukiojo garlaiviais į Nikolajevą, Juodojoje jūroje. 1879 m. išvyko dirbti į Škotiją „Denny Brothers“ laivų statyklą. Statyklos vadovai jį išsiuntė į Egiptą amerikiečių karo laivyno komadorui Gerringer padėti pakrauti į laivą šalies valdžios dovanotą obeliską. Komadoras Gerringer, grįžęs į valstijas, išėjo iš karo laivyno ir įkūrė laivų statyklą Filadelfijoje. Prisiminęs kvalifikuoto inžinieriaus pagalbą Egipte, jis pakvietė kapitoną Walterį Anckerį dirbti jo laivų statykloje inžinieriumi-konstruktoriumi. Kai garlavis „Frostburg“, pastatytas kompanijai „Consolidacion Coal Company“, per susidūrimą užplaukė ant sekumos, kapitonas W. Anckeris buvo

pakviestas išspręsti keblią avarinę situaciją. Jis taip gerai atliko užduotį, kad kompanijos vadovas, vėliau tapęs Baltimorės ir Ohajo valstijos prezidentu, pakvietė jį vadovauti laivų saugumo inspekcijai. Buvo gerbiamas žmogus Merilende. Jis buvo masonas, Amerikos menų asociacijos narys, laivų statytojų tarybos narys, Amerikos mokslo pažangos asociacijos narys, Baltimorės jachtklubo narys. Kaip jūrų kapitoną, jį supo daug kapitonų, laivų statytojų bei daugybė geležinkelio specialistų, kurie vertino W. Anckerio draugystę. Jis buvo žavingas istorijų pasakotojas. Nekrologas atspausdintas žurnale „Baltimore & Ohio Employes Magazine“ JAV (1913, April Nr. 7 p. 9). Kitame žurnalo numeryje atspausdintas Walterio Anckerio pasakojimas „Kapitono Anckerio nuotykis pasmerktame laive“ (Captain Ancker's Adventure on a Doomed Ship) (1913, May, Nr 8, p. 11–12).

Walteris Anckeris 1889 m. sausio 23 d. vedė Dancige Elisabethą Mason, gimusią 1862 m.

Reichstago deputato Heinricho Anckerio namas Rusnėje, kuri autentišką išsaugojo Semėnų šeima. K. Demerecko 2023 m. nuotrauka

Prie buvusios Anckerių sodybos Šyškrantėje auga daugiau nei 200 metų Anckerio vinkšna, kurios apimtis biologo Egidijaus Bacevičiaus apmatuota siekė 5,20 m. Tai vienas didžiausių šios rūšies medžių Lietuvoje, turėtų būti paskelbtas paminkliniu medžiu. 2023 m. K. Demerecko nuotrauka

spalio 7 d. (mirė 1943 m. Baltimorėje), susilaukė penkių vaikų. Du iš jų, pirmasis sūnus Walteris ir duktė Charlotte, mirė anksti.

Šeimos archyvą išsaugojo vyriausioji duktė Marion, gimusi 1894 metų birželio 16 dieną Baltimorėje. Ji ištekėjo už Justus Thompson (vėliau išsiskyrė). Su ja susirašinėjo dėdė Ernstas Anckeris iš Rusnės. Vieną vasarą, kai mažoji Marion viešėjo Rusnėje, jai atsitiko nelaimė – ji nukrito nuo arklio ir stipriai susižeidė. Gydytojo Hopkinso, kuris vyko iš Europos į Baltimorę, pagalba ji buvo parvežta į JAV ir operuota. Operacijos metu pastebėta, kad prie sužalojimų prisidėjo ir sunkios stadijos apendicitas, kuris grėsė gangrena, bet pavyko sėkmingai laiku operuoti. Marion pasveiko ir išgyveno iki 87 metų. 1912 metais laiške iš Rusnės dėdė Ernstas rašė: „Mano miela mažoji Marion! Savo laišku tu mus labai nudžiuginai ir dar linksmiau, kad tu pagaliau pasveikai...Gaila, kad tu dėl savo kelionės į Paryžių negalėsi atvažiuoti vėl pas mus...gaila, kad nebuvai mūsų sidabrinė vestuvių šventėje. Buvo užimti abu namai, o stalai padengti net kontoroje... Per Kalėdas buvo švelnūs orai, bet dabar jau 5 savaitės, kai stipriai atšalo ir daug prisnigo. Žmonės rogėmis važinėja skersai išilgai laukų ir upių. Gaila, kad tu negali pasivažinėti mūsų lengvomis mažosiomis rogėmis, kuriuos taip greitai čiuožia. Mes beveik kasdien daug važiuojame rogėmis Pakalnės upe iki marių... Kada mes tave vėl pamatysim.

Linkėjimai tėvams mažajai Grethen ir Masonui... 1912 m. vasario 7 d.“

Marion Thompson (6), gim. Ancker, susilaukė trijų vaikų: Virginijos, Walterio ir Justo. Šeimos paveldas buvo saugojamas vyriausios dukters **Virginijos** (7) archyve. Ji gimė 1917 m. balandžio 1 d., ištekėjo už p. Merryman. Susilaukė šimto metų. Mirė 2017 m. vasario 3 d. Po jos mirties išlikęs Walterio Anckerio šeimos archyvas buvo parduotas Ebay aukcione ir liko keliu atsidūrė Klaipėdoje. Todėl šiandien galime papasakoti ir apie kito garsaus rusniškio Walterio Anckerio istoriją.

Rusnės istorijoje Anckeriai suvaidino labai svarbų vaidmenį. Pradedant 1888 m. potvyniu, kai visa šeima su rusniškiais kartu kovojo prieš visą niokojančias ledo lytis, ir baigiant tilto per Atmatą statybos idėja ir jos įgyvendinimu. Rusnės patriarchas mirė 1935 m. spalio 31 d. Kiek daugiau nei po metų parduotas ir didysis Anckerių šeimos gyvenamasis namas nugriovimui. Tačiau Anckerių sodyboje išliko daug garbios praeities ženklų. Prie senojo didžiojo šeimos gyvenamojo namo prieš daugiau nei 200 metų buvo pasodinta vinkšnų eilė, matoma senose fotografijose. Vienas senolis medis daugiau nei 5,2 m apimties išliko iki šių dienų. Tai viena seniausių vinkšnų Lietuvoje, galėtų būti pavadinta simboliškai „Anckerių vinkšna“. Taip pat būtina išsaugoti autentišką išlikusią deputato Heinricho Anckerio sodybą su ūkiniais pastatais, kurie jau griūva nuo metų naštos.

LITERATŪRA

1. Johanas Zembrickis, Artūras Bitensas, Šilokarčemos apskrities istorija, Šilutė, 2008
2. Theodor Dorgeist, Cornelia Duden, Strandgut. Materialien zur Schiffahrtsgeschichte, Nr. 10, 1985
3. Memeler Dampfboot, 1874 01 20
4. Adreßbuch für die Königliche See- und Handelsstadt Memel 1898. Memel, 1898
5. Domas Kaunas, Mažosios Lietuvos veidai ir vaizdai, Vilnius, 2000

Senosios Mažosios Lietuvos kapinės arba Terra Nullius – niekieno žemė

Valmantas MICKEVIČIUS

Šilutė

Buęs Klaipėdos kraštas Lietuvos kontekste iš kitų Lietuvos regionų išsiskiria unikalia savybe – tai kapinių ir palaidojimų gausa santykinai nedidelėje teritorijoje. Iki šios dienos negalutiniais duomenimis jų turiu suskaičiavęs 629 vnt. (yra niuansų), dar apie penkias kapines turiu pranešimų, kuriuos reikia patikrinti ir identifikuoti. Daugelis jų yra apleistos, neprižiūrimos ir išgrobstytos. Iš šio jų skaičiaus kol kas tik dvi galiu įvardinti kaip gerai išlikusias, tai Kisinių kapinės (36648) Klaipėdos raj. ir Bitėnų-Užbičių kapinės (40544) Pagėgių raj. Istorijos peripetijos lėmė tai, kad pirmosiose amžinojo poilsio atgulė vienas iš 1831 m. sukilimo vadų brigados generolas Antanas Gelgudas (1792–1831), o antrosios tapo Mažosios Lietuvos panteonu, ko gero, tai ir nulėmė jų atgimimą ir šiandieninę būklę. Likusios išgyvena nepavydėtiną tarpą, o kai kurios jų – agoniją. Mažosios Lietuvos regiono senosios kapinės išgyveno bene du didžiulius niokojimo vajuos laikotarpius. Pirmasis – sovietmečiu, antrasis – 90-aisiais metais. Pokariu didžiąja dalimi pasikeitus gyventojų sudėčiai, veikiant politinei aplinkai formavosi iškreiptas suvokimas apie senąsias buvusias Klaipėdos krašto kapines kaip apie vokiečių (jas taip ir vadino), tai yra kaip apie mums svetimas buvusių priešų

laidojimo vietas. Todėl nieko nestebino, kad į jas buvo žvelgiama atmetinai ir labai greitai jos pavirto tarsi Terra Nullius – niekieno žeme. Nelabai kas kreipė dėmesį į tai, jog didelė dalis įrašų paminkluose užrašyti lietuviškai, visi buvo traktuojami vienodai – jos buvo niekam nereikalingos. Kapinėse vykdavo masinis girtavimas (Šilutės ev. kap. 39187), buvo plėšiami laidojimo rūšiai, nieko nestebino aplink besimėtantys žmonių kaulai, ant metalinių kryžių buvusios emaliuotos lentelės buvo naudojamos kaip šaudymo taikiniai. Kai kurios kapinės virto daliniais karjeriais arba buvo visiškai nukastos (Aukšumalės kap.), kitų – paminklai griaujami ir dedami į statomų fermų pamatus, statomi gyvenami namai (Paleičių kap). Būta netgi meistrų Šilutėje, Švėkšnoje, Šilgalių apylinkėse, kurie ardydavo senus antkapius, juos šlifuodavo, perkaldavo ir parduodavo. Dėmesys atskiroms kapinėms buvo tik esant gyviems palaidotų senųjų gyventojų artimiesiems ar jų giminaičiams, pavieniams asmenims. Geresnė padėtis buvo tose kapinėse, kurios išliko veikiančios ar plečiamos greta, tačiau ilgainiui tai neapsaugojo nuo tam tikrų praradimų. Tai tęsėsi bemaž 40 metų. Atėjus Sąjūdžio laikmečiui buvo susirūpinta krašto paveldo padėtimi, netgi buvo kilusi senųjų

Klaipėdos krašto kapinių tvarkymo banga, tai turėjo didžiulę įtaką kai kurių kapinių atgimimui ir išsaugojimui. „Birželio mėnesį mes, grupelė moksleivių iš Vilniaus, tvarkėme Lapynų kaimo (Šilutės raj.) evangelikų liuteronų kapinaites: atstatinėjome išlaužytus kryžius, valėme žolėse paskendusius antkapius ir kt. Sulaukėme vietos gyventojų ir valdžios pritarimo... Pirmą kartą gyvenime pajutome atbudusį atsakomybės jausmą, įpareigojantį gyventi ir dirbti savo gimtajai Lietuvos žemei... Keliavome po Klaipėdos kraštą. Buvo baisu, kai Barvuose išvydome du dar visai neseniai išniekintus šeimyninius kapus – karstų nuolaužas, suskaldytus antkapius. Galbūt čia išvydome savo ateitį..? Teko girdėti, kad yra žmonių, kurie vagia senų šeimyninių kapų tvoreles ir įtaiso jas savo namelių balkonuose.“ (Gimtasis kraštas 1988 m. Nr. 34). Tačiau, kai kurių vietos gyventojų meilė pinigui pasirodė esanti svarbesnė už krašto, kuriame patys gyveno, paveldą. Metalų vagys buvo negailestingi ir nusiaubė unikalią krašto paveldo dalį negrižtamai sunaikindami metalinius kaltus ir išlietus antkapinius kryžius, užmarščiai pasmerkdami ne tik informaciją apie ten palaidotus senuosius gyventojus, bet ir sunaikindami originalias epitafijas, kurias turėjo dalis metalinių kryžių. Nuo metalo

vagių, kapų plėšimų kentėjo visos Klaipėdos krašto kapinės, tačiau ypač dideli niokojimo mastai matyti dabartiniame Pagėgių raj., nors surinkta informacija yra tik iš dalies šio rajono senųjų kapinių.

Prieš keliolika metų teko regėti kapinių nuotraukas, darytas Karaliaučiaus krašte. Nufotografuotose antkapių paminkluose buvo matyti seni originalūs vokiški įrašai, o kitoje to paties paminklo pusėje buvo iškalti įrašai rusų kalba. Toks sprendimas tada man pasirodė kaip vandalizmo aktas, sunkiai sveiku protu suvokiamas ir visiškai svetimas, neįmanomas šiapus Nemuno. Tačiau į tai pažvelgus iš šių dienų pozicijos, kadangi esu sukaupęs daug archyvinės medžiagos ir pakankamai gerai susipažinęs su senųjų Klaipėdos krašto kapinių būkle, galiu palyginti jas su senųjų kapinių padėtimi Didžiojoje Lietuvoje, Latvijoje, dalyje Lenkijos ir dar keliuose Europos valstybėse, ir drąsiai galiu teigti, kad atsižvelgiant į tą istorinį laikotarpį, greičiausiai jiems patiems to nežinant (kaip krašto paveldo išsaugojimo srityje), ilgainiui pasirodė – geras sprendimas.

Santykiškai suskirsčius buvusio Klaipėdos krašto teritoriją į tris zonas, t.y. Klaipėdos raj., Šilutės raj. ir Pagėgių zoną (su Tauragės ir Jurbarko rajonų dalimis, kurios priklausė

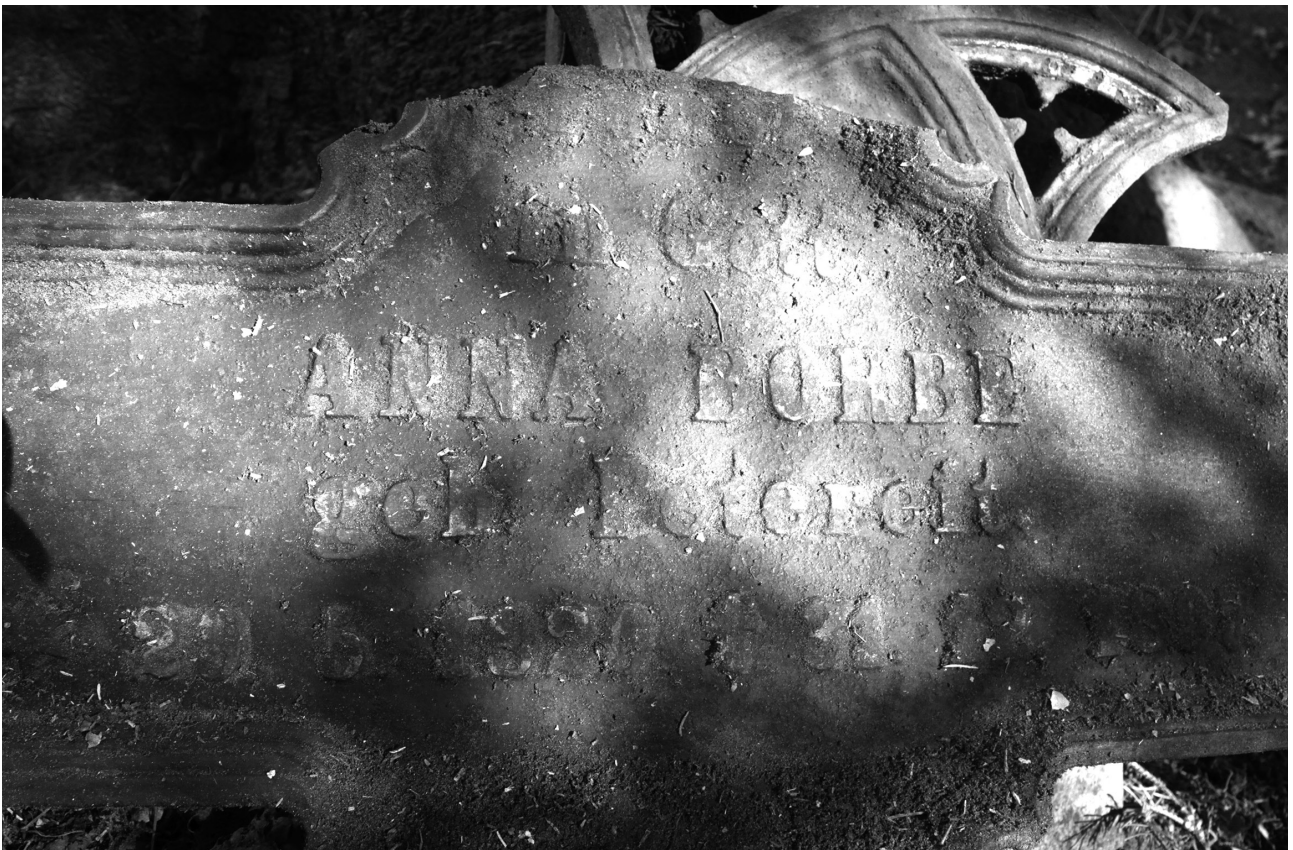

Epitafija. Klugonų kapinės. V. Mickevičiaus nuotrauka

Klaipėdos krašto teritorijai), tai maždaug atiktų vienodą senųjų kapinių ir palaidojimų skaičiaus pasiskirstymą lygiomis dalimis regione. Šiek tiek daugiau jų tenka Šilutės rajonui. Kadangi daugiausiai duomenų surinkta pastarajame, galima gana tiksliai daryti įvairius apibendrinimus ir išvadas, kas daugmaž atitinka realią senųjų kapinių ir palaidojimų padėtį visame buvusiam Klaipėdos krašto regione šiandien. Būtina paminėti, kad šiuo metu tyrimas tęsiamas Klaipėdos raj. ir Pagėgių zonoje. Tai gana ilgas ir kartais sudėtingas procesas, trunkantis ne vienerius metus. Informacija rinkta remiantis Bildarchiv Ostpreussen 1934 metų KVR (Kultūros vertybių registras) žemėlapiais, lankantis vietoje ir fiksuojant. Tyrimas yra niekieno nefinansuojamas, todėl pateikti skaičiai – objektyvūs.

Buvusio Klaipėdos krašto teritorijos daliai, patenkančios į dabartinį Šilutės rajoną, tenka 259 senosios kapinės ir palaidojimai, aštuonios kapinės iš šio skaičiaus yra visiškai sunaikintos. Neatmetu galimybės, kad bendras kapinių skaičius gali kisti, bet tik vienetais. Kadangi senosios krašto kapinės labai glaudžiai susijusios su Antrojo pasaulinio karo karių ir jų aukų palaidojimais, jos yra įtrauktos

į šį skaičių, tačiau yra nepriskaičiuotos, nepatvirtintos, spėjamos Antrojo pasaulinio karo karių palaidojimo vietos, jų – keletas. Dvylika rajone esančių kapinių nebuvo pažymėtos sename žemėlapyje, todėl darau prielaidą, kad maždaug toks pat skaičius nepažymėtų kapinių gali būti Klaipėdos raj. ir Pagėgių zonoje. Spėjimas pasitvirtina. Pagal užimamą plotą jas būtų galima suskirstyti į tris grupes: dideles, kurių matmenys yra apie 100 x 50 m. ir daugiau, vidutines – jų yra daugiausiai. Šių kapinių plotas labai įvairus, daugelyje jų buvo pastatyti mediniai, metaliniai arba mūriniai kapinių vartai. Kai kuriose buvo įrengiami laidojimo rūšiai, iškasami šuliniai. Kapai aptveriami metalinėmis dekoruotomis tvorelėmis, suformuojamos centrinės alėjos, apsodintos medeliais. Sukuriami atskirų šeimų laidojimo plotai atskiriant juos želdiniais, ilgainiui virtusias atskiromis mažomis erdvėmis. Krašte gana retos yra mažosios kapinės – maždaug 10 x 10 m., savo teritorijoje turinčios tik po kelis palaidojimus. Pastarosios yra buvusių dvarų arba tiesiog šeimos kapai, buvę šalia sodų. Šilutės rajone jų liko 11 (2 sunaikintos). Prielaida – visame Klaipėdos krašte jų gali būti apie 30. Versijos, jog regione buvo labai daug

Išlikęs originalaus dažymo pavyzdys. Kūgeliai. V. Mickevičiaus nuotrauka

pavienių palaidojimų prie sodybų, patvirtinti negaliu, galbūt jie visiškai sunaikinti, tačiau Šilutės rajone tokių aptikti kol kas nepavyko. Daugelyje Klaipėdos krašto kapinių likęs didžiulis kiekis nulaužtų metalinių kryžių apatinių dalių. Sunku įsivaizduoti, kaip jie atrodė būdami sveiki, tačiau atitikmenis galima rasti Latvijoje, ten jie nesulaužyti ir identiški. Patys kryžiai buvo dažomi, o jų briaunos paryškintos bronziniais ar sidabriniais dažais, turėjo atrodyti labai išpūdingai, ypač, jeigu jų būdavo daug (šiandien tą vaizdą galima pamatyti Latvijoje). Dabar, po tiek metų, aptikti originalaus dažymo likučius sudėtinga, tačiau tokių dar yra. Paminklų įvairovė buvo didelė, jie buvo gaminami mediniai, betoniniai, akmens, marmuro ir metaliniai. Atskirai paminėti reikia senųjų kapinių išorės formą, reljefo bei vietovės gamtinių sąlygų įtaką. Visos jos įrengtos aukštesnėse, sausesnėse vietose. Didesnioji jų dalis dirbtinai paaukštintos, suformuotos jų ribos, dalies jų perimetras apsodintas medžiais. Forma labai įvairi: nuo kvadratinių, stačiakampių, rombo, pusapvalių, pailgų, kampuotų, ovalių iki retesnių, turinčių terasas ar suformuotas jas šiek tiek įleidžiant į natūralią kopą. Priklausomai nuo gamtinių sąlygų, jos suformuotos iš žemių, kitų kraštai tvirtinti akmenimis (Pvz. kai kurių Neringos sen. kapinių išvaizda yra beveik identiška Kurzemės (Latvija) pajūrio kapinėms, kurios įrengtos natūraliose kopose. Arba labai reta forma – aprėminant jų ribą stambiais lauko rieduliais – tokias Klaipėdos krašte aptikau tik vienas). Trumpai tariant, regiono kapinės – tai didžiulis kultūros ir istorijos lobynas. Valstybės pareiga – išsaugoti bent tai, kas yra išlikę iki šių dienų.

Šilutės rajono seniūnijoms priklausančios senosios kapinės ir palaidojimai (259):

Vienas seniausių perskaitomų antkapinių kryžių Šilutės rajone. Katyčių kapinės. V. Mickevičiaus nuotrauka

Pavogtas vienietinis antkapinis kryžius. Šilaininkų kapinės. V. Mickevičiaus nuotrauka

Prancūzų karo belaisvio Poul Delacour antkapis. Eidaičių kapinės. V. Mickevičiaus nuotrauka

Vandalų išvartyti antkapiai. Raudžių kapinės. V. Mickevičiaus nuotrauka

Žmogaus kaukolės dalis. Vaitkaičių kapinės. V. Mickevičiaus nuotrauka

Gardamo seniūnija – 5, KVR registre nėra nė vienos;

Juknaičių seniūnija – 62, sunaikintų – 1, KVR registre – 43;

Katyčių seniūnija – 23, KVR registre – 1;

Kintų seniūnija – 20, vienu dalis visiškai sunaikinta, kitose saugomas tik kapas, KVR registre – 2 (viso 3);

Rusnės seniūnija – 5, KVR registre – 1;

Saugų seniūnija – 49, sunaikintų – 1, KVR registre – 3;

Šilutės seniūnija – 62, sunaikintų 3, iš jų vienos saugomos, kitose saugomas tik kapas, KVR registre – 49;

Švėkšnos seniūnija – 4, KVR registre nėra nė vienos;

Usėnų seniūnija – 24, sunaikintų – 1. KVR registre nėra nė vienos;

Žemaičių Naumiesčio seniūnija – 5, KVR registre – 1.

Iš pateiktos informacijos matyti, koks tikrasis požiūris į krašto paveldą yra Šilutės rajono savivaldybėje. Savo laiku rimčiau buvo dirbama tik dviejose rajono seniūnijose. Situacija nesikeičia jau daugelį metų, nors kai kuriose rajono kapinėse buvo ir yra vienetinių antkapinių kryžių ir paminklų, kurių atitiktims daugiau neteko aptikti. Už dalies jų slypi įdomios istorijos, su kuriomis retkarčiais tenka susidurti. Štai viena jų:

Prieš keletą metų lankydamas Eidaičių kapines (Gardamo sen., Šilutės raj.) nufotografavau antkapinį paminklą, nebūdingą krašto kapinėms. Gerai apžiūrėjęs jį kompiuterio ekrane buvo galima perskaityti – Poul Delacour. Buvo aišku, tai – užsienietis. Po poros dienų, susitikęs su Roza Šikšniene, įsikalbėjome apie mano aptiktą prancūzo palaidojimą. Ji papasakojo, kad kažkur, Šilutės rajone, toje apylinkėje, yra palaidotas buvęs Bordo (Prancūzija) miesto meras. Pasidarė įdomu. Dar vėliau ji atnešė 1988 metų laikraščio „Gimtas kraštas“ Nr. 34 iškarpa su straipsniu „Kas paryškins įrašus antkapiuose?“ – joje puikavosi ta pati matyto antkapio nuotrauka. Istorija virto nedideliu detektyvu. Kadangi straipsnyje Poul minimas kaip karo belaisvis, tyrimų kryptis buvo aiški. Pažinojau Egidijų Kazlauskį, kuris domėjosi Prancūzijos belaisviais Lietuvoje, susisiekėme. Valio. Jis pateikė visą šio žmogaus istoriją: „Šiame kape palaidotas prancūzų karo belaisvis Poul Delacour. Jis nelaisvėn pateko 1940 metų birželio 24 dieną

prie Le Houmiene. Prieš mirtį dirbo ūkio darbus pas ūkininką Kirlicks. Pagal oficialius dokumentus mirties priežastis – nuskendo Teneio upėje... gimęs 1908.11.26 Marselyje; kituose šaltiniuose nurodomas Bordeaux (Bordo). ... buvo prekybininkas... Vedė 1930 m... 1947 m. jo tėvai prašė leidimo perlaidoti sūnų, tačiau atsakymo nesulaukė...". Nesutapo tik viena – laikraštyje minimos pareigos. Gerbiamai Rozai pavyko gauti Bordo miesto merų sąrašą nuo XIII amžiaus. Jame mūsų ieškomo žmogaus neradau. Greičiausiai straipsnio autorius neteisingai perskaitė įrašą paminkle prancūzų kalba: ...Ne a Bordeaux... – (Gimęs Bordo) kaip ...Mer Bordeaux. Kas pasikeitė Šilutės rajono kapinių aplinkoje po 35 metų nuo to laiko, kada laikraštyje buvo išspausdintas šis straipsnis? Ogi beveik nieko. Skaitant 1988 metų aprašymą apie kapines – jausmas – lyg informacija, surinkta vakar. Daugelyje jų – laikas sustojęs, jų tarsi nėra ar nenorima matyti.

Dažnu atveju apsaugos joms negarantuoja ir buvimas nekilnojamųjų kultūros vertybių registro sąrašė. Kapinėse, kurios dėl nepaaiškintamų ir kartais sunkiai suvokiamų priežasčių nepapuola į šį sąrašą, vaizdas liūdnas, o kartais ir šiurpus. Yra atvejų, kada šalia kapinių suvežamos įvairios atliekos, kapinėse ganomi gyvuliai, niokojami jų paminklai ir vagiami antkapiniai kryžiai. Šilaininkų kapinėse (45399) Šilutės raj. pavogtas vienetinis antkapinis kryžius. Iškasami kapai (Pagėgių raj.). Tą kartą pažeidėjai buvo išaiškinti. Kapinės privatizuojamos (Laučių 1 kap. (24282) Šilutės raj.). Vienas iš kurioziškų atvejų – kada vienas kapinių galas

yra valomas nuo menkavertės augmenijos, o priešingas – apšnerkščiamas šalia gyvenančių gyventojų atvežtais senais lapais ir šakomis (Stoniškiai, Pagėgių raj.). „Genialiai“ atrodo tautiečių išradimas laidoti savo šunis senosiose kapinėse (Kalviškių kap. (23116) Priekulės sen.) arba iškasti jose šiukšlių duobes (Vileikių 3 kap. (24306)), bet juk savo artimiesiems tokių dovanų nedaro. Arba atsireikti jiems nepriklausančios kapinių teritorijos vištoms laikyti (Piktupėnai, Pagėgių raj.) ar privačiai teritorijai išplėsti (Pagrynių 1 kap. (24290) Šilutės sen.). Keistai atrodo, kada vienos tokios pačios būklės senosios kapinės yra įtraukiamos į Vastybės saugomų objektų sąrašą, o kitos ne. Įdomu, kokie vertinimo, prioriteto, reikšmingumo kriterijai? Susidaro vaizdas, kad kartais tai paprasčiausias apsilaidimas, elementarus kultūros ir padorumo trūkumas, visiškas jokios kontrolės nebuvimas ir nužmogėjimas. Tokiu abejingumu mes lyg patvirtiname, kad jos tikrai ne mūsų – jos niekieno, o mes paprasčiausi ateiviai šiame krašte, neturintys jokių šaknų. Panašų vaizdą galima pamatyti dabartiniame Karaliaučiaus krašte ir šiaurės Lenkijos teritorijoje anksčiau gyvenusių senųjų krašto gyventojų.

Pabaigai citata iš ankščiau minėto laikraščio straipsnio: „Valstybės rūpestis kultūros ir istorijos paminklais dažnai baigiasi lentelės „Valstybės saugomas...“ prikaimu. Kada gi visa tai baigsis? Esame senos kultūros žmonės, garbinga ir didi tauta, pajėgi išsaugoti galias savo tradicijas ir tyrą sąžinę.“ (1988 m. Ž. Pukys). Kaip bebūtų keista, visi sprendimų svertai ir atsakomybė – rajonų savivaldybėse.

Pelkių žmonės iš Aukštumalės

(„Die Moormenschen von Augstumal“)

Roza ŠIKŠNIENĖ

Šilutė

Tokiu pavadinimu 2021 m. Vokietijoje, Ribnitz-Damgarten mieste, vokiečių kalba nedideliu tiražu išleista knyga. Autorius Erwin Banscher (Ervinas Banšer) prisimena savo vaikystę ir jaunystę Aukštumalės kaime, o 1959 m. kartu su tėvais išvyko į DDR. Vyresni Vabalų ir Aukštumalės kaimo gyventojai dar prisimena Banscher šeimą.

Už tai, kad man į rankas pateko ši knygutė, turiu padėkoti prof. D. Kaunui, kuris man atsiuntė kelias knygas, kad paplatinčiau Šilutėje. Profesorius jau seniai palaiko ryšius su ponu E. Banscher, kaip tik jis ir paragino p. E. Banscher užrašyti savo atsiminimus.

Knygoje autorius ne tik aprašo savo ir tėvų gyvenimą šioje vietoje, bet ir pateikia istorinius bei statistinius duomenis apie Aukštumalės kaimo gyventojų kilmę, jų likimą po karo. Jis rašo, jog 1905 m. Aukštumalės kaime gyveno 229 gyventojai, iš jų 140 buvo lietuviai. Po Antrojo pasaulinio karo liko tik 21 sodyba ir jose gyveno 70 gyventojų. Jis pasakoja apie seniai praėjusį laikmetį ir apie žmones, gyvenusius ypatingos gamtos, didelių pelkynų, apsuptyje. Tai buvo nelengvas gyvenimas, ir jis buvo gyvenamas ypatingu būdu, apie kurį tuose kasdieniauose pasakojimuose jis rašo perteikdamas ir savo asmeninius patyrimus. Jis

E. Banscher knyga. Viršelio dizainas Detlef Hauschild

primena mums apie šioje vietoje gyvenusius pelkininkus ir suteikia jiems galimybę išlikti ilgalaikėje istorijoje.

Autorius rašo: „Pasakojimą galima būtų pradėti žodžiais „ Buvo kažkada..., nes gyvenviečių, kuriuose gyveno pelkininkai, arba pelkių žmonės, nebėra. Visus Aukštumalės gyvenvietės namus ir kiemus, taip pat ir Ervino namus, pamažu atsiima gamta. Beržų miškeliai plečiasi į buvusias dirbamas žemes ir pievas, samanos ir mėlynių krūmeliai virsta miško paklote.“

Savo knygos paskutiniame lape autorius daro tokią išvadą: „Praėjo daug metų ir visi atsiminimai apie paprastą ir taupų, tačiau tokį žmogiškai praturtinantį gyvenimą pelkėje išlieka labai ryškūs. Autoriaus galvoje sklindo mintys, kad jo vaikystės ir jaunystės gyvenimo būdas ateities visuomenės krizių akivaizdoje galėtų būti išlikimo pavyzdžiu. Klimato krizė, pandemija, perprodukcija, finansų krizės, kariniai konfliktai ir dar daug kas gali žmones įstumti į dar nepatirtas situacijas. Gyvenimas su gamta ir gamtoje, kol ja dar galima naudotis, būtų vienintelis kelias išgyvenimui. Jeigu krizių suvaldymas dėl ekonominių, politinių ir klimatinų priežasčių nebebūtų įmanomas, tada žmonijos išgyvenimas turėtų įgauti kitas formas. Tai turės būti tokie išgyvenimo būdai, kuriuose bet koks perteklius turėtų išnykti. Pelkininkų gyvenimo būdas būtų viena iš išgyvenimo galimybių.“

Aukštumalės ir Vabalų, Žalgirių kaimų pelkininkų sodybas dar ne visai pasiglemžė gamta. Šių žmonių ir jų gyvenimo būdui atminti būtų tikslinga išgelbėti visiems žinomą ir turistus traukusią, o šiuo metu baigiančią sunykti Valterio Valenčiaus sodybą Žalgirių kaime. Ši sodyba galėtų būti ideali vieta autentiškoje aplinkoje atkurti etnografinę pelkininko sodybą bei įrengti ekspoziciją. Tuo labiau, kad kaip tik šio kaimo gyventojų gyvenimo būdą aprašė pasaulinio garso rašytojas Hermanas Zudermanas (Hermann Suderman) knygoje „Lietuviški apsakymai“.

Durpių kasimas

Durpės vaidino didelį vaidmenį šildant namus. Apie durpių storį Aukštumalės durpyne yra įvairių duomenų, 1934 m. Lietuviškojoje enciklopedijoje rašoma, jog durpių sluoksnis

yra 3–3,5 m. storio, 1966 m. enciklopedijoje rašoma apie vidutinį 5 m. storio durpių sluoksnį. Yra dokumentuota ir dar storesni durpių sluoksniai, net iki 9 m. storio.

Nors durpių kasimas buvo sunkus darbas, tačiau ir džiugus įvykis. Kiekviena šeima pagal bendrą teisę turėjo savo nuosavą plotą, kuriame ji galėjo kasti taip reikalingą kurą. Kad darbas vyktų be trukdymų, buvo reikalingas tam tikras skaičius darbininkų, tad buvo prašoma kaimynų ateiti į pagalbą.

Kai viršutinis sluoksnis, velėna būdavo išvalyta, tada du durpių kasėjai pažymėdavo kvadratus, pagal žymėjimus iki žemės pagrindo turėjo būti supjaustytos durpės. Jeigu vieta buvo apaugusi viržiais, galima buvo ir viršutinę dalį panaudoti kaip viržių durpes. Po ja būdavo sveikas sluoksnis, kuris buvo kasamas kaip pelkių durpės. Iškasus šį sluoksnį būdavo pasiektas juodasis durpių sluoksnis, turintis didžiausią šiluminę vertę.

Kiekvienam durpių kasėjui padėdavo mažiausiai du žmonės, kurie iškastas durpes karučiais išveždavo ir džiovinimui stačiai sukraudavo šalia esančioje pievoje. Kai durpių kasėjas pasiekdavo daugiau nei 3 m gylį, o galinė siena, susisiekianti su praėjusiais metais kasta duobe, pradėdavo linkti, reiškia, reikia kuo skubiau apleisti duobę.

Tačiau retai pasisekdavo kasėjui laiku iš duobės išlipti, nes jis norėdavo kaip tik tą vertingiausią durpių sluoksnį išsikasti. Ir atsitikdavo taip: kai su praėjusiais metais iškastą duobę besiribojanti siena griūdavo, naujoji duobė per trumpą laiką prisipildydavo vandeniu. Tada jau kasėjo likimas būdavo ant duobės krašto stovinčių padėjėjų rankose. O jie pirmiausiai smagiai pasijuokdavo ir tik po to gelbėdavo žmogų.

Gabalus, kurie metant iš duobės nebūdavo laiku pagauti ir krisdami sutrupėdavo, nes ne kiekvieną durpės gabalą būdavo įmanoma tvarkingai sugauti, vaikai turėdavo sunešti į vieną paskirtą vietą. Iš jų buvo gaminamos „mindytos durpės“, o tai buvo didžiausias vaikų džiaugsmas. Pasiraitoję kelnes jie turėdavo tol trypti tą košę, kol iš jos pasidarydavo homogeninė masė. Tada masė būdavo išlyginama ir durpių gabalo dydžio giliomis linijomis subraižoma. Džiūdami giliai įbrėžti durpių gabalai skildavo į taisyklingus atskirus gabalus, ir taip buvo galima juos sunaudoti.

Tėvas su arkliu 1951 m. Nuotrauka iš knygos „Die Moormenschen von Augstumal“

Aukštumalės mokyklos įšventinimas 1934 m. Nuotrauka iš knygos „Die Moormenschen von Augstumal“

Banscher šeimos sodyba 2014 m. Nuotrauka iš knygos „Die Moormenschen von Augstumal“

Banscher šeimos sodyba 1985 m.

Durpės kasančios šeimos moterys pasirūpindavo sočiu maistu. Tačiau jos turėjo ne tik pasirūpinti maistu dideliam žmonių būriui, bet ir atlikti kitus kasdieninius darbus.

Po to, kai stačiai sustatytos durpės pakankamai pradžiūdavo, iš penkių gabalų būdavo sustatomi bokšteliai, kurie vėliau, durpėms džiūvant, buvo perstatomi į didesnius bokštus.

Vasarą, paprastai birželio mėnesį, į tvirtus kvadratus sudžiūvusios durpės būdavo suvežamos į pagalbinių ūkinį pastatą. Juodos durpės turėjo didžiausią vertę ir žiemą buvo naudojamas šildymui, kai reikėdavo, kad anglys ilgai dar kaitintų. Samanų ir viržių durpės buvo naudojamos išildymui.

Pagrindinio maisto paruošimas

Dauguma pagrindinio maisto būdavo pagaminta savo sodyboje. Tam priklausė ir anksčiau aprašytas kiaulių skerdimas ir žvejyba. Kiti gyvuliai, išskyrus žąsis, vištas ir antis, būdavo rečiau skerdžiami. Centrinę vietą mietyboje užėmė gausiai derančios bulvės.

Kitas svarbus maistas buvo duona, kurios kepimas užimdavo gana daug laiko. Duonos ir pyragų kepimui reikėjo greito kaitrumo, tai buvo pasiekama krosnį užkuriant sausais krūmais, o po to jau kūrenant malkomis. Kūrenimas trukdavo nuo pusantros iki dviejų valandų. Tuo metu Ervino motina minkydavo prieš dieną paruoštą ir praturtintą raugu duonos tešlą. Tai buvo sunkus darbas, nes tešla buvo gana kieta. Paruoštos tešlos turėjo būti didelis kiekis, turėjo užtekti penkiems, šešiams dideliems duonos kepalams, kurie sverdavo nuo trijų iki keturių kilogramų. Su tokiu kiekiu šeima galėjo maitintis dvi savaites. Be viso grūdo ruginių miltų į medinį lovį buvo dedami stambaus malimo miltai, vanduo, pienas, druska ir raugas. Šviežiai iškepta duona, aptepta pačių pasigamintu sviestu, buvo tokia skani, kad sunku buvo nepersivalgyti.

Būdavo kepama ne tik duona, sodyboje buvo pagaminti visi produktai, reikalingi maistui. Net saldumynai, tokie kaip saldainiai ir panašūs dalykai, buvo kepami keptuvėje ir dažniausiai tai darė vaikai. Šia veikla jie užsiimdavo, kai tėvų nebūdavo namie. Dėl didelio cukraus sunaudojimo tėvai to nebūtų leidę.

Vasarą, sunkių darbų metu, kai kankindavo

troškulys, pačių gamintas „Pačiukas“ buvo malonus troškulio malšintojas. Tai buvo panašus į silpną alų, ir kiekvienas turėjo savo receptą. Ervino tėvai jį gamindavo iš vandens, tarkuotų cukrinių runkelių, apynių ir mielių. Mišinys būdavo verdamas, tada filtruojamas, pilamas į ažuolinį indą ir paliekamas rūgimui. Dėl rūgimo trukmės tėvų nuomonės dažnai išsiskirdavo – kada indas turėtų būti užsukamas dangčiu su kraneliu. Tėvo manymu, kai Pačiukas smarkiai putodamas bėga iš krano. Motina prieštaravo, ji baiminosi, jog didelis spaudimas gali susprogdinti indą. Ir kaip tik taip vieną kartą atsitiko, kai Ervino tėvas ginče nugalėjo ir indą per anksti uždarė. Apie vidurnaktį detonacija Erviną išplėšė iš miego, po to jis išgirdo garsą, lyg tekėtų vanduo. Kai Ervinas atėjo į virtuvę, pamatė, kas atsitiko, grindys buvo patvinusios šiuo taip mėgstamu gėrimu. Visur plaukiojo ažuolo medžio skiedros ir stipriai kvepėjo gerai pasisekusi Pačiuku.

Birželio mėnuo buvo mėlynių metas. Netoli nuo Aukštumalės, kitoje Tenenio pusėje, buvo Bundulių miškas. Per Tenenį nebuvo jokio tilto, tad reikėjo persikelti valtimi. Šiame miške mėlynės noko ypač gausiai. Kiekviena laisva diena buvo naudojama mėlynių rinkimui. Ervinas su moterimis ir mergaitėmis keliaudavo tenai ir rinkdavo mėlynės visą dieną. Alinantis darbas. Kai krepšys vakare būdavo pilnas, uogautojai su didžiausiu malonumu ištiesdavo nugaras. Grįžtant namo iš džiaugsmo dėl pasibaigusios darbo dienos bei gausaus derliaus, būdavo juokaujama ir įvairiai linksminamasi. Plaukiant per Tenenį, valtis dažnai būdavo smarkiai supama. Kuo labiau kai kurios moterys ir mergaitės juokdavosi ir kikendavo, tuo smarkiau būdavo sūpuojama valtis. Vieną kartą, kai išdykavimo nebebuvo įmanoma sukontroliuoti, valtis apsivertė ir visas dienos darbas plačiai išsklides išplaukė pasroviui. Kadangi visi mokėjo plaukti, tad didelės problemos nebuvo, tik liūdna dėl mėlynių, kurių neteko.

Labai geri mėlyniautojai surinkdavo apie 30 litrų per dieną, Ervinas tiek daug surinkti nesugebėdavo. Jis daugiausiai yra surinkęs šešiolika litrų. Aišku, kad ir toks mėlynių kiekis negalėjo būti sunaudotas šeimoje. Kas būdavo per daug, kitą turgaus dieną Šilutėje parduodavo tam, kas daugiausiai pasiūlydavo. Ervinui tai buvo savo biudžeto papildymo šaltinis.

Lauksargiai Klaipėdos krašto sukilimo metu

Darius Kiniulis

Tauragė

2023 m. minėjome 100-ąsias Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos metines, rugsėjo 2 d. prie Lauksargių pastatytas pagal Aretos Didžionienės projektą pagamintas paminklas. Iki tol dar XV a. pr. galutinai užėmę, išsiderėję šį kraštą valdė atvykėliai iš Vokietijos. Kraštas, ilgai išlikęs lietuviškas, nuo XIX a. pab. pradėjo sparčiai vokieėti. Žemės kairiajame Nemuno krante, kartu su Klaipėdos kraštu, vadintos Prūsų Lietuva, o Rusijai užgrobęs Lietuvą, vokiečių įtakoje likusi teritorija dažnai vadinta tiesiog Lietuva. Vėliau labiau išgalėjo terminas Mažoji Lietuva. Vokietinimas įgavo pavojingą pagreitį, kai Vokietija buvo suvienyta 1871 m. Tačiau Lietuvai 1918 m. atkūrus valstybingumą ir ypač 1923 m. gudriais kariniais ir diplomatiniais viražais atsiėmus Klaipėdos kraštą, lietuviškumas tame krašte ir ypač likusioje Mažojoje Lietuvoje, kurios prisijungti nepavyko (Tilžės, Ragainės, Lazdynų, Gumbinės, Įsruties, Labguvos apylinkės), tapo vis labiau netoleruotinas. Tai ypač paaštrėjo, kai valdžią gavo Hitleris.

Neaiški *Territoire de Memel* ateitis

Daug nesiplečiant, bet stengiantis pateikti pagrindinį kontekstą, svarbu paminėti,

jog vykstant Paryžiaus taikos konferencijai, į kurią jaunosios Lietuvos delegacija nebuvo kviesta, mūsų šalies atstovai užkulisiuose sugebėjo įtikinti reikiamus asmenis, kad Rytprūsiai į šiaurę nuo Nemuno yra labai lietuviški ir kad juos reiktų atskyrus nuo Vokietijos prijungti prie Lietuvos. Antantės vardu Prancūzijos ministras pirmininkas George Clemenceau 1919 m. birželio 16 d. Vokietijos delegacijai Ženevoje pareiškė: „Klaipėdos kraštas visada buvo lietuviškas, jo gyventojų dauguma kalbos ir kilmės atžvilgiu yra lietuviai. Tas faktas, kad Klaipėdos miestas yra vokiškas, negalėtų pateisinti viso krašto palikimo Vokietijos suverenumu, ypač jau dėl to, kad Klaipėdos uostas yra vienintelis Lietuvos išėjimas į jūrą.“ Gal tai ir būtų buvę padaryta, bet Prancūzija tuo laiku itin gerai sutarė su priešiška Lietuvai Lenkija, kuri taip pat norėjo prisijungti Klaipėdos kraštą, kad Lietuva liktų silpna ir būtų greitai įtraukta į Lenkijos sudėtį. Ratifikavus Versalio sutartį, 1920 m. sausio 10 d. Klaipėdos kraštas buvo atskirtas nuo Vokietijos. Antantės valstybių vardu jį buvo pavesta valdyti Prancūzijai iki tol, kol bus apsispręsta dėl tolimesnio šio krašto likimo. Prancūzai Klaipėdą valdyti atvyko vasario 14 d. Per artimiausius metus darėsi

akivaizdu, kad krašto perdavimas Lietuvai tampa vis labiau nerealus, todėl reikėjo kažką daryti.

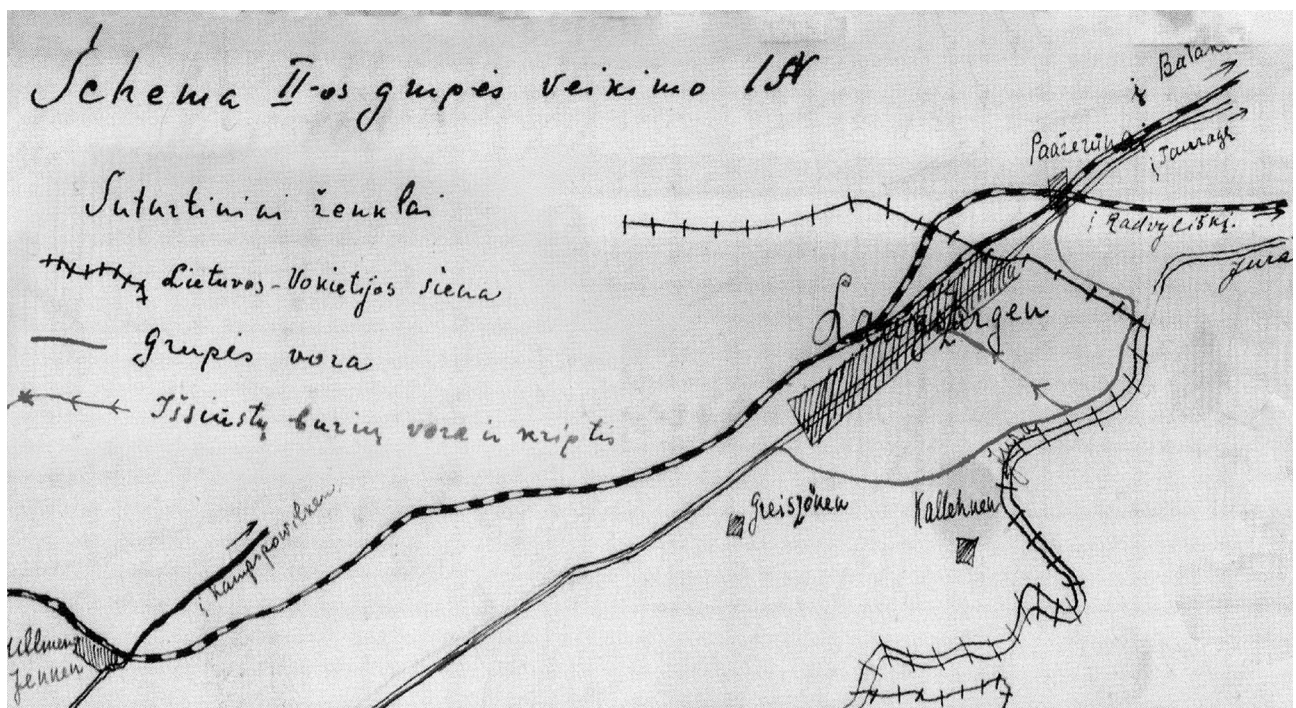
Kiek nukrypstant į šoną, norisi paminėti vieną svarbų faktą, susijusį su griežpelkiškiu. Prancūzmečiu, siekiant aktyviau bendrauti su kaimų gyventojais, ypač vartojančiais vokiečių kalbą, Lietuvos valstybės pinigais 1922 m. rugpjūčio 21 d. slapta nupirkta klaidiškos F. W. Sieberto poligrafijos įmonės nedidelė dukterinė spaustuvė Šilutėje kartu su Ūkininkų sąjungos vokišku laikraščiu „Memelgau Zeitung“, agitavusiu už vokiškos Freištato (laisvosios valstybės) įteisinimą. Galimybes tyrė ir pirkimą organizavo Lietuvos atstovas prie Santarvės (Antantės) valstybių Klaipėdos krašte Jonas Žilius. Spaustuvėje dirbo trys įtakingi asmenys. Vienas jų buvo Albertas Bruoželis, gimęs Tilžės apskrities Griežpelkių kaime, gerai mokėjęs lietuviškai, ilgokai gyvenęs Prancūzijoje, mokėjęs tą kalbą ir lengvai bendravęs su komisaro Gabriel Jean Petisné paskirtu Šilutės prefektu Lijonu.

Baigiantis metams buvo likę nedaug laiko, kol būtų oficialiai paskelbta apie Klaipėdos kraštą kaip Freištatą – laisvąją valstybę, kuri formaliai nepriklausytų jokiai kitai. Po įtemptų slaptų svarstymų atsakingi valdžios asmenys nutarė rengti karinį įsiveržimą, užmaskuotą vietos gyventojų sukilimu, ku-

riems padėtų Didžiosios Lietuvos šauliai ir kiti savanoriai civiliai. Vienas svarbiausių sukilimo organizatorių ir rėmėjų buvo Ernestas Galvanauskas – tuo metu Ministras Pirmininkas bei užsienio reikalų ministras. Vyriausioju sukilimo vadu paskirtas Jonas Budrys. Kariai ir šauliai, perrengti civiliais, buvo suskirstyti į tris grupes. 1923 m. sausio 10 d. jos įžengė į Klaipėdos kraštą nuo Tauragės, Žemaičių Naumiesčio ir Kretingos pusių. Visos su užduotimi užimti atitinkamai kiekvienos apskrities centrai: Pagėgius, Šilutė ir Klaipėdą. Lauksargiai tuo metu priklausė prancūzų įkurtai Pagėgių apskrčiai.

Narsioji II grupė

Panevėžietis, tuo metu mokytojų seminarijos mokinys Bronius Antanaitis – Klaipėdos sukilimo dalyvis. Jo prisiminimus 1984 metais į garsajuostę įrašė vilnietis Matas Velička. Jie paskelbti prisiminimų rinkinyje knygoje „Šilainės istorijos“, pasirodžiusioje 2009 m. Prisiminimuose gana trumpai, bet konkrečiai nupasakojama, kas ir kaip jį patraukė vaduoti Klaipėdą, nuo kur jie išvyko, koku maršrutu ėjo ir kokuose mūšiuose dalyvavo. Mums jo prisiminimai svarbūs dar ir todėl, kad II sukilėlių grupė, kurioje buvo B. Antanaitis, kirto sieną į Klaipėdos kraštą atvykę traukiniu į Požerūnų geležinkelio stotį. Apie

II grupės veikimo schemas fragmentas. Lietuvos centrinis valstybės archyvas

tai suprantame netiesiogiai ir iš kitų šaltinių, nes stotis prisiminimuose neįvardyta:

„Traukinys pajudėjo ir mes išvažiavome. Iš mokytojų seminarijos mokinių išvažiavom mes trys: aš, Banionis ir Začkauskas (ar panašiai). Mums visiems išmokėjo algas ostmarkēm – už dieną mokėjo, rodos, po penkias markes. O maistą pirkis kur nori. Važiuojant per Lietuvą – tai po du litus dienai davė kiekvienam. Tai prisipirkom bandų. Vandenį virėme vagonuose – bakeliai buvo. Taip ir maitinomės.

Atvažiavome į Šiaulius ir sustojome. Pralėkė nesustodamas traukinys. Po to pajudėjome. Bet važiavome ne į Kauno, o į Tauragės pusę. Sustojome paskutinėje stotelėj prieš Klaipėdos kraštą. Tai už Tauragės pirma stotelė (Požerūnai, aut. past.). Čia ir baigėsi važiavimas traukiniu. Išlipo kareiviai kulkosvaidininkai, perrengti civiliais. Užsidedi kulkosvaidį ant pečių ir neši. Bet jis sunkokas nešti. Toli nepaneštum. Kiekviena kuopa gavo po pora kulkosvaidžių. Tai buvo reguliarios kariuomenės žmonės, civiliais perrengti. Kai išlipome toje stotelėje už Tauragės, tai vyresnieji perspėjo, kad kuo mažiau burbėtumėm, kad nesigirdėtų lietuviškos kalbos. Jei kalbate, tai kalbėkite su Klaipėdos akcentu arba nors žemaitiškai tauragiškiškai. Išdavė Tauragės maisto konservų. Juos pridėjo prie mūsų algos (dėl šio fakto kyla klausimų, nes tuo laiku Tauragėje konservai dar negaminti, aut. past.).

Prasipjovėme konservus ir pasistiprinome. Atėjo pavakarys. Jau ėmė temti, kai mes rikiavomės: vadai priekyje, o mes susirikiavę po keturis iš paskos. Jau jokio transporto nėra. Iš Tauragės mums reikėjo nueiti į Pagėgius. Tai apie trisdešimt ar keturiasdešimt kilometrų. Eini eini. Kiek paėjus, tau ant pečių uždeda tą kulkosvaidį nešti. O po to kulkosvaidžių dėžių su kaspiniais šovinių. Ir visi apkrauti – arba šovinius tempi, arba kulkosvaidį. Tuo metu kulkosvaidį aptarnaudavo trys žmonės: vienas šaudo, kitas padavinėja kaspiną, trečias dar kažką daro.“

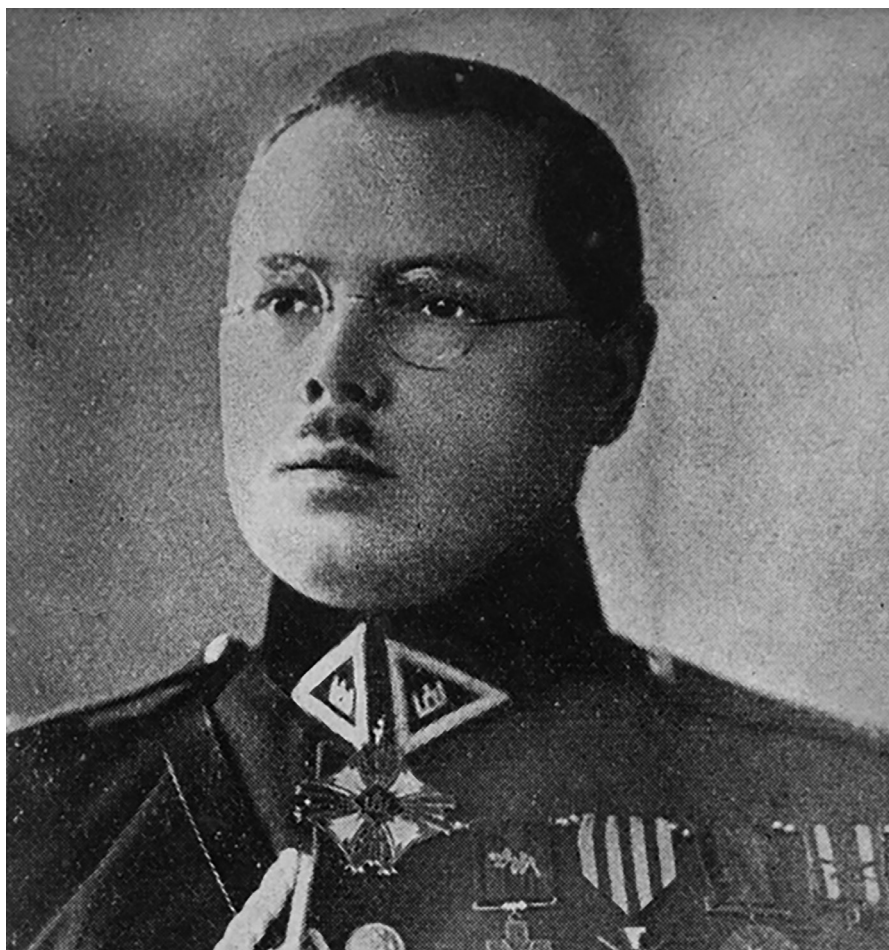
Toliau rašoma, kaip jie, priėję pušyną, apsupo Pagėgius iš visų pusių. Į miestelį žengė tik vadai su pistoletais. To užteko, kad visa ten buvusi vokiškoji policija pasiduotų. Kadangi policija nesipriešino, jai leista toliau eiti pareigas, o nepaklusus grasinta karo lauko teismu. Kadangi Lauksargiai ar gretimi kaimai net nepaminėti, jokio pasipriešinimo juose būrys nesutiko. Tuomet sukilėlius susodino į sunkvežimį ir nuvežė saugoti Luizės tilto šalia

Tilžės. Neilgai trukus vėl paėmė ir grąžino į Pagėgius. Tuomet daugelis nugabenti į Šilutę, kur buvo sukilėlių štabas. Ten sutiko Martyną Jankų, Steponą Darių. Apie tai prisiminimuose nerašoma, tačiau iš istorijos žinome, kad Šilutė taip pat užimta be šūvio. Tuomet autobusų grupė išvyko į Klaipėdą, kur jau kovojo kitos grupės, girdėjosi šūviai. Prisiminimuose išsamiai aprašomas kalvos miesto prieigose puolimas ties Sendvariu (*Althof*), kai įsitvirtinę prancūzai su vokiečiais šaudė į puolančius sukilėlius.

B. Antanaitis buvo toje grupėje, kuriai vadovavo jaunas II grupės vadas kapitonas Mykolas Kalmantas (1895–1976), slapyvardžiu Bajoras. Būtent ši II grupė lemiamu metu sausio 15 d. sėkmingai užėmė Prancūzijos prefektūrą, kai sukilimo sėkmė jau darėsi neaiški. Savanoris prisimena, kad, prancūzams pasidavus, savanoriais ir sukilėliais rūpinosi Klaipėdos raudonojo kryžiaus lietuvaitės, po kelių dienų jie gavo kariškas uniformas, į Klaipėdą greit privažiavo Kauno verslininkų, o alus sukilimo dalyviams buvo nemokamas. Jau vasario pradžioje jis grįžo namo į Panevėžį.

Įdomus faktas, kad karinę operaciją Lietuvos kariuomenės Generalinis štabas bandė koordinuoti per Tauragėje dislokuoto 1-ojo pasienio pulko vadą pulkininką leitenantą Petrą Kubiliūną. Kaip minėta, vienas pagrindinių sėkmingo sukilimo herojų buvo M. Kalmantas, sukilimo metu vadinęsis Mykolu Bajoru. Įdomus jo raportas vadovybei su žyma „Visai slaptai“, iš kurio pateikiu tik su Lauksargiais susijusius faktus. Raportai, saugomi Lietuvos centriniame valstybės archyve, pirmą kartą viešai paskelbti tik 2023 m. knygoje „1923-iejai: Klaipėdos prijungimas prie Lietuvos: dalyviai ir jų liudijimai“:

„Sausio 9 dieną. Gautas nuo sukilėlių vado Budrio operatyvinis įsakymas. Šiame įsakyme, man pavestai grupei buvo duota sekanti užduotis: atskiru ešelonu vykti į Požerūnų stotį, su tartu laiku pereiti Lietuvos ir Klaipėdos krašto sieną, užimti svarbesnius punktus Pagėgių apskrity ir šiame apskrity sudaryti Lietuvių valdžią. Nakčia Požerūnų stoty susitvarkėm ir laukėm ryto, kad išpildžius įsakymą. Ten mano žinion buvo paskirtas gusarų pulko būrys, perengtų raitelių kar.[ininkui] Kraunaičiui vadovaujant.

Tauragėje dislokuoto 1 - ojo pasienio pulko vadas Petras Kubiliūnas. Nuotrauka Safronovas V., 1923-ieji: Klaipėdos prijungimas prie Lietuvos: dalyviai ir jų liudijimai, Klaipėda, 2023

Mykolas Kalmantavičius-Bajoras sukilėlio rūbais. Mažosios Lietuvos istorijos muziejus

MANIFESTAS

Visiems gyventojams Klaipėdos Krašto.

Per šius šimtmečius mūsų krašto vergovė suklebėjo. Per šimtą metų Klaipėdos kraštas buvo tapęs prūsų provincija. Šis kraštas buvo tapęs prūsų provincija. Šis kraštas buvo tapęs prūsų provincija. Šis kraštas buvo tapęs prūsų provincija.

Mes, Vyriausiosios Lietuvos Gelbėjimo Komitetas, įsikūnijęs pildydami Jūsų uždėtus pareigas, įsireikštas dibelkioje Suprindimoje, Protekioje ir Autoritumoje, remdami Jūsų įsireikštą Gelbėjimo Komiteto Šyriais dibelkioje mūsų Krašto Bietoje ir atmindami Šforinius nuo seniausiu Dailių czie įgyvenusiu Dailių Giminis Mierius prie vienos Lietuvos Valstybės, šiuo mūsų Manifestu—po viso Pasaulio Ulyų garbingai pranešame:

1. Nuo šiandien visa šio Krašto Galybė ir vyriausią Valdytą paimame į savo Rankas.
2. Vig šiol buvusią Krašto Direktoriją su Steputaičiu Prizkai ir Staatsratą Kaitome atkaičių ir prašalintą, ir nieks neprivalo jų klausyti.
3. Nuo šiandien pat Klaipėdos Krašto Direktorijos Pirmininku paskiriame mūsų Krašto Gyventojų, buvusį senos Direktorijos Karį, Erdmaną Simonaitį ir pavadame jam nemėliaus trijų Dienų subarzi Krašto Direktoriją iš 5 Žmonių.
4. Nuo šios Dienos abiem mūsų Krašto Kalbom ir wiffiems Gyventojams šio Krašto duodamos lygios Teifės.
5. Wiffiems politiniai Praskaitusiems priekš buvusią Valdytą Luofybę atiduodame.
6. Del Sudowabijimo mūsų Krašto Dailių Komitetas rūpinis, kaip wėliai galės, kad stubliausiai atšibatų Rinkimai ir Klaipėdos Krašto Saimą demokratiztų būdu.
7. Wif Krašto Gyventojai Iwicziamai ufkaityti Namgdyje, Nėdininkai ir Zar naujojai priwioje pafikiti jaus Bietoje ir toliaus jaus Pareigas atšiti Nėdininkams, Zar naujojams ir Zarbininkams Wigos ir Dardas bus ufmotama wifkaltant Wifio Wafkaltus.
8. Diant Klėpėdos Krašto Namųgų Iškaltus, Gyventojus, jų Gywdyje ir Taryų apfangus nau Wifwotim, Wifkaltų ir wifotų Namųgų, o taipjan tad nau wifwotim Weprietėly apfangus, Wifam Krašte škelbiame Škimities Stawį jų wifam jų Pafektim.
9. Škimities Stawiai efant wifame Krašte atšogotiniai Škelimai padawibėti draw dšlama.
10. Wifkaltusiems priekš mūsų Šolamus ir pafkėpinus, prie Krašto Direktorijos ypa lubaromas Wifwotim Škimities Sadas.
11. Wif, kurie ardyks Ramybę Krašte, kurie naitais Telefonas, Tiltus ir Wif Krašto Taryje ir priekšinis naujos Wafkaltus Pafkėpinams, bus atšwadent i Škimities Sada ir kaudijami Gafkaltų nuo 3 mēnėčių iki gywos Galwos, o uš fufkaltus Praskaitimus bus suwucht ant Smeries.
12. Mes šia Wif Taryje atšicam Wardan Teifės, del Gywotų gerowes ir gerofis mūsų Krašto atšicis. Wifis, tam rapi gintojo Krašto Waine, Iwicziamie i bendrą Taly ir Wifkaltus Dienas šilame mūsų wif dardė dedame mūsų pagulas.

Šis Manifestas duotas Šklotarziame, 9 Januario dieny, metų 1923-ųjų

Vyriausiojo Mažosios Lietuvos Gelbėjimo Komiteto
Pirmininkas
Martynas Jankus
1. Vice Pirmininkas **Jurgis Streckys**
2. Vice Pirmininkas **Jurgis Lėbartas**
Sekretoriai
Wilius Szaulinskis
Komiteto Narys ir Reikaly **W e d e j a s**
Jurgis Bruwelaitis

MANIFEST

An die Bewohner des Memelgebiets!

Lange Jahrhunderte hindurch trug unser Gebiet das Joch fremder Herrschaft. Durch den Friedensvertrag zu Versailles wurden wir von Deutschland abgetrennt, weil unser Gebiet seit Urzeiten litauisch ist. Bis heute aber sind wir von den Eindringlingen bedrückt und verfolgt worden, nur deshalb, weil wir uns an unsere alten Sitten und Gebräuche hielten und nicht verschwiegen uns Litauer zu nennen.

Unsere Regierung arbeitet mit allen erdenkbaren Mitteln daran, das Memelgebiet zum Freistaate zu machen und mit Hilfe desselben uns in ewige Sklaverei zu stützen. Die bisherige Regierung war nahe daran, unser Gebiet wirtschaftlich zu Grunde zu richten. Auf uns lasten Schulden, welche eine Milliarde übersteigen, ausschliesslich die Besatzungskosten. Die erdrückende Steuerlast und das daraus entstandene kaum ertragbare Wirtschaftsleben, machen das weitere Zusehen dem Laufe der Dinge unmöglich.

Nur noch einige Tage und wir wären wirtschaftlich und national vernichtet. In der Geschichte unseres Gebiets schlägt nun die zwölfte Stunde.

In letzten Augenblicke erfüllen wir, Oberster Ausschuss zur Errettung des Memelgebiets, gewissenhaft die uns von Euch auferlegte Pflicht, wie Ihr durch die Zweigausschüsse im ganzen Gebiete in grossen Versammlungen und Protesten kundgetan habt.

Der Zeitpunkt ist gekommen, wo wir das Trachten des seit uralten Zeiten ansässigen litauischen Volkes verwirklichen und die drohende Polengefahr ablenken. Deshalb geben wir der ganzen Welt folgendes kund:

1. Von heute nehmen wir die Macht und die Regierung im Memelgebiet in unsere Hände.
2. Das uns heute gewonnene Landesrecht erhalten unter der Leitung Steputaits, wie auch der Staatsrat sind mit dem heutigen Tage abgesetzt und niemand darf ihren Anordnungen Folge leisten.
3. Den gewesenen Landesdirektor SIMONAITIS beauftragen wir, die Geschäfte des Präsidenten zu führen und nicht später wie in drei Tagen ein neues Direktorium, bestehend aus 5 Personen, zu bilden.
4. Ab heute gelten als gleichberechtigt beide hier gebräuchlichen Sprachen.
5. Alle, von der alten Regierung politisch Verurteilten, werden in Freiheit gesetzt.
6. Der Ausschuss wird dafür sorgen, dass die Wahlen im Parlament bald geschehen nach demokratischem Wahlrecht.
7. Alle Bewohner des Memelgebiets werden ersucht, die allgemeine Ruhe nicht zu stören. Die Beamten bekleiden weiter ihre Stellen und sind verpflichtet, gewissenhaft ihre Pflicht zu tun. Gehälter und Löhne werden in Goldwährung ausgezahlt werden.
8. Damit die Ordnung im Memelgebiete aufrecht erhalten bleibt und Leben und Besitztum der Bewohner nicht gefährdet wird, ebenso als Schutz gegen innere Feinde, wird über das Gebiet der Ausnahmezustand verhängt.
9. Während der Zeit des Ausnahmezustandes wird der Verkauf alkoholischer Getränke streng verboten.
10. Für Vergehen gegen unsere Bestimmungen wird ein Ausnahmegericht gebildet.
11. Alle, welche die Ordnung im Gebiete stören und staatliches Eigentum, wie Telegraphen, Brücken, Eisenbahnen und anderes vernichten oder sich der neuen Regierung widersetzen, werden dem Ausnahmegericht übergeben und von drei Monaten bis zur lebenslänglichen Zuchthausstrafe verurteilt. Für schwere Verbrechen droht die Todesstrafe.
12. Wir erledigen diese grosse Aufgabe im Namen des Rechts, zum Wohle der Einwohner und für die bessere Zukunft unseres Gebiets. Alle, denen das Wohl unserer Heimat am Herzen liegt, bitten wir, uns darin zu unterstützen und die heilige Gerechtigkeit sei bei diesem Unternehmen unsere Stärke.

Heydekrug, den 9. Januar 1923.

Der Vorsitzende des Ausschusses
zur Errettung des Memelgebiets
Martin Jankus
I. Stellvertreter **Jurgis Streckys**
II. Stellvertreter **Jurgis Lebartas**
Sekretär
Wilius Szaulinskis
Mitglied des Ausschusses und Leiter
der Angelegenheiten
Jurgis Bruwelaitis

Gausiai Lauksargiuose dalintas manifestas. Mažosios Lietuvos istorijos muziejus

Gyventojai Klaipėdos Krašte!

Didesnis pulkas apginkluotų žmonių įsiverži per ru-
bežių pas Lauksargius.

Kaip Santarvės Valstybių atstovas ginsiu aš wisomis
priemonėmis Krašto įžeidimą.

Užprašau gyventojus, ramiai pasilaikyti ir sa-
wo darbus bei reikalus atlikti.

Santarvės Valstybių man pavestą wietą aš ne ap-
leisiu.

Wyriausias Komisaras,
Santarwes Valstybių Atstovas
pas. **Petisné.**

F. HENCK & CO. G. B. H. H. HEBEL

Gabriel Jean Petisne kreipimasis į Klaipėdos krašto lietuwius. Lietuvos centrinis valstybės archyvas

Sukilimas Klaipėdos krašte plečiasi.

Sukilėlių užimta stotis Bajorai.

Petisné išleido atsišaukimą į gyventojus.

E. Karaliaučius. Wolfo agent. pranešimu sausio 10 d. vakare
užimta stotis Bajorai.

E. Karaliaučius. Wolfo agent. žiniomis Lietuvos nereguliarės
kariuomenės dalys įsiveržę į Lauksargius. Dalis prancūzų kariuo-
nės iš Klaipėdos pasiūsta į Lauksargius puolimui (Vormarsch)
prisiruošti.

Santarvės wyriausias komisaras Petisné sausio 10 d. prieš
piet nuvyko į Lauksargius.

Nuo Red. Mūsų žiniomis nei kokia Lietuvos kariuomenė su-
kilime nedalyvauja. Sukilo vietiniai gyventojai prieš okupantus.

Sausio 10 dieną. Pavėlavus gauti sutartą ženklą per sieną peržengėm 10 val. ryto, kairiau Lauksargės miestelio. Surinkus iš vietinių gyventojų žinias apie priešą padėtį, buvo pasiūstas vienas būrys raitelių ir vienas būrys pėstininkų užimti Lauksargę. Vienuoliktą valandą miestelis ir stotis buvo užimta be pasipriešinimo. Nuginklavus vietos policiją, perėmus visas valdiškas įstaigas savo žinion buvo paskirtas Lauksargės komendantas Greinius (ats.[akingas] kar.[ininkas] V. Bulota), jo žinioj buvo paliktas būrys žmonių tvarkos palaikymui. Iš Lauksargės buvo pasiūsta žvalgai ir žygio tvarkoje, vykom plentu Pagėgių link.“

Taip niekur ir nepaskelbtas iki 2023 m. išliko M. Kalmanto-Bajoro rašytas visuomenei skirtas tekstas, persmelktas patriotiškumo ir kartais abejotinių faktų, kurie rašyti siekiant sudaryti krašto gyventojų sukilimo be kariuomenės įsikišimo įvaizdį. Ištraukoje minima, kad prie sukilimo gausiai jungėsi lauksargiškiei. Ar taip tikrai buvo, sunku pasakyti, nes kiti šaltiniai šio fakto nemini. Visgi galėjo atsirasti pavienių asmenų, o po sėkmingo Klaipėdos užėmimo jų buvo dar daugiau, kadangi, užėmus Prancūzijos prefektūrą, prie Lietuvos karių, šaulių ir savanorių ėmė jungtis ir tikrieji vietos klaipėdiečiai sukilėliai.

„Buvo paskleisti slapti atsišaukimai į lietuvius, kad sukiltu ir išvadotu savo kraštą nuo svetimų jungo. Rezultatai tų atsišaukimų buvo puikūs, nes jau 10 sausio išryto susigrupavo apie trys šimtus su viršum ginkluotų vyrų vien tik Lauksargės rajone. Žmonės tie buvo labai įvairūs: ir moksleiviai ir valdininkai, ir ūkininkai, ir darbininkai, iš visų tarpo atsirado apie dvidešimt raitų su savo arkliais. Sunku aprašyti tą entuziazmą, kuris buvo apėmis visus lietuvius. Netgi keletas moterų panorėjo aktyviai prisidėti prie sukilimo ir sutiko persirengti vyro rūbais, kad veikti kartu, nes dėl įvairių priežasčių mes nenorėjom priimti su moteriškais rūbais. Tarpe sukilėlių atsirado labai daug tarnavusių kariuomenėse, dėka kam buvo galimybė sutvarkyti [u]los į organizuotą dalis. Sukilimas reikalavo daug drasių ir rimtų žingsnių ir ypač takto. Kad sukilimą pravedus be plėšimu ir bereikalingų žudynių prisiėjo nuo ginkluotų žmonių paimiti pasižadėjimus: kad kiekvienas sukilėlis atsisako nuo savo asmens reikalų, kad šventai pildys visų viršininkų įsakymus, o neišpildžius gali but sušaudytas be teismo, kad neplėš ir neskriaus

gyventojų ir t. t. Bet susirinkusiu žmonių pasišventimas buvo begalinis: jie sutiko ant visų sąlygų, kad tik kuo nors padėjus savo mylimai tėvinei. Visu pasiryžimas buvo mirti, bet negyventi daugiau priespaudoj. Taigi nepaprasta man laimė išpolė buti tarpe tokiu karštu patriotų. O kur yra pasišventimas ten ir yra laimėjimas. Tą parode tolimesnė eiga sukilimo. Sausio 10 d. apie 11 valanda Lauksargės miestelis buvo užimtas be pasipriešinimo ir palaikymui tvarkos vienas iš sukilėlių p. Greinius buvo paliktas Lauksargės komendantu. Susigrupavę žygio tvarkon, ėjom plentu Pagėgių link. Pakeliui žmonėms dalinom manifestus Mažosios Lietuvos Gelbėjimo Komiteto. Visur buvome sutikti su didžiausiu džiaugsmu, kaipo išvaduojojai nuo svetimų. Vakare apie 18 valandą tą pat dieną Pagėgių miestelis ir dešinė pusė Nemuno kranto ties Tilžės tiltais buvo užimti be pasipriešinimo. Ant rytojaus 11 d. prasidėjo tvarkomasis darbas.“

Archyviniai dokumentai

Lietuvos centriniam valstybės archyve saugoma II grupės judėjimo į Pagėgius schema, iš kurios matyti, kad sieną jie kirtė tiksliai per Meldiklaukius ir apėjo Lauksargius iš kairės, žvelgiant nuo Tauragės, ir juos aplenkę jau žygiavo Tilžės plentu. Schemoje šalutinė linija rodo, kad dalis grupės nuėjo į Lauksargius dabartine Meldės gatve. Galbūt viena iš bažnytkaimio gatvių verta turėti Sukilėlių gatvę?

Tam pačiam archyve saugomas ir lapelis lietuvių kalba, masiškai platintas vietos gyventojams, kad ties Lauksargiais įsiveržė būrys ginkluotų žmonių ir kad Antantės komisaras Gabriel Jean Petisné kraštą nuo jų gins. O štai lietuvių kariai, vos peržengę sieną, pakeliui gyventojams dalijo Vyriausiojo Mažosios Lietuvos gelbėjimo komiteto sausio 9-osios Manifestą apie valdžios paėmimą.

„Lietuvos žiniose“ sausio 10 d. išspausdinta žinutė, kad užimta Bajorų (prie Kretingos) stotis ir kad G. Petisné su savo kariais vyks ta į Lauksargius. Iš istorijos žinome, kad visi prancūzų kariai taip ir liko įsitvirtinę keliose Klaipėdos miesto vietose, nes net Pagėgių apskrities paprefekčio (viršininko pavaduotojo) Jean Fagedet sukilėliai darbo vietoje nerado. Su sukilėliais susitiko jo sekretorius S. Walter. Visame likusiame krašte iki ateinant

sukilėliams tvarką palaikė vietos vokiškoji policija arba kitaip – žandarmerija.

1923 m. vasario 16 d. Ambasadorių konferencija paskelbė Antantės ir Lietuvos susitarimą, pagal kurį Klaipėdos kraštas buvo perduotas Lietuvai su sąlyga, kad, parengus Klaipėdos krašto statusą apibrėžiančius dokumentus, kraštui bus suteikta autonomija ir bus įsteigtos autonominės institucijos. Skaičiuojami Šilutėje surašytą 1923 m. sausio 19 d. Klaipėdos krašto Seimo deklaraciją, randame, kad ir Lauksargiuose būta Mažosios Lietuvos gelbėjimo komiteto atstovų: Jurgis Loraitis, aktyvus ūkininkas iš Aukštvilkių, ir Jonas Skėrys.

Požerūnų stotis

Kaipgi atrodė 1916 m. įrengta ir tuo metu dar gan nauja Požerūnų stotis, įsivaizduoti mums padeda Sofijos Petrauskaitės-Kovalčienės (1917-2011) prisiminimai, atskira knyga 2016 m. išleisti Tauragės viešosios bibliotekos rūpesčiu ir keletas išlikusių nuotraukų,

kuriomis pasidalijo kolekcionierius Audrius Razmus. Kaip minėta, stotyje 1923 m. šaltą sausio 10 d. išsilaipino Klaipėdos kraštą vaduoti žygiuojantys civiliais perrenkti kariai, šauliai ir kiti savanoriai, vadovaujami M. Kalmanto-Bajoro. Kiek apmaudu, tačiau šių lemtingų įvykių prisiminimų pateikėja neužrašė. Raporte skaitėme, kad kariai stotyje prabuvo visą naktį ir išvyko 10 val. ryte, todėl vietos gyventojai juos tikrai turėjo matyti. Žinoma, šešiamečiam vaikui toks įvykis nebūtinai turėjo įstrigti galvon, o ir šeima galėjo būti kur išvykusi.

S. Kovalčienė prisimena: „Iš Mažeikių 1922 m. atvažiavome į Požerūnus. Tai mano vaikystės gyvenvietė. Tėvelis buvo geležinkelietis. Požerūnų geležinkelio stotį iš vienos pusės supa miškelis, iš kitos – Dvarelis, Beigeriškės ir Staiginės kaimai. Požerūnų geležinkelio stotis tada buvo labai didelė. Tai buvo paskutinė stotis važiuojant į Prūsiją. Pats stoties pastatas buvo medinis, tvirtai surestas, kaip ir senoji Tauragės geležinkelio stotis. Požerūnuose buvo muitinė, felčerio punktas, garvežių stovėjimo pastatas,

Požerūnų geležinkelio stotis 1916 m. A. Razmaus kolekcija

vadinamas depu. Jame remontuodavo garvežius, vagonus – jie čia būdavo per naktį. Tame depe buvo ne tik remonto dirbtuvės, bet ir kambariai, kuriuose nakvodavo garvežių mašinistai. Šalia to pastato buvo trikampis su atšaka prie Jūros. Į Požerūnus nuo Tauragės ar Lauksargių pusės atvažiuojo garvežiai apsisukdavo ir važiuodavo toliau. Prie kiekvieno trikampio kampo buvo iešmas, kurį turėdavo patys garvežių mašinistai ar jų padėjėjai perkelti, norėdami apsisukti. To trikampio viename kampe stovėjo aukštas, medinis vandens bokštas (rezervuaras). Viduje buvo laiptai į viršų, kur stovėjo didelis geležinis kubilas. Iš lauko pusės, viršuje, vandens bokšto šone, buvo lenta su skaičiais ir rodykle, kuri rodė kiek vandens yra bokšte. Prie geležinkelio stoties stovėjo didelė, aukšta pompa, iš kurios vandenį prisileisdavo garvežiai. Visi vamzdžiai nuo Jūros upės iki motorinės, vandens bokšto ir iki stoties ėjo po žeme.

Netoli Jūros upės stovėjo ilgas medinis pastatas, vadinamas motorine. Motorinės patalpoje buvo trijų metrų gylio duobė, pločio 3,5 x 3,5 m. Ten nulipti buvo geležinės kopėčios. Toje duobėje buvo įvairūs motorai ir vamzdžiai. Viršuje buvo motorų, kurie, plačiais diržais sujungti su apačioje esančiais, ir suko vienas kitą. Tada elektros nebuvo. Į tuos motorus įpildavo benzino ar kito kuro. Patalpoje buvo įvairių bakų, statinių su benzinu ir tepalais. Grindys viršuje ir pati duobė

buvo betonuota. Šitie visi motorai traukė (pumpavo) vandenį iš Jūros upės į vandens bokštą. Nuo motorinės, gal 30 m prie pat upės kranto, stovėjo mūrinis pastatėlis be stogo (2,5 x 2,5 x 3 m). Ten, viduryje, buvo vamzdis su filtru, kuris įleistas į tokį šulinį. Į tą šulinį vanduo pritekėdavo iš Jūros upės.

Prie motorinės buvo pastatyta pirtelė, kuri šeštadieniais buvo kūrenama. Iš ryto eidavo maudytis moterys ir vaikai, o po darbo – vyrai. Mano tėvelis J. Petrauskas dirbo motorinėje mechanikumašinistu: pumpuodavo vandenį į bokštą, o savitgaliais kūrendavo pirtį. <...>

Kitoje stoties pusėje, ties trikampiu, buvo iškrovimo ir saugojimo sandėlys. Stoties teritorijoje buvo daug geležinkelio bėgių atšakų. Kartais stovėdavo daug vagonų su prekėmis. Čia atveždavo daug bulvių Tauragės dvarui. Ten buvo spirito varykla (bravoras). Aplinkinių kaimų žmonės, kurie turėjo mažai žemės, ėjo uždarbauti su savo arkliais. Jie ant vežimų sukaldavo aukštas dėžes, į kurias supildavo bulves iš vagonų. Bepilant truputį bulvių nubyrėdavo žemėn po vagonais. Mes, gyvenvietės vaikai, atėję su krepšeliais, tų bulvių pasirinkdavome. Jos būdavo didelės, geros, tai mama iš jų kepdavo blynus ar kugelį. Kai mus pamatydavo krovėjai, varydavo šalin ir kartais norėdavo atimti bulves, kad ponui nebūtų nuostolio. Kiekvienas vežėjas stengdavosi kuo daugiau

Klaipėdos medalis, 1928. Tauragės krašto muziejus

pasikrauti bulvių, kad gautų daugiau pinigų. Arkliai vos patraukdavo tuos vežimus: suprakaitavę, apsiputoję prunkšdavo, per šnerves eidavo garai, vis sustodavo. Vežėjai juos mušdavo botagais ar vytine. Kelias buvo negrįstas, tai pavasari, rudenį ar lietui palijus, visuomet buvo klampynė. Žiemą tas dėžes uždėdavo ant rogių. Ypač žiaurus arkliams buvo Baltrušaitis. Kai jo arkliai suklypdavo, nepajėgdami iš purvo išvežti sunkaus vežimo, jis juos skaudžiai plakdavo. Geležinkeliniai neapsikentę jį apšaukdavo, apibardavo, sakydavo, kad praneš Tauragės gyvulių globos draugijai.

Stoties teritorijoje buvo seni namai. Pačioje stotyje gyveno stoties viršininkas su šeima. Buvo budėtojo kambarys, laukiamasis ir bagažinė. Iš rąstų suręstame gražiam name gyveno kelio meistras Miklaševičius, stoties budėtojas Klymantas, buvo ten ir raštinė. Netoli geležinkelio stoties gyveno žandaras Stepaitis. Kituose barakuose buvo muitinė, felčerės punktas, gyveno darbininkai. Atskirai buvo pastatytas nedidelis namelis – kepykla. Ten darbininkų šeimos savo malkomis pasikūrendavo duonkepe krosnį ir kepdavo duoną. Netoli kepyklos buvo didelė daržinė, kurioje stovėjo keli arkliai, vežimas ir šienas. Tais arkliais naudojosi žandaras. Viduryje gyvenvietės buvo vandens kolona. Kai ji sugedo, vandenį nešdavomės iš gretimo ūkininko lauko esančio šaltinio.

Kai 1928 m. buvo pradėta statyti nauja Tauragės geležinkelio stotis, Požerūnų geležinkelio stotis ėmė nykti. Buvo nugriauti kai kurie pastatai, garvežių depas, panaikinta muitinė, neberekėjo nei motorinės, nei vandens bokšto, nes viskas buvo pastatyta Tauragėje. Tik pro Požerūnus du kartus per dieną kursuodavo darbinis traukinys „Pagėgiai-Tauragė“. <...>

Geležinkeliniai versdavosi ūkiškai, nes iš algos buvo sunkiai pragyventi, ypač kiemo buvo didelė šeima. Laikė karvių, kiaulių, paukščių. Visų gyventojų karves ganė piemu. Jam mokėdavo kiekvieną mėnesį, už karvę po 5 litus. Šieno prisišienaudavo palei geležinkelį nuo Jūros upės geležinkelio tilto iki Lauksargių rubežiaus. Kiekvienam atmatuodavo po plotą. Tik parvežti būdavo sunku ir kelias tolimas. Nuo Lauksargių pusės ir nuo Ežerūnos upelio dešinės pusės turėjome išvežti į plentą Tilžė-Šiauliai, o paskui – per Tauragės dvaro miškelį į Požerūnus. Ežerūnos upelis tik toje vietoje buvo neplatus ir negilus (senoji vaga), bet nebuvo kelio. Per tiltą pernešti būtų labai sunku, nes geležinkelio pylimas labai aukštas ir status. Be to, ūkininkai per savo valdas neleido važiuoti.

Tiltas per Ežerūnos upelį buvo labai įdomus mums, vaikams, lyg kokie dangaus skliautai. Jis pastatytas iš betono, viršuje pripildytas žvyro, ir nutiestas geležinkelis. Seniau buvo dvi eilės bėgių: važiuojamoji ir atsarginė. Už kelių metrų, greta, buvo senojo geležinkelio pylimas, o per Ežerūną – nupjauti mediniai poliai. Vėliau pastatė šį tiltą – „cementinį“, taip jį vadinom. Ežerūnos upelio senoji vaga tekėjo po pirmo tilto skliaustu nuo Lauksargių pusės. Tiltas nukentėjo per Antrąją pasaulinį karą.“

Kraštiečiai, dalyvavę sukilime

Tauragės krašto muziejuje saugomas medalis Klaipėdos krašto prijungimo 5-osioms metinėms atminti. Įrašas averse „KAS MŪSŲ – KOVA ĮGYSIM / I 9 / KLAIPĖDA / 1923“, apačioje – „LŠS“. Įrašas reverse „KAS IŠKOVOTA – MYLĖT MOKĖSIM / I 19 / KLAIPĖDA / 1923“. Išleido Lietuvos šaulių sąjunga, autorius Petras Rimša. Medalį dovanojęs Egidijus Jurgilas, vaikas būdamas, sovietmečiu naudodavo medalį kaip muštuką, todėl jis kiek apsitrynęs. Medaliai, kartu su sertifikatu, dalinti sukilime dalyvavusiems asmenims. Kiek sukilime dalyvavo tauragiškių, lauksargiškių? Nors sąrašai paskelbti, tačiau profesionalių karių kilmės vieta nenurodyta. Tektų kiekvieno kario biografiją tikrinti atskirai. Žinome, kad dalyvavo šauliai, kurie tuometinėje Tauragės apskrityje registruoti trijose vietose: Juozas, Jurgis, Aleksas ir Antanas Augaičiai, Stasys Javčevičius, Stasys Laurinavičius, Vincas Slavinskas, Jonas Stolius iš Pajūrio (labiau tikėtina, kad miestelis arčiau Šilalės, o ne kaimas prie Tauragės), Juozas Čepulis, Povylas Drukteinis, Hirša Javickas, Aleksa Kvompalzas, Jonas Nazėdas, Stasys Rupšys, Antanas Stružeckas iš Skaudvilės, Aleksas Gauras, Antanas Mickus, Antanas Nausėdas, Zenonas Pagojus, Petras Paulikas, Petras Pranauskas, Antanas Sedys, Petras Šidlauskas, Petras Valančius, Mikolas Valius, Povylas Vasiliauskas iš Žemaičių Naumiesčio. Puolime, remiantis sąrašu, dalyvavo 1095 kariai, šauliai ir kiti savanoriai. Kurie lauksargiškiečiai dalyvavo, nežinome, nes nenurodyta vietinių lietuvininkų gyvenamoji vieta. Žinome tai, kad jau po sėkmingo prancūzų prefektūros užėmimo buvo imta agituoti vietos gyventojus stoti į savanorių gretas.

Majoras Pranas Kaunas-Šneideraitis raportavo, kad tarp jų „patriotizmo beveik jokio“ ir daugiausia savanoriai stoja siekdami gauti atlyginimą, nes tuo metu krašto ekonominė padėtis buvo labai sunki, daugelis neturėjo darbo. Savanoriams iškart buvo išduodama po 2 Lt sukilimo vado „Budrio parėdymu“. Sausio 19 d. Mjr. P. Kaunas siūlė Tauragėje įsteigti sandėlį, iš kurio būtų galima savanorius aprūpinti ekipuote. Visgi intendantūros sandėliai įsteigti Klaipėdos mieste, Klaipėdos, Priekulės, Pagėgių geležinkelio stotyse, taip pat Bajoruose, Šilutėje ir Lauksargiuose. Pagal išlikusias anketas krašte buvo 346 tokie savanoriai.

Minėto paminklo Plikiškėje pastatymas rodo, kad sprendimus priimantys ir lėšas

skirstantys tarnautojai gebėjo pakankamai įvertinti šio įvykio Lietuvos ateičiai svarbą. Klaipėdos uosto, Šilutės, Pagėgių užėmimą drąsiai galime rikiuoti prie svarbiausių moderniosios Lietuvos pasiekimų šalia valstybės atkūrimo, Vilniaus atgavimo, nepriklausomybės atkūrimo, stojimo į NATO ir ES. O dabar kviečiu po dienos darbų sėsti ant dviračio ir, galvoje išlaisvinant susikaupusius rūpesčius, patogiu taku atminti prie buvusios sienos bei pabandyti įsivaizduoti, kaip tą šaltą 1923-ųjų sausio 10-ąją didelis būrys vyrų peržengė sieną, kad pirmiausia užimtų Lauksargius.

Stripsnis publikuotas laikraštyje „Tauragės kurjeris“, Nr. 72 2023-09-19, p. 6-7.

Karališkieji medžiai Mažojoje Lietuvoje

Egidijus BACEVIČIUS

Calberwisch

Daugelio tautų pasaulėvaizdyje medis nuo senų laikų buvo gyvybingumo ir stiprybės prieš gamtos gaivalus simbolis. Naudodamasis jo teikiamomis gėrybėmis, per medį žmogus susijęs su gyvenamąja aplinka ir taikėsi prie kasmet pasikartojančių gamtos dėsnių. Romantizmo laikais jis įprasmino bendruomenės ir žmogaus asmeninio gyvenimo pokyčius, įkūnijo tautos dvasią ir jos laisves. Mūsų krašto Prūsijos karaliams ir karalienei skirti medžiai mena svarbius vidurio Europos ir atskirų Lietuvos miestų istorijos įvykius.

Bendruomenės atminimo ženklas

Iškiliems asmenims pagerbti ir įvykiams atminti dažniausiai sodinti papras tieji ažuolai (*Quercus robur L.*) ir mažalapės (ar didžalapės) liepos (*Tilia cordata*). Taurios išvaizdos ir naudingų savybių turintys puošnūs ir ilgaamžiai medžiai liaudies pasaulėvaizdyje įkūnijo gyvybines galias, vyrišką ir moterišką pradus, vėliau tapatinti su tautų vienybe ir ištikimybe siekiamiems idealams. Vokiškosios (Rytų Prūsijos) kultūros palikimas mūsų krašte

Karalių ažuolai Klaipėdoje „Karalių giraitėje“ (Kretingos gatvėje 82)
E. Bacevičiaus nuotrauka

yra medžiai karaliams ir visuomenės gerbiams asmenims.

Ankstyviausias šios atminimo kultūros puoselėjimo želdynas yra Klaipėdos Karališkoji giraitė / Karalių giraitė (*Königswäldchen*). Tai vieta ankstesnėje dykroje, kur pradėta želdinti 1809 m. ir vadinta Reichel Ruhe. Teigiama, kad šioje vietoje 1802 m. birželio 10 d. susitiko Aleksandras I ir Vilhelmas III [König Friedrich Wilhelm III 1770–1840¹]. Valdovus vienijo dvasinė bendrystė, jie palaikė gerus santykius, šeimas siejo giminytės ryšiai. Klaipėdietis O. Fr. Reichelis 1841–09–29 d. paruošė Sodo sąjungos kreipimąsi į vyriausybę dėl atminimo vietos tvarkymo, ir tai buvo atlikta 1843 m. miestiečių pastangomis. Iki 1863 metų šiandieninio parko vietoje sodintos veimutinės pušys, paprastieji kaštonai ir mažalapės liepos, į giraitę vedė Juliaus Liudvigo Vynerio lėšomis pasodinta berželių šalikelė „J. L. Vynerio promenada“ (*J. L. Wieners Promenada*). Šiandien pietinėje giraitės pusėje auga du gretimai pasodinti brandaus amžiaus išlakiomis lajomis paprastieji ąžuolai. Apie jų pasodinimą tikslų žinių mažai. Vertinant medžių išorę ir kamienų matavimus, jie galėjo būti sodinti apie 1880–1890 metus ir skirti susitikimo vietai pažymėti. „Vakarinio ąžuolo“ kamieno apatinė dalis išdegusi ir drevė sutrešusi. Medžiui būtina skubi pagalba. Šiaurės rytiniame „giraitės“ kampe auga brandaus amžiaus ąžuolas, žymintis pramoginių namų ir ankstesnio parko vietą, tačiau jo pasodinimo paskirtis taip pat nežinoma.

Ažuolai Prūsijos karaliams ir Vokietijos imperatoriams

Klaipėdoje ir Kuršių nerijoje auga ąžuolai Prūsijos Hohenzollernų giminės nariams. Jų pagarbos ir atminimo ištakos siejamos su 1807 metais, kai karaliaus šeima ir dvaras gelbėjosi nuo Napoleono kariuomenės antpuolių ir iš Berlyno kėlėsi į laikino prieglobsčio piliavietes, kol galiausiai atsikraustė į nuošalią Klaipėdą (Memel). Karališkojo dvaro gyvenimas Klaipėdoje valstybei sunkių politinių ir ekonominių sprendimų bei praradimų metais krašto bendruomenėje paliko gyvų atsiminimų, kilo miestelio gerovė, ilgainiui Memel išgarsėjo kaip „laikinoji Prūsijos sostinė“, miesto pavadinimas įtrauktas į istorijos

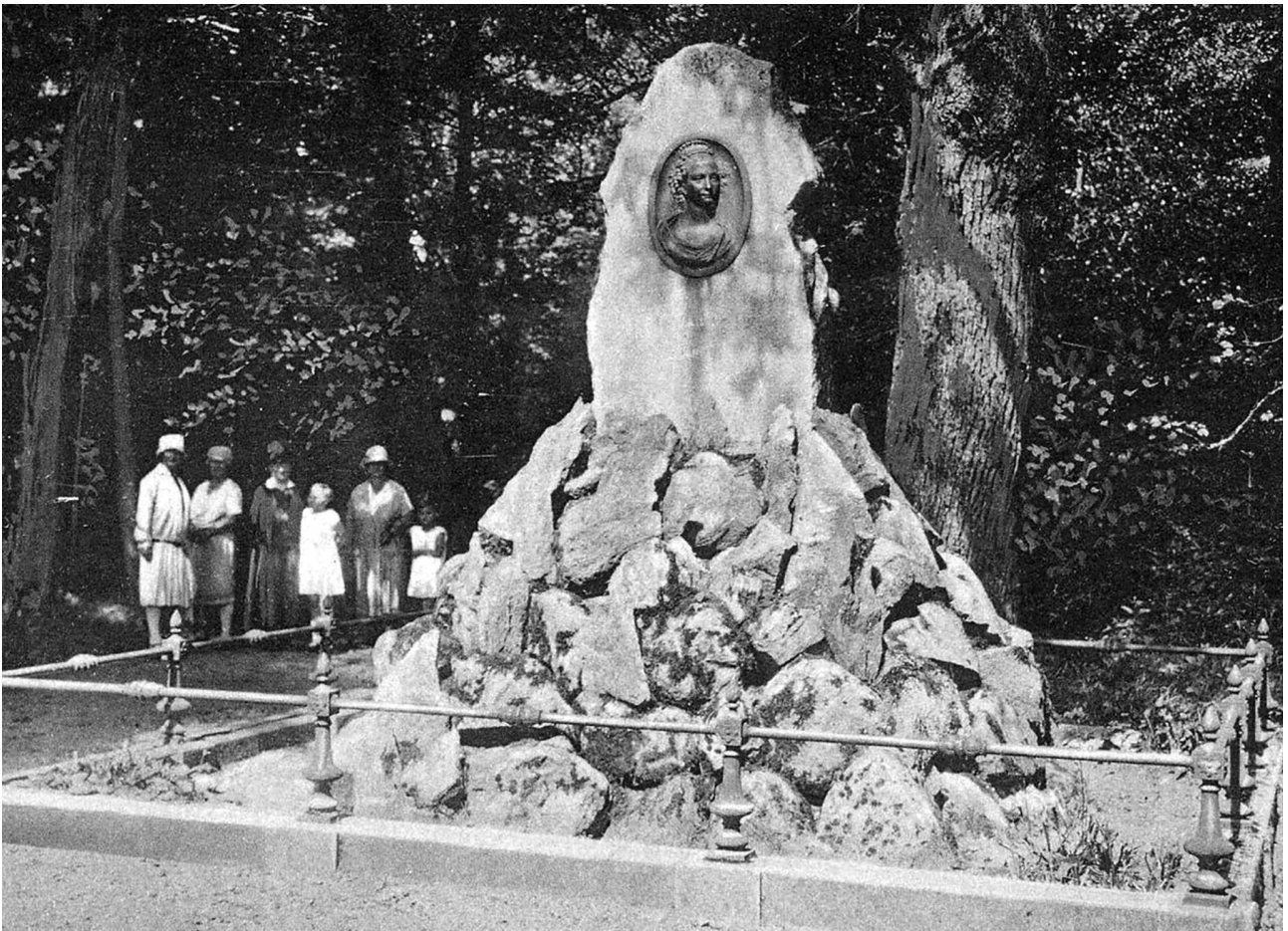
vadovėlius ir žinynus. Vėliau, norint atsiminti tuos metus, karaliui ir karalienei, jų atžaloms, būsimesiems Vokietijos kaizeriams ir karaliams statyti pagarbos ir atminimo ženklai. Jų vardais vadintos miesto gatvės, įstaigos ir draugijos, apskričių ir poilsiaviečių centruose sodinti vardiniai proginiai medžiai, statyti atminimo akmenys. Mus pasiekęs ankstesnių bendruomenių kasdienės kultūros paveldas smarkiai sumenkęs. Kai kurie medžiai atrandami tik šiais laikais, jų kilmė neaiški, tikslinamas jų tapatumas.

Manoma, kad paprastieji ąžuolai „Vilhelmui arba „Kaisereichen“ yra sodinti Kaizerio Vilhelmo, Vilhelmo I (Didžiojo (1797–1888)) aštuoniasdešimtmečio 1887 m. ar 100-čio sukakties 1897 m. kovo 22 d. proga. 1900 metų Smiltynės plane nurodytas „Imperatoriaus Vilhelmo ąžuolas“ (Kaizer Wilhelm Eiche). Gretimais auga jaunesnis tos pačios rūšies medis, greičiausiai taip pat yra proginis, pasodintas vienai iš sukakčių. 1896 m. sodintame Girulių miško plane (1913) nurodytas „Imperatoriaus ąžuolas“. Zelenogradske (vok. Cranz, rus. Крафт) buvusioje girininkijoje „Grenz“ auga „Imperatorskiy dub“, manoma, pasodintas 1872 metais Sedano mūšio pergalei atminti. 2023 m. Černiachovske (vok. Insterburg) ąžuolo papėdėje aptiktas akmuo su įrašu „28 September 1912“. Manoma, kad medis sodintas Imperatoriaus Kaizerio Friedricho Vilhelmo II (Frydrichas Vilhelmas Viktoras Albertas (1859–1941) penkiasdešimtmečio ir valdymo 25 metų sukakties (1913 m.) proga.

Mažojo Tauralaukio „karališkasis ąžuolas“

Tauralaukio dvaro „karališkasis“ arba „Luizės ąžuolas“ augo Tauralaukio dvaro valdose Dangės upės slėnio ąžuolyne. Naujausių tyrimų duomenimis Tauralaukio karališkasis ąžuolas (*Königseiche – oder Luiseneiche*) įvardija du miestiečių brangintus medžius: *Karaliaus ąžuolas* ir jį pakeitęs, svarba ir žinomumu vėliau jį nustelbęs, *karalienės Luizės ąžuolas*.

Pirmosios užuominos yra iš 1807 m. vasaros Tauralaukyje amžininkų laiškuose ir atsiminimuose. Čia poilsio ir pramogavo Prūsijos karališkoji šeima, gėrė pavakario arbatėles, šventė gimtadienius, iškylavo po Tauralaukio apylinkes, vyko miesto pirklų sueituvės karaliaus pagerbimo proga“. 1807–08–3 d. švęstas

Karalienės Luizės atminimo akmuo Tauralaukyje (apie 1935 m.). Atoirukas iš Berhand Dauskardt rinkinio

Raitosios lietuvaitės prie Tauralaukio Luizės qžuolo 1890 m. spalio mėn. Nuotrauka P. Rosanov. Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus rinkinys

karaliaus Friedricho Vilhelmo III 37-asis gimtadienis. Ta proga miestiečiai-pirkčiai išskirtinai papuošė aplinką ir patį ažuolą-senolį. Medis augęs kairiajame Dangės upės slėnio krante, Mažojo Tauralaukio parke, senų paprastųjų ažuolų, karpotųjų beržų, uosių senolių apsuptyje. Karaliaus ažuolas minėtas 1818 m. kovo 23 d., kai karalius Vilhelmas III grįždamas iš Peterburgo lankėsi Klaipėdoje ir apsistojo Magistrato namuose Concentijaus name. Miestas suruošė itin prabangią puotą iš 36 patiekalų, pakviesta 70 svečių iš karaliaus palydos, Rygos, Rusijos kariškių ir miesto atstovų. Oras buvo pavasariškai gaivus, tad vėliau visi vyko į Tauralaukį, kur „pamėgtoje Karaliaus aikštelėje po senu ažuolu“ pateikta popiečio arbata, grojo Polonezus. Šokius pradėjo jo didenybė karalius, pirmo šokio pakvietęs medienos pirklio žmoną ponią Beerbohm. Atmintino renginio proga planuota pastatyti urną su įrašu, vieta apželdinta paprastaisiais klevais, pastatytas atminimo stulpas, vėliau medinis obeliskas su atminimo lentele ir įrašu „Dem Andenken des 3. August 1807“³.

Karalienės atminimo ženklų būta daugiau

Labiausiai mėgta karalienė Vokietijos istorijoje yra Hohenzollern-Sigmanringen giminės atstovė – karalienė Luizė (Königin Luise Auguste Wilhelmine Amalie Herzogin zu Mecklenburg (1776–1810)). Valdovo pagalbininkė ir užtarėja, vėlesniais dešimtmečiais šlovinta kaip karaliaus ir Vokietijos kaizerių senelė, aplinkinius žavėjusi kilniomis asmeninėmis ir dvasinėmis savybėmis. Karalienės gimimo ir mirties 100-čio proga (1876 m. ir 1910 m.) daugelyje vietų statyti atminimo ženklai, įstaigos, gatvės, bendruomenės ir naujai išvestos augalų (rožių, alyvų, braškių) veislės vadintos karalienės Luizės vardu. Sodininti medžiai. Išlikusi karalienės Luizės guoba (Luizenulme) Zelenogradsk (vok. Kranz) ir Karaliaučiaus miesto parko Luisenwahl paprastasis ažuolas, keliuose miestuose pasodintos vardinės liepos.

Karališkojo medžio vardynos

Rytų Prūsijos provincijoje itin brangintinos karalienės Luizės ažuolas Klaipėdos miesto

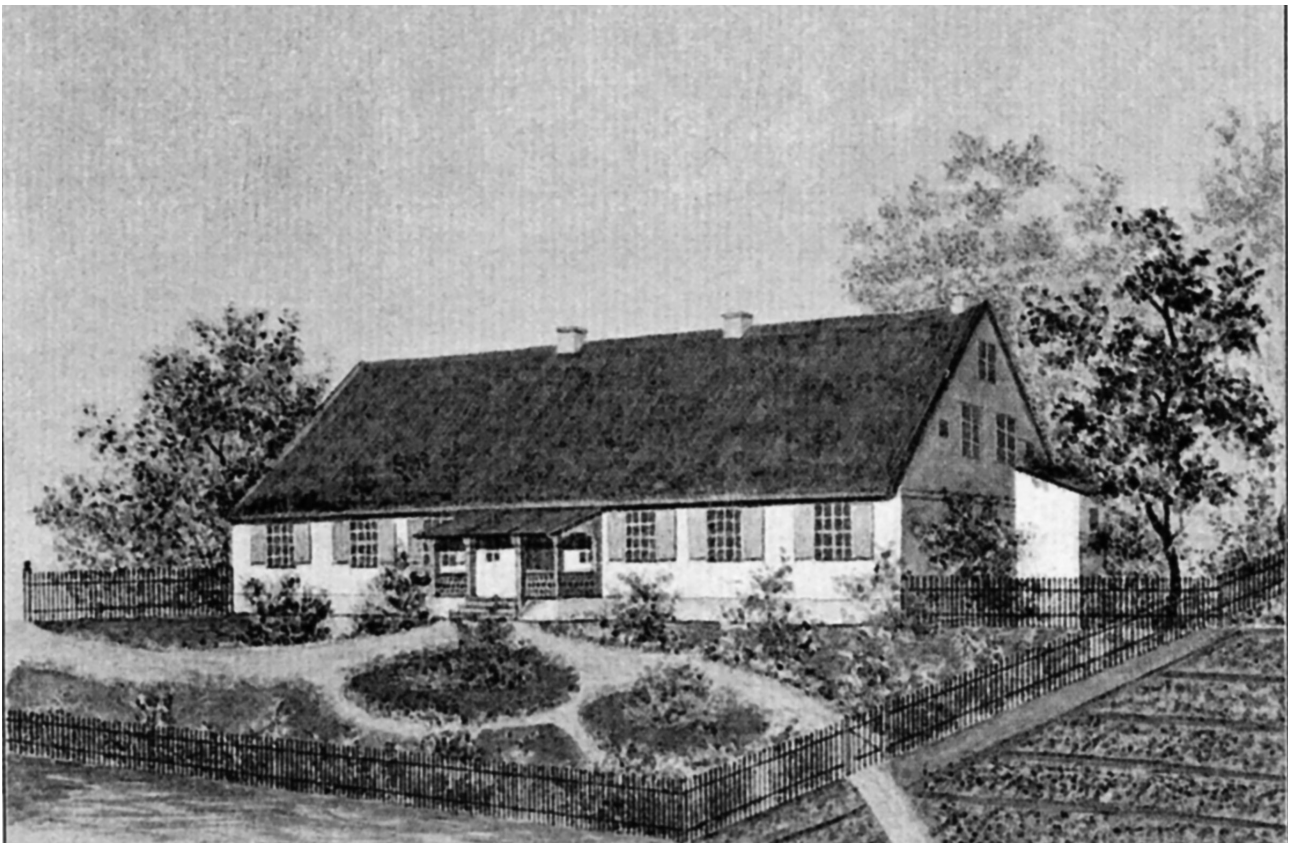
atminties kultūroje atsirado maždaug 1890 m. Tauralaukio ažuolų tapatumo virsmą aiškina keli istoriniai pranešimai. Šeštą dešimtmetį medinis statinys, liudijęs atmintiną gimtadienio šventę ir vietą, sugriuvo, senasis ažuolas ir greta augęs karpotasis beržas sunyko (priežastys nežinomos). Po 1870 m. miestiečiai ėmėsi žygių, kad atmintinas ažuolas vėl atsirastų ir primintų apie karališką šeimą. Suderinę su karališkuoju dvaru, miesto atstovai kartu su Šaulių draugijos, Mažojo Tauralaukio dvarelio savininku Adolfu *Southofu* bei Tauralaukio Svečių namų savininku gretimai buvusio ažuolo kaimynystėje parinko kitą ažuolą. „Krašto gamtos paminklų“ suvestinėje minima, kad Karališkasis ažuolas „Königliche Eiche (*Quercus pedunculata*)“ stovėjo 50 žingsnių šiauriau nuo užėigos namo, kamieno apimtis buvus 3 metrai³⁴. 1890–08–25 d. pavakare Vokietijos kaizeris ir karalius Vilhelmas II iš Revelio atplaukė į Klaipėdą ir Tauralaukyje, kur jį pasitiko 18 raitų lietuvių, įvykusios vienintelės iki šiol žinomos vardo medžiui suteikimo iškilmės⁴. Karalienės Luizės ažuolo vardynas priminė keliais mėnesiais vėliau Rosenow padaryta nuotrauka ir pusiau spalvinta chromofotografija. 1907 m. spaudoje skelbta žinutė: „Tauralaukyje dar ir šiandien pačioje grožybėje stovi puošnus ir gyvybingas ažuolas“⁶. Vertinant medžio nuotraukoje išorę, jam ne daugiau 80 metų (1890 metais)⁶.

Atminimo ženklas „širdžių karalienei“

Miestiečiai nepasitenkino vien vardiniu medžiu. 1896–11–13 d. įkurta Klaipėdos ir jos apylinkių gražinimo bei turizmo skatinimo draugija¹⁶ ėmėsi gilesnio atmintinos vietos įprasminimo. 1900–08–03 d. Luizės ažuolo papėdėje pastatė „Atminimo akmenį“¹⁶. Pusmetrinių pusapvalių ir mažesnių smailiaviršių rausvų riedulių 2,5 m aukščio, 4 m skersmens ir pločio „piramidė“, kurios priekinėje pusėje buvo bronzinė plokštė su karalienės portretu (medalionu). Užrašas lotyniškais raidėmis: vok. „Dem Andenken des 3. August 1807“ (1807 rugpjūčio 3-iosios d. atminimui)“ Galinėje pusėje įrašyta: „Atnaujintas Memel Pagražinimo sąjungos. 1900 rugpjūčio 3-ioji“. 1905 m. paminklinis akmuo apjuostas liedinto plieno tvorele, puošniais stulpeliais, apželdintas gebenių lipikių ir melsvių krūmeliais, didžiųjų ir mažųjų žiemųjų, didesnę

Piktupėnų mokyklos kiemo karališkosios arba Luizės liepos 2023 m. E. Bacevičiaus nuotrauka

Senoji Piktupėnų mokykla, anksčiau pastoriaus namas, kuriame 1808 m. liepos mėn. gyveno karališkoji šeima. Atvirukas iš knygos „Die Hohenzollern in Bild und Wort“ (1899)

metų dalį žydinčių violetiniais žiedais – karalienės mėgstamos gimtinės meilės ir ištikimybės spalva. Vieta prie Luizės akmens mėgta miestiečių ir svečių. Pasakota, kad per Sekmines akmuo papuošiamas ažuolų lapų vainiku, šakelių vainikas vežtas į Charlotterburg'ą (Berlynas) ir iškilmingai padėtas karaliaus ir karalienės amžinojo poilsio vietoje ant sarkofagų; atminimui apie apsilankymą prie atminimo akmens nuskinama ažuolo lapų; mėgta fotografuotis, sukurtas eilėraštis. Statinys išliko iki 1944 metų. Suniokotas ir nuverstas apie 1958 m., akmenys ir betono stulpai suversti į duobę, o kulkų išvarpytas karalienės atvaizdas dingęs be žinios. 1993 m. rugpjūčio 16 d. Tauralaukio dvaro valdų savininkas Gert Baltzer, parke vykdamas kasinėjimus, surado statinio liekanas, tačiau vėliau jas iš laikino saugojimo vietos pavogė.

Tikrojo „Luizės ažuolo“ paieškos

Puoselėta viltis, kad apleistame Dangės slėnio ažuolyne bus išlikęs istorinis medis, kurį būtų galima vėl atverti visuomenei ir atkurti paminklinį akmenį. 2005 m. miesto praeities tyrėjas, knygų leidėjas Kęstutis Demereckas pagal atminimo akmens vietovės planus ir nuotraukas ieškojo „Luizės ažuolo“. Dangės ažuolyne parinko ažuolą senolį (apie 150 m. amžiaus, vertinant išorę) ažuolo apimtis 367 centimetrai. Dėl medžio tapatumo tyrėjai nesutaria, tačiau 2019 m. pavasarį Tauralaukio miesto bendruomenės atstovai vietą papuošė atminimo lentele, numatyta medžio aplinką sutvarkyti. Drąsiau prakalbta apie atminimo akmens atstatymą. 2022 m. žurnalistas, kraštotyrininkas Denisas Nikitenko patikslino atminimo vietos sunaikinimo aplinkybes. Sunykęs ažuolas stovėjęs net iki 2015 m. ir tvarkant aplinką pašalintas.

Veiksmo vieta – Piktupėnuose

Karališkųjų medžių pažinimui svarbūs kryžkelėje prie pagrindinio kelio į Tauragę ir į Tilžę, Pagėgius prisiglaudę Piktupėnai, menantys svarbius Europos įvykius ir karališkosios šeimos gyvenimo dienas gelbėjant šalį⁷. Prūsijos karalius Frydrichas Vilhelmas III į Piktupėnus atvyko 1807 m. birželio 24 d. ir,

apsistojęs Piktupėnų precentoriaus namuose (*Schul-und Pfarrehaus / Pfarwitwenhaus*), su pertraukomis gyveno iki liepos 10 d.^{8,9} Derybų su Prancūzijos imperatoriumi Tilžėje išvakarėse, birželio 24 d., Piktupėnuose lankėsi Rusijos caras Aleksandras I, apsistojo klebonijos pastoriaus name (Pfarhaus von Piktupönen) (*neišlikęs*). Deryboms prasidėjus, siekdamas būti mažiau veikiamas dosnaus šeimininko, jis persikėlė į netoliese esantį Būbliškės dvarą (Pagėgių sav.). Aleksandro I ir Napoleono derybos vyko liepos 7 d. Nemune ties Tilže ant šiam tikslui pastatyto plausto. Liepos 9 d. pasirašyta „Tilžės sutartis“ („Der Friedevon Tilsit / Traité de Tilsit). Liepos 4 d. į Piktupėnus atvyko karalienė Luizė ir jos palydovė grafiene von Voss kartu su dvaro tarnais. Buvo viliamasi, kad savo asmeniniu žavesiu karalienė pabandysianti suminkštinti Napoleono širdį ir išsprąšys kai kurių lengvatų šaliai. Šaltiniuose rašoma, kad karalienė gyvenusi „precentoriaus namuose“⁸ ir derybų išvakarėse, liepos 6 dieną, Luizė pakviesta be sutuoktinio vyko į Tilžę, kur vakarieniavusi su Napoleonu. Į Imperatoriaus pasiūlymą ko nors paprašyti, Luizė atsakiusi, „kad nieko nereikia, tik kaip tautos motina norinti, kad Prūsijai liktų bent Magdeburgas“. Po kelių dienų į Tilžę vyko pakartotinai, šį kartą pabandyti sušvelninti pragaištingus Prūsijai sutarties padarinius. Pasakojama, kad liepos 8 dienos pusiaunaktį grįžo į Piktupėnus ir apkabinusi liepą ilgai raudojusi^{11,12}. Matydami nusiminusią valdovo žmoną, kaimo gyventojai rytais prie klebonijos durų pamerkdavo didžiules puokštes jos pamėgtų rugiagėlių. Pasibaigus deryboms liepos 10 d. karalius ir karalienė išvyko į Memelį.

Šlama karališkosios liepos

Piktupėnų senosios mokyklos kampe augantys medžiai vadinami karališkosios arba karalienės Luizės liepomis (Luisen-Linde „Königin-Luise-Linde 1807“). Brandūs medžiai auga sode netoli buvusio išvažiavimo vartų⁸. Duomenų apie jų pasodinimą neišliko. 1897 metų pavasario „Medžių gamtos įdomybių apklausos sąrašė“ minima, kad žinių atsiuntė precentorius Kuršatas (Kurschat) ir bendruomenės atstovas Burkovskis (Burkowski)⁴. Pagal juos mažalapių liepų

(Linde, *Tilia ulmifolia Scop. / parvifolia Ehrhart, T. cordata*) „pietinio medžio kamieno apimtis buvusi 2,7 m, aukštis 20,0 m, laja puošni, tačiau kamienas su dideliu ištrešusiu plyšiu, į kurį net žmogus galėjęs įlįsti“; antras medis („vakarinis“) mažiau puošnus: kamienas 2,2 m apimties, 18,0 m aukščio, laja pažeista 1857 m. mokykloje siautėjusio gaisro ir nustelbtas pietinio medžio. 2015 m. kamienų apimtys: pietinis medis 2,30⁹; 2022 m. – 3,90 ir 3,0 metrai. Vertinant medžių išorę ir augavietės palankumą liepoms augti, jiems gali būti apie 120–150 metų.

Karalių motinos atminimui

Manoma, kad liepos sodintos vienai iš Prūsijos karaliaus ir Vokietijos imperatoriaus senelės karalienės sukakties proga (1876 arba 1910). Jos galėjo būti siejamos su Tilžės ir Tauragės sutarčių šimtmečio sukaktimis (1907). Walter von Molos (1918) ir Marie Felseneck sukūrė romantizuotą, tačiau istoriniais duomenimis pagrįstą karalienės Luizės paveikslą, knygoje prisiminimuose, biografijose ir moksleivių skaitiniuose paskleistas sutaurintas, laikmečio dvasią atitinkantis karalienės gyvenimo aprašymas^{11,12}. Ši virsmą atitinka medžių vardų kaita: pradžioje tai „Karaliaus liepos“ (*Königs Linden von Piktupöhnen*¹⁵, o maždaug po 1907 metų jau karalienės „Luizės liepos“ („*Königin-Luise-Linde(n) von Piktupö(h)nen*“).

Karaliaus rūpestis senelės atminimu

Kraštiečių atminimo ir svečių lankymo vieta prižiūrėta mokytojų ir Precentorių. Prūsijos karališkasis princas (Kronprinz) Friedrichas Wilhelmas 1863 birželio 15 d. vykdamas iš Peterburgo į Tilžę, užsuko į Piktupėnus ir susitiko našlę Justine Kemper (liet. k. mergautinė pavardė Hassenstein). Aplankė senelių laikino prieglobsčio namus. Kunigų namą prašyta („liepta“) suremontuoti, tam reikalui skirta 6 000 talerių. Pastatas buvęs smarkiai apleistas, jį buvo būtina iš esmės perstatyti. Sužinojęs apie ketinimus, karališkasis dvaras prašė prieš nugriaunant namą „karalių pirmtakų atminimui“ jį įamžinti paveiksle. 1865 metais

pastatas perstatytas^{8,9}. 1863 metų piešinėlis ne kartą spausdintas¹³. Mūsų dienas pastatas ir sodas pasiekė pasikeitęs, tačiau dar sutapatinamas su senaisiais vaizdais.

„Karalienės sielvarto suoliukas“

Naujesni duomenys tiksliau apibūdina karalienės Luizės atminimo vietos įprasminimą Piktupėnuose. „Atskiras medelis“ pavaizduotas žemėlapyje (1920–1940 m.) ir kaimo atvirukuose „Linkėjimai iš Piktupėnų“. Piktupėnų senbuviai, persikėlę gyventi į Vokietiją, prisiminė, kad XX a. antrame dešimtmetyje karalienę mokyklos sode priminė tarp abiejų liepų įrengtas lentų suoliukas – užuomina į ilgesingas karalienės laukimo valandas „Tragiškomis šaliai dienomis“. Romantiniuose pasakojimuose pasakojama, kad po precentorato kiemo liepomis karališkoji pora pusrūčiavusi. Tačiau liepos yra ženkliai jaunesnės, ir piešiniuose jos neatvaizduotos arba vaizduojamas medelis, kuris vargiai ar galėjo būti istorinių įvykių liudininkas. „Atminimo suoliukas“ matomas 1905–1910 m. nuotraukose; matome pietinį medį *užmūrytomis* drevėmis („balta juosta“). Retame atvaizde matoma dar viena svarbi atminimo puošmena: tarp abiejų medžių ant kryžmai pritvirtintų lynų pakabinta atminimo lentelė su įrašu „*Königin-Luise-Linde-1807*; kitoje pusėje užrašas – karalienės mėgstamo poeto J. V. Gėtės (Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832) baladės „Arfininko giesmė“ (1783) pirmasis posmas:

„*Wer nie sein Brod mit Tränen aß*“
Wer nie die kummervollen Nächte.
Auf seniem Bette weinend saß,
*Der kennt euch nicht, ihr himmlischen Mächte*¹⁵.

(„Kas ašarom suvilgęs nevalgė duonos, / kas kiauras naktis nesėdėjo, / dejuodamas ant savo gulto, / tas nepažįsta dangiškos galybės“ (...). Eilėraštis iš karalienės dienoraščio (1808 m. spalio) minimas negaluojančios karalienės kecionės po Prūsiją saugios priebėgos paieškos mėnesiais ir buvo pagrindas daugeliui netikslių pranešimų atsirasti (pvz., Nidos svečių namų lango stikle išrėžti žodžiai ir kt.). Suoliukas ir atminimo lentelė iki mūsų laikų neišliko.

Atminimo ženklai šiais laikais

Šiais laikais Piktupėnų kaimo mokyklos aplinka apleista, namą ruošiamasi parduoti, apie Luizės liepas ir atminimo ženklus žino tik krašto praeities žinovai. Jas bandyta priminti 2015 metais rugsėjo 15 d., minint karalienės mirties 205-ąsias metines. Ta proga į Piktupėnus trumpam sugrįžo „Karalienė Luizė“ (puošniais drabužiais persirengę Tauragės miesto aktoriai saviveiklininkai). Klaipėdos Rotary klubo „*Karalienė Luizė*“ nariai pastatė medinį paminklinį stulpą su

plokšte: „Karalienės Luizės liepa. 1807 m.“ / „Königin Luise Linde 1807“.

Viliuosi, kad karališkųjų medžių laukia naujas atradimas, kad nauji tyrimų duomenys paskatins atrasti mūsų krašto Karališkuosius medžius ir juos susieti su lietuvininkų paveldu ir atminimo kultūros puoselėjimu. Artimiausiu metu siekiama atstatyti Tauralaukio Luizės atminimo akmenį, gal pavyks sutvarkyti karališkosios šeimos atminimo ženklus Piktupėnuose ir papildyti Mažosios Lietuvos lankytinų kultūrinių vietų žemėlapi.

LITERATŪRA

1. H. A. Kurschat. Königswäldchen bleib unvergessen. Memeler Dampfboot. Juni, Nr. 6, 1985, S. 84–85.
2. E. Quentin – Detmold [J. G. Kolb / Johann Daniel Kolb]. Tauerlauken 1806/1807 aus den Aufzeichnungen [1845] von Justizrats Kolb. M.D., 1951.11.3.). [M.D.1951, Nr. 10, 21 Mai, 3 S.; MD, Nr. 11, 1951, 7 Juni S.3; MD 1951, Nr. 13, 9, Juli, S. 6.;]MD 1951, Nr. 14, 20, Juli, S. 6.]
3. Alfred Jentzsch. Nachweis der beachtenswerten und zu schützenden Bäume, Sträucher und erratischen Blöcke in der Provinz Ostpreußen, Königsberg 1900, p. 12, 26, 37, 64, 65.
4. Anonymus. Ciesorius Wilius II Klaipėdoj. Lietuviška Ceitunga. 1890 m. Augusta 26, Nr. 34, p. 2; 1900, 08 05, Nr. 36; Tilžės kelevis, 1900, 08, 11, Nr. 64.
5. G. Froelich. Das Luisenhaus in Memel. Zeitschrift der Altertums-gesellschaft Insterburg. 1907 (1908), Heft. 10. S. 1–7.
6. Piktupėnų pavadinimas šaltiniuose rašytas skirtingai: Pictuponen / Dorf Pictupönen / Piktupönen / Piktupöhnen Kreis Tilsit (Land).
7. Georg Grentz. Piktupöhnen. Memeler Dampfboot, 1986, 1–2 (Februar), 23; MD, 1987, 8, 117–119; MemelerDampfboot, 1984, 05 (Mai), S. 66.
8. Vytenis Almonaitis, Junona Almonaitienė. Pietų Karšuva. Keliautojo po Tauragės kraštą žinytas. 2017, 98.
9. Neuer Illustrierter Führer durch Memel und Umgegend, 1898, p. 45.
10. Louise. Zur hundertjährigen Geburtstagsfeier der Mutter unseres Kaisers. Die Gartenlaube: Illustriertes Familienblatt. Leipzig, 1876 (2) Heft., Seite 28.
11. Marie Felseneck. Königin Luise. Ein Lebensbild nach authentischen Quellen bearbeitet. Der deutschen Jugend gewidmet. Berlin Weichert. 1910.
12. Heinrich A. Kurschat. Das Buch vom Memelland, 2. Aufl. 1990 [1969], S. 472.
13. Carl Röhling, Richard Sternfeld. Die Hohenzollern in Bild und Wort, Verlag von Martin Oldenbourg, Berlin 1899, S. 40.
14. Die Königslinden von Piktupönen. Grenzgarten. Memeler Dampfboot, 1933, Nr.6 (3-4). [Taz.] Die Kirche zu Piktupönen im Kreise Pogegen. Memeler Dampfboot, 1960, 5 (Juli), Nr.13, S. 174.
15. Verein zur Verschönerung von Memel und Umgegend und zur Hebung des Fremdenverkehrs]
16. Luisen Gedenkstein / Luisenstein / Luisendenkmalstein.

Kaltinių sietynų iš H. Šojaus kolekcijos mįslės ir hipotezės

Asta BARTKEVIČIŪTĖ

Šilutė

Pasišovus aptarti ir atidžiau patyrinti Šilutės Hugo Šojaus muziejuje eksponuojamus kaltinius geležies sietynus, teko pabandyti rasti įrodymų, ar pastarieji eksponatai – tik tautodailės pavyzdžiai, ar jie turėjo savo prototipus, kabėjusius valstietiškos „stubos“, kada jie nukaldinti, ką galėjo reikšti vienoks ar kitoks papuošimo būdas, naudotos spalvos. Šie taikomosios dailės kūriniai visose šalyse ir visais laikais atliko savo pagrindinę funkciją, tačiau daug svarbesnė buvo estetinė, reprezentacinė ir simbolinė jų paskirtis. Sietynai puošdavo ir sukilnindavo aplinką, išreiškė šeimininkų turtinę galią, sveitumą ir didelę pagarbą. Disertaciją¹ apie sietynus Lietuvoje apsigynusi Alantė Valtaite-Gagač teigia, kad sietynų kaimiškojoje lietuvių aplinkoje būta nedaug ir labai primityvių. Metaliniai sietynai galimi tik bažnyčiose, dvaruose arba turtingiausių valstiečių namuose.

Geležies naudojimas

Dar XIX a. I pusėje geležies išgavimas Lietuvoje buvo sudėtingas, daug darbo reikalaudavęs procesas, tad ji buvo gana brangi ir tik būtiniausi įrankiai sodybose buvo geležiniai. Geležies brangumą iliustruoja mokslininkų faktai: šaltiniai neleidžia tvirtinti, kad XVIII a. pab.–XX a. pr. Lie-

tuvos dvaruose būtų buvę naudojami geležiniai plūgai², o medinašius ratus ratai su geležinėmis ašimis pakeitė tik po Pirmojo pasaulinio karo³. Vėliau, atsiradus daugiau atvežtinės pigesnės geležies, imta kaldinti daugiau darbo ir buities įrankių su geležinėmis dalimis. Tačiau pažymėtina, kad Mažojoje Lietuvoje buvęs aukštesnis ekonomikos ir pramonės lygis leido plačiau naudoti geležį, ji sąlyginai buvo pigesnė, taigi, tikėtina, kad turtingi valstiečiai galėjo sau leisti užsisakyti ne tik darbui reikalingų, bet ir interjerui papuošti skirtų geležinių dirbinių.

Klaipėdos krašte visus amatus griežtai reglamentavo Prūsijoje XVI–XVIII a. įvesti įstatymai, įvairių amatų organizacijų priimti statutai ir taisyklės. Pagal „Šilutės ir Šilutės apskrities adresų knygą“, 1912 metais Šilutės mieste gyveno šeši kalviai: penki iš jų vokiečiai, šeštasis – suvokietėjęs lietuvis. XX a. pradžioje kalvės priklausė prie bene gausiausiai šalyje paplitusių kalvystės verslo ir amato gamybos pastatų – kalvė buvusi ir Šilokarčemos dvare.

Namų apšvietimo priemonės

Kadangi sietynų pirminė funkcija – apšviesti patalpą, turime pasidomėti, kaip buvo apšviečiamos valstiečių trobos. Richardas Detlefzenas

savo knygoje „Rytų Prūsijos kaimo namai ir medinės bažnyčios“ (1911) ne kartą pabrėžia, kad lietuviško gyvenamojo namo krosnies kamine būna išmūryta niša balanai, žiburiui arba lempai. Kol gyventa namuose su atviru ugniakuru, dirbtinio apšvietimo nereikėjo. Vėliau atsirado židinėlių, kuriuose deginti smulkūs, labai sausi šakaliai. Po to pereita prie vieno šakalio – skalos, balanos, taip pat žibinti riebalai: lajus, linų sėmenų aliejus.

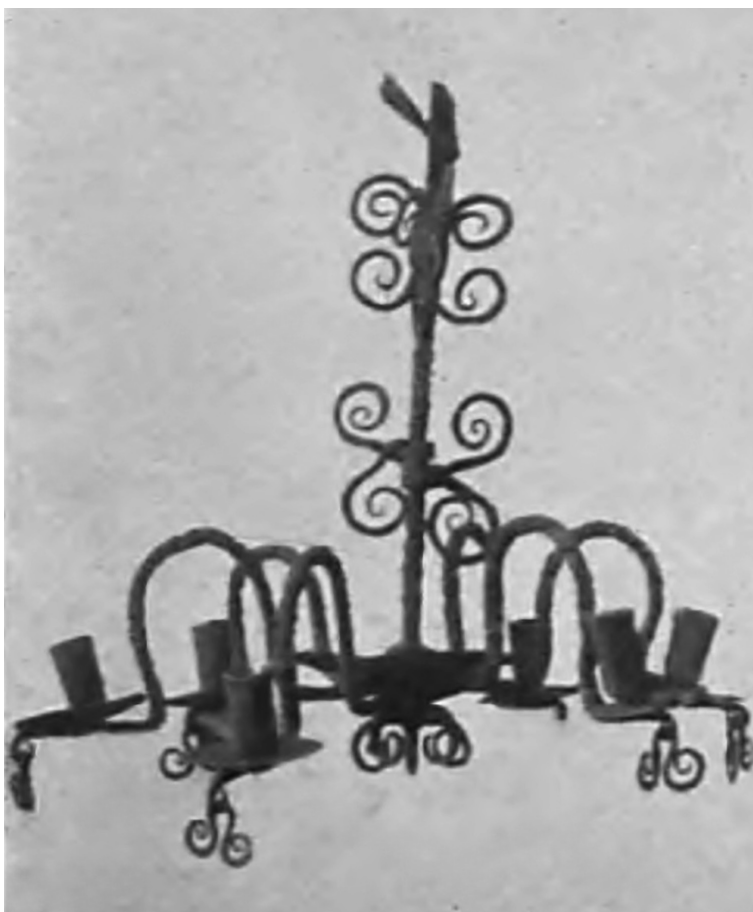
Ankstyvesnės žvakės buvo mirkytinės, vėlyvesnės – lietos formose, dažniausiai iš galvijų riebalų. Vaškines žmonės naudodavo ypatingoms progoms: prie mirusiojo, per šventes, bažnyčioje⁴, mat gryno bičių vaško žvakės buvo prabangos dalykas, dažniau naudotos lajinės. Tikėtina, kad ir lubų šviestuvai su keliomis žvakėmis buvo

uždegami tik per šventes.⁵ Beje, manoma, kad jie radosi dėl paprastos priežasties: atskiri žibintuvai apšviesdavo tik vieną atskirą kambario dalį, todėl buvo sukurtas gudrus sprendimas – visą patalpą apšviečianti lubų lempa. Lietuvoje neturime išlikusių labai ankstyvų istorinių sietynų pavyzdžių. Seniausi išlikę datuojami XVII amžiumi, jie ypatingi ir saviti savo dekoru – žalčio formos puošybos elementais.

Nuo XIX a. vietoj natūralių gamtinių medžiagų žvakėms lieti imtas naudoti stearinas, parafinas ir jų mišiniai. Pastebėtina, kad išplitusią žvakių gamybą greit nuslopino naujos apšvietimo priemonės, tad XIX a. sietynai su žvakėmis jau nebeturėjo būti populiarūs, nes tuo metu ėmė plisti barokiniai aliejiniai šviestuvai, o vėliau ir žibalinės lempos. Muziejininkas V. Baltrušaitis

Sietynas GEK-1738 iš Hugo Šojaus kolekcijos. Šilutės Hugo Šojaus muziejaus archyvo nuotrauka

Klaipėdos krašto sietynas. Nuotrauka iš K. H. Claseno *Deutsche Volkskunst. Ostpreussen* (116 il.)

Sietynas GEK-1738 iš Hugo Šojaus kolekcijos. Šilutės Hugo Šojaus muziejaus archyvo nuotrauka

Sietynas GEK-1735 iš Hugo Šojaus kolekcijos. Kęstučio Zdanevičiaus nuotrauka

teigia, kad „[a]pie 1914 m. daugelyje namų buvo tokios apšvietimo priemonės: medinis žibintas su įstatyta lajine žvake ar lempele be stiklo; apvalus fabrikinės gamybos žibalinis žibintas; žibinčius su balanomis (retai naudojamas); lempele be stiklo; ant sienos kabinama 3–5 numerio žibalinė lempa su stiklu; paluby kabinama 7–10 numerio ir 10–15 numerio lempa apvalia dagtimi. Naudotos ir pastatomos lempos puošniais gaubtais, jos ypač mėgtos Mažojoje Lietuvoje. Mažiausiai apšvietimo priemonių turėjo dzūkai, daugiausia – lietuvininkai.“⁶

Muziejaus kolekcijos mįslės

Šilutės Hugo Šojaus muziejaus rinkiniuose, kurie priskiriami prie Hugo Šojaus kolekcijos palikimo, saugomi 6 kaltiniai geležies sietynai, penki iš jų – gausiau dekoruoti ir spalvingai ištapyti. Buityje jie tikriausiai nebuvo naudoti, mat žvakių lizduose nerasta nei vaško, nei parafino pėdsakų, todėl spėjama, kad H. Šojus užsakė juos savo muziejui kaip tautodailės pavyzdžius. Tačiau kyla klausimas, ar tokių sietynų tikrai buvo lietuvininkų buityje, ar jie – tik labai gražus kalvio darbas? Dr. Jonas Basanavičius, 1924 m. aprašydamas⁷ Šojų muziejinę kolekciją, iš apšvietimo priemonių mini tik „originalės formos“ molines lempas, nors geležiniai sietynai irgi turėjo patraukti dėmesį. Įvairių adresantų laiškuose H. Šojui kalbama apie „lietuviškus sietynus“, kuriuos dvarininkas turįs atsiųsti, arba informuojama apie gaminimą (neaišku, ar kalbama apie drožybą, ar apie kalimą, nes vokiškasis „machen“ („daryti“) to nenurodo), tačiau tikėtina, kad aprašomi mediniai sietynai, nes minimos atskiros figūros ir kad jie surenkami. Deja, kol kas nepavyko aptikti paties H. Šojaus įrašų apie geležinius sietynus, jų užsakymą ar pirkimą.

Senojoje inventorinėje knygoje apie sietynų pagaminimo metus ar juos nukaldirusį amatininką žinių nėra. J. Sembritzkio ir A. Bittenso „Šilutės apskrities istorijoje“ bandoma šiuos sietynus priskirti žymiam šilutiškiui kalviui Copfei, mirusiam 1763 m. ir amatininkų sąrašė pavadintam „žymiu smulkių dirbinių kalviu“. Bet H. Šojus gimė beveik šimtu metų vėliau, tad pats su kalviu bendrauti negalėjo, nebent užsakė perkalti jo ankstyvesnius dirbinius. Tikėtina, kad sietynai dvarininko muziejiniame rinkinyje atsirado po 1889 m., įsigijus Šilokarčemos dvarą ir jame ėmus kaupti etnografinę kolekciją.

Kokių sietynų būta

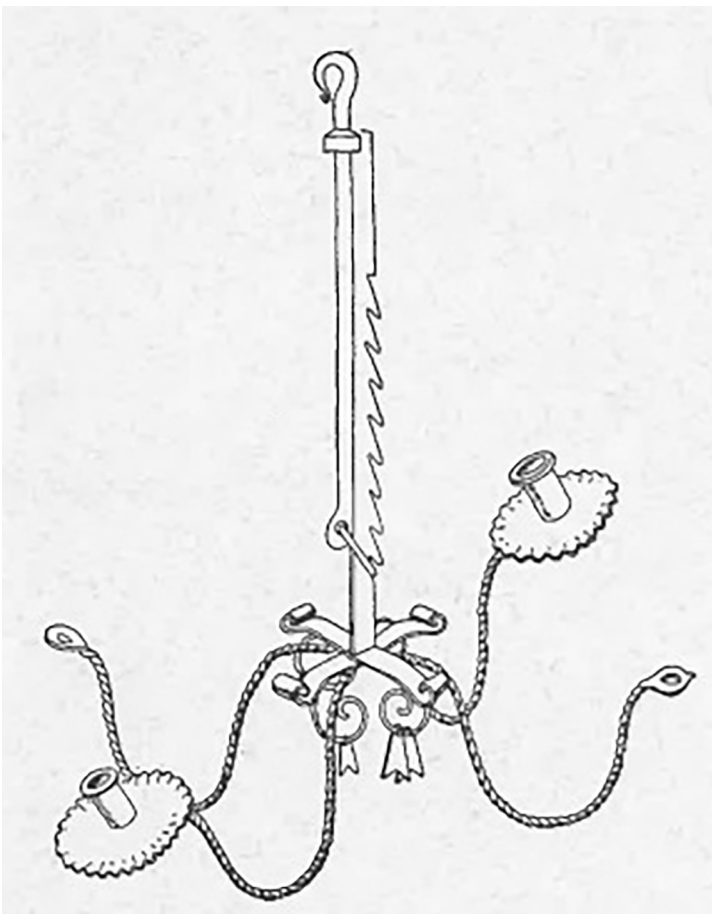
Literatūroje kaltos geležies sietynai minimi XX a. pradžioje ir pirmoje pusėje, tačiau nedažnai. Richardo Detlefzeno knygoje⁸ (1911) geležiniai sietynai pavaizduoti piešiniuose iš Lietuvos (apima daugiausia Skalvos ir Nadruvos žemes (sietynas iš Gilijos, Labguvos apskr. – prie Kuršių marių)) ir Oberlando (senoji Sasna, dalis Pagudės ir Galindos (sietynai iš Prūsų Olandijos – apskrities vakariniame Rytprūsių pakraštyje, prie Aistmarių)), tačiau tekste neaprašyti. Karlas Heinzas Clasen (1942) mini, kad Rytprūsiose kaimo kalvis iš geležies gamindavo pakabinamus sietynus⁹, o jo knygos nuotraukose užfiksuoti du Klaipėdos krašto geležiniai sietynai – to paties stiliaus kaip turimieji muziejaus rinkiniuose. Paulius Galaunė „Lietuvių liaudies mene“ (1988) vaizduoja iš R. Detlefzeno perpieštą geležinį sietyną, tačiau išsamiau jo neaptaria. Tyrinėtojas Martynas Purvinas, aptardamas lietuvininkų laukininkų sodybas, rašo, kad XIX a.–XX a. pradžioje jų interjerai vis labiau puošiami, plinta sudėtingesni šviestuvai – sietynai¹⁰. Taigi, turime keletą patvirtinimų, kad kaltinių sietynų XIX a. pab.–XX a. pr. Mažojoje Lietuvoje bent kai kur tikrai galėjo būti. Įdomu, kad palubėje kabinamas žvakides su aukščio reguliavimo strypu latvių mokslininkai laiko tipišku XVIII–XIX amžiaus latvių liaudies meno dirbiniu – tenka pripažinti, kad reguliuojamo aukščio sietynas, puoštas sukta geležimi ir kabučiais iš Durbės apylinkių, yra H. Šojaus kolekcijos eksponatų analogas¹¹.

Unikalus eksponatas

Šilutės Hugo Šojaus muziejaus kolekcijos sietynai yra kamieniniai – tai žinomiausias ir labiausiai paplitęs sietyno tipas, turintis vieną pagrindinį stiebą ar kamieną, prie kurio pritvirtintos šakos su žvakidėlėmis (iš dvarininko Hugo Šojaus kolekcijos išlikusių kaltinių sietynų šakų skaičius varijuoja nuo 4 iki 6). Tokio tipo sietynų ištakos siekia XII–XIII a., o kaskart įsivyravus naujam stiliui, kamieninės struktūros apšvietimo priemonėms buvo suteikiama nauja išraiška ir dekoras.¹² Manytina, kad muziejaus kolekcijos sietynai pagaminti kombinuojant karštąjį ir šaltąjį kalimo metodus, nes naudotos iš metalo juostų įvairiai išlenktos spirалės, susukti metalo strypeliai. „Naudojant skirtingų skerspjuvių metalo juostas, strypelius ir kt.,

Sietynas GEK-1736 iš Hugo Šojaus kolekcijos. Šilutės Hugo Šojaus muziejaus archyvo nuotrauka

Latviškas sietynas iš Durbės apylinkių. Nuotrauka iš *Latvju tautas daiņas: ilustrēts izdevums ar variantiem un zinātniskiem apcerējumiem* (red. J. Endzelīns) (46. lpp.)

buvo galima pasiekti įvairesnę raišką, pagaminti sudėtingesnės kompozicijos dirbinius.¹³

Beveik kiekvienas sietynas sudarytas iš dviejų dalių: vienas galas su judančiu žiedu, kita dalis – plokščias strypas su įpjautais dantukais (6–10 įpjovų), kartais strypą su dantukais atstoja grandinė. Taip sietynas gali būti pakeliamas arba nuleidžiamas. Sietynų aukštis – nuo 29 iki 113,5 cm, dėl to manyta, kad gyvenamieji kambariai Mažojoje Lietuvoje buvo gana aukšti. Tačiau R. Detlefenas, aprašydamas Rytprūsių lietuviškojoje dalyje esančias sodybas, teigia priešingai: „<...>namų sienos esti žemos, patalpų aukštis maždaug 2,2–2,3 m. Neretai didesnio ūgio žmogus vos išsitenka po balkiais.“¹⁴ Tas pats ir Oberlande, kur suaugęs žmogus stovėdamas beveik siekia galva lubų balkius¹⁵. Taigi, tarsi ir nebuvo priežasčių gaminti ilgų sietynų laikiklių vien dėl patalpų aukščio – galbūt jie tokie kaldinti nusižiūrėjus į bažnytinius sietynus, bet naudoti namuose nekeičiant ilgio ir sandaros.

Iš kolekcijos eksponatų ypač išsiskiria nedažytas sietynas (GEK-1736). Kitų sietynų šakos pritvirtintos prie sukto arba tiesaus strypelio, kuris užkabina ant dantytosios dalies, – nedažytojo sietyno laikiklis iškart yra su dantukais, be judančių dalių (gali būti, kad išliko ne visos jo detalės). Įdomūs šio sietyno žvakių laikikliai – jų cilindrai kalti ištais su strypu, todėl sulenkiami ne iki galo, suformuojamas vertikalus plyšelį; visų kitų sietynų žvakių laikikliai yra uždaro cilindro formos ir su lėkštelėmis vašku surinkti. Analogiškų sietynų būta Latvijoje, – tyrinėjant Talsų piliakalnį rastas XI amžiuje datuojamas sietynas su tokio tipo laikikliais. Vientisi žvakių laikikliai pradėdami kaldinti tik nuo XVIII–XIX amžiaus.¹⁶ Taigi, nedažytasis sietynas gali būti vienintelis H. Šojaus kolekcijos sietynas, nukaldintas iki XVIII a. (arba tokio laikotarpio buvo jo pirmasis variantas, jei remsimės prielaida, kad turimi sietynai – naujai kaldinti pavyzdžiai). Jis krenta į akis ir dėl to, kad yra paprastesnės formos, mažesnis, be papuošimų.

Sietynų puošybos ypatumai

Kiti penki sietynai labai panašaus stiliaus, ir tai liudija, kad juos gamino vienas kalvis. Puošiami susukta geležimi, spiralėmis, lenktais kabučiais, augaliniais ir gyvūniniais motyvais, tapyba. Aptarkime šiuos dekoravimo elementus. Dekoratyviniai elementai – spiralės, pakabukai – suteikia žvakidės formai lengvumo ir žaismingumo. Gana dažni spiralės formos papuošimai – jie pridedami ir prie laikiklio, ir prie sietyno šakų, kabučių galai taip pat užriečiami. Manoma, kad spiralės motyvas yra vienas būdingiausių baroko stiliaus metalo dirbinių puošybos elementų. Paminėtina, kad XVI a. pab.–XVII a. Europoje (Milane, Bohemijoje) sietynus imta puošti kalnų krištolo kabučiais. Gali būti, kad tai turėjo įtakos ant sietynų kabinti kabučius iš metalo juostelių, žinoma, tai buvo ir paprasčiausias būdas pagyvinti dirbinį.

Kiek netikėta, bet kartu ir logiška, kad sietynų, prabangaus gaminio, gamybos ir puošybos būdai susiję su sakraliniu menu – bažnyčių interjerams ir kapinių paminklais. „Dažnai viename ir tame pačiame [kapų] paminkle išradingai naudojamas kantuotas, juostinis, suktas, lankstytas ir tekintas bei lietas metalas.¹⁷ Tokia kalimo, gamybos, puošybos būdų įvairovė matoma ir tyrinėjant kaltinius sietynus. Pagrindinis sietynų puošybos akcentas – įvijinis susukimas, būdingas ir Klaipėdos krašto kryžių puošybai: kartais taip puošiamos tik apatinės stiebų dalys, kartais – visi kryžmų pakraščiai. Išskirtini keli H. Šojaus kolekcijos sietynų papuošimo suktas geležimi būdai: susuktos šakos, o laikiklis tiesus (GEK-1734; GEK-1737 – susuktas tik tolimesnis, galbūt pridedamas laikiklis); suktos ir šakos, ir laikiklis (GEK-1738, GEK-1735); šakos tiesaus metalo, o laikiklis – susukto (GEK-1023).

Dar viena detalė, siejanti sietynus su kryžiais – augalai. Dažnai vidines kryžių kryžmų puošmenas sudaro augalinė ornamentika. Kryžių ornamentai Mažojoje Lietuvoje sudaryti iš susuktų spiralių, užbaigti gėlių žiedais ar lapais.¹⁸ Neatmetama galimybė, kad tokiai kryžių puošybai įtaką galėjo daryti Klaipėdos krašte paplitęs jugendo stilius. Augaliniais motyvais – susisukusiais ūgliais, pumpurais arba žiedais – puošiami bažnytiniai bronziniai sietynai XVI–XVIII a. Lietuvoje ir Latvijoje. Keletas H. Šojaus kolekcijos sietynų taip pat dekoruoti lapuoto augalo šakelių imitacija.

Pats puošniausias sietynas (GEK-1738, 5 pav.) pagražintas komponuojant ir geometrinius, ir augalinius, ir gyvūninius motyvus: iš suktos geležies darytos sietyno šakos, pagrindinis laikiklis ir papildomos dekoratyvios spiralės, sietyno apačioje kyla žali lapai ir raudonai dažyti stilizuoti gėlių, galbūt rožių žiedlapiai, o pačiame viršuje į keturias puses nukreipti rangosi žalčiukai. Aiškinant simbolius tikriausiai nėra kito prieštaringiau vertinamo gyvūno kaip gyvatė ar žaltys. Jau buvo minėta, kad sietynai su žalčio ar gyvatės formos šakomis yra vieni seniausių (jie siekia XVI a. pab.–XVII a.)¹⁹ ir savičiausių tarp išlikusių Lietuvoje. Vertinant platesnį kontekstą, „sietynai su simbolinėmis gyvatės formos šakomis nebuvo specialiai skirti vienos kurios nors rūšies interjerams, bet tiek Nyderlanduose, tiek Lietuvoje naudoti skirtinguose sakraliniuose, pasaulietiniuose viešuose ir privačiuose interjeruose“²⁰. Sietynai su daugybe žalčio formos šakų maldos namuose galėjo būti kaip vaizdinė metafora, priminimas būti budriems ir tvirtu tikėjimu²¹, o XX amžiuje seni ir naujai pagaminti sietynai su žalčio formos šakomis vertintini kaip tapatybės kūrimo įrankis.

Sietynų prabangos išpūdį sustiprina skoningas ištapymas keliomis spalvomis (6 pav.): visų jų fonas – sodrios žalios, o detalės ir ornamentai raudonos, mėlynos, geltonos ir baltos spalvos. Dažų danga išsilaikiusi puikiai, sietynai beveik nepažeisti korozijos, matyt, buvo dažyti švediskais dažais, kurie šiame krašte plačiai naudoti buityje ir tautodailėje. R. Detlefzenas tvirtina, kad ir XX a. pradžioje lietuvių valstiečiai dažydavo kone viską: namus, baldus, krosnis, smulkesnius namų apyvokos daiktus ir netgi antkapinius paminklus, konstatuodamas, kad lietuvių, kaip ir kitų valstiečių, menas pasižymi spalvingumu²².

Senieji baldų tapytojai dažus gaminosi iš augalinės kilmės medžiagų, kalkinės kilmės spalvotų akmenų, balų rūdos, suodžių. „Senuoju tapytų baldų periodu (XVII–XIX a. pr.) vyravo žalio fono baldai, nes žalią spalvą pasigaminti lengviau negu raudoną“²³. Vėliau beveik visi buities daiktai buvo dengiami ir marginami sodrių spalvų švediskais atvežtiniais dažais, Mažojoje Lietuvoje paplitusiais maždaug XIX a. viduryje. Galbūt dėl žalių dažų pigumo ir paplitimo sietynų fono spalva pasirinkta žalia, prie jos derinama raudona, balta, mėlyna ir geltona.

Dažnai sietytų laikikliai arba šakos dažomi ke- liomis spalvomis – balta, žalia, raudona, kurios, naudojamos pakaitomis, sukuria dinamišką spalvingą vaizdą.

Išvados

Reti paminėjimai leidžia teigti, kad geležinių sietytų Rytprūsių valstiečių namuose turėta, tačiau tai buvo nekasdieninis ir labai unikalus daiktas.

Tikslus Hugo Šojaus kolekcijos sietytų atsi- radimas tebelieka ateities tyrinėjimų objektas. Dvarininko laiškuose minimi tikriausiai mediniai

sietytai ir jų užsakomoji gamyba leistų kelti hi- potezę, kad pagal užsakymą buvo kaldinami ir geležiniai sietytai, tačiau negalime pasakyti, kuri jų dalis – kopijuota autentika, o kuri – kūryba.

Lyginant kitų šalių analogus galima hipotetinė išvada, kad sietyto GEK-1736 prototipas buvo kal- dintas iki XVIII a., o kitų – vėliau, XVIII–XIX a. pr., atsižvelgiant į dominuojančią žalią dažų spalvą. Turimieji eksponatai tikriausiai yra vėlesni pavyz- džiai, kaldinti XIX–XX a. pr., Hugo Šojui apsigyve- nus Šilokarčemos dvare.

Sietytų puošyba ir gamybos būdas panašus į antkapinių Klaipėdos krašto kryžių gamybos ir puošybos būdą.

LITERATŪRA

- Alantė Valtaitė-Gagač. XVII a.–XX a. 4 dešimtmečio sietytų paveldas Lietuvoje. Daktaro disertacija. Vilnius, 2015.
- Lietuvos istorijos metraštis. 1972 m. Vilnius, 1973, p. 271. Prieiga per internetą: <https://www.istorija.lt/data/public/uploads/2021/03/lim-1972-19-mokslinio-gyvenimo-kronika.pdf> p. 251-289 [žr. 2024-01-18].
- Ten pat, p. 288.
- Vingaudas Baltrušaitis. Su šviesa į šviesą. // Lietuvos muziejai. 2004, Nr. 4, p. 38.
- Novadniece, Ināra. Metālmāksla Latvijas arhitektūrā. Rīga, 1975, p. 42
- Vingaudas Baltrušaitis. Su šviesa į šviesą. // Lietuvos muziejai. 2004, Nr. 4, p. 38.
- Jonas Basanavičius. Prie „Tautos muziejaus“. // Lietuva. Nr. 90 (1691), 1924-08-25, p. 3.
- Richardas Detlefzenas. Rytų Prūsijos kaimo namai ir medinės bažnyčios. Vilnius, 1911, 11 lent. 4 pieš. ir 25 lent. 1 ir 4 pieš.
- Karl Heinz Clasen. Deutsche Volkskunst. Ostpreussen. Veimar, 1942, p. 34.
- Martynas Purvinas. Mažosios Lietuvos tradicinė kaimo archi- tektūra. Vilnius, 2008, p. 12.
- Latvju tautas dainas: ilustrēts izdevums ar variantiem un zinātniskiem apcerējumiem. Red. J. Endzelīns; sakārtojis R. Klaustiņš; [illustrešanu vadījis R. Zariņš]. Rīga, 1931, 8.sēj., p. 99, 46 pav.
- Alantė Valtaitė-Gagač. XVII a.–XX a. 4 dešimtmečio sietytų paveldas Lietuvoje. Daktaro disertacija. Vilnius, 2015, p. 35.
- Martynas Purvinas, Marija Purvinienė. Mažosios Lietuvos metaliniai kaltiniai antkapiniai kryžiai – jų formų lokaliniai variantai XIX a. pab.–XX a. pr. // Kultūros paminklai. 2017, Nr. 21, p. 67.
- Richardas Detlefzenas. Rytų Prūsijos kaimo namai ir medinės bažnyčios. Vilnius, 1911, p. 29.
- Ten pat, p. 68.
- Novadniece, Ināra. Metālmāksla Latvijas arhitektūrā. Rīga, 1975, p. 10-11.
- Antanas Stravinskas. Metalo plastika Klaipėdos krašto paminkluose. // Liaudies kultūra. 1995, Nr. 6, p. 48.
- <http://archyvas.mlimuziejus.lt/lt/kalvystes-muziejus/ekspozicija/> [žr. 2024-03-14]
- Alantė Valtaitė-Gagač. Sietytų su žalčio / gyvatės formos ša- komis ištakos, raida ir funkcionavimas: nuo Nyderlandų iki Lietuvos. / Kultūros paminklai. 2019, Nr. 23, p. 135.
- Ten pat, p. 145.
- Alantė Valtaitė-Gagač. Lietuvos ir Latvijos XVI–XVIII a. bronzi- nių sietytų dekoru motyvai: tipologija, paplitimas, simbolika. P. 112. // Prieiga per internetą: https://www.arthistorystudies.lt/wp-content/uploads/2023/02/MIS-11_2022_p.95-142_valtaite-gagac_sumaz.pdf, [žr. 2024-04-10].
- Richardas Detlefzenas. Rytų Prūsijos kaimo namai ir medinės bažnyčios. Vilnius, 1911, p. 44.
- Baltrušaitis, Vingaudas. Tapyti baldai Lietuvos liaudies bui- ties muziejuje. // Lietuvos muziejų rinkiniai. Etninis paveldas muziejuose. 2006, Nr. 5, p. 13.
- Etninis paveldas muziejuose. 2006, Nr. 5, p. 13.
- Baltrušaitis, Vingaudas. Su šviesa į šviesą. // Lietuvos muzie- jai. 2004, Nr. 4, p. 38-39.
- Baltrušaitis, Vingaudas. Tapyti baldai Lietuvos liaudies bui- ties muziejuje. // Lietuvos muziejų rinkiniai. Etninis paveldas muziejuose. 2006, Nr. 5, p. 11-16.
- Basanavičius, Jonas. Prie „Tautos muziejaus“. // Lietuva. Nr. 90 (1691), 1924-08-25, p. 3.
- Clasen, Karl Heinz. Deutsche Volkskunst. Ostpreussen. Veimar, 1942.
- Detlefzenas, Richardas. Rytų Prūsijos kaimo namai ir medinės bažnyčios. Vilnius, 1911.
- Latvju tautas dainas: ilustrēts izdevums ar variantiem un zinātniskiem apcerējumiem. / red.J. Endzelīns; sakārtojis R. Klaustiņš; [illustrešanu vadījis R. Zariņš]. Rīga, 1931, 8 t.
- Lietuvos istorijos metraštis. 1972 metai. Vilnius, 1973. Pri- eiga per internetą: [https://www.istorija.lt/data/public/uplo- ads/2021/03/lim-1972-19-mokslinio-gyvenimo-kronika- p.251-289.pdf](https://www.istorija.lt/data/public/uploads/2021/03/lim-1972-19-mokslinio-gyvenimo-kronika-p.251-289.pdf) [žr. 2024-03-19]
- Novadniece, Ināra. Metālmāksla Latvijas arhitektūrā. Rīga, 1975.
- Purvinas, Martynas. Mažosios Lietuvos tradicinė kaimo archi- tektūra. Vilnius, 2008.
- Purvinas, Martynas, Purvinienė, Marija. Mažosios Lietuvos metaliniai kaltiniai antkapiniai kryžiai – jų formų lokaliniai variantai XIX a. pab.–XX a. pr. // Kultūros paminklai. 2017, Nr. 21, p. 66-78.
- Skablauskaitė, Indrė. Kas žib, tas trauk. // Šilokarčema, 2014 m. gruodžio 16 d., p. 10.
- Stravinskas, Antanas. Kalvių įrangos kaita XX amžiuje. // Liaudies kultūra. 2002, Nr. 5, p. 24-26.
- Stravinskas, Antanas. Metalo plastika Klaipėdos krašto paminkluose. // Liaudies kultūra. 1995, Nr. 6, p. 46-49.
- Stravinskas, Antanas. Lietuvos kalvės. // Liaudies kultūra. 1994, Nr. 6, p. 26-32.
- Valtaitė-Gagač, Alantė. XVII a.–XX a. 4 dešimtmečio sietytų paveldas Lietuvoje. Daktaro disertacija. Vilnius, 2015.
- Valtaitė-Gagač, Alantė. Lietuvos ir Latvijos XVI–XVIII a. bronzi- nių sietytų dekoru motyvai: tipologija, paplitimas, simboli- ka. // Prieiga per internetą: https://www.arthistorystudies.lt/wp-content/uploads/2023/02/MIS-11_2022_p.95-142_valtaite-gagac_sumaz.pdf [žr. 2024-04-10]
- Valtaitė-Gagač, Alantė. Sietytų su žalčio / gyvatės formos ša- komis ištakos, raida ir funkcionavimas: nuo Nyderlandų iki Lietuvos. / Kultūros paminklai. 2019, Nr. 23.
- Volkskunde des Memellandes. Die Sammlung Hugo Scheu in Heydekrug / Šilutė. Liuneburgas, 2002.
- <http://archyvas.mlimuziejus.lt/lt/kalvystes-muziejus/ekspozicija/>
- <https://www.dainavoszodis.lt/2023/10/26/susipazinkime-su-tradiciniu-dzukisku-paveldu/>

A. Mackus ir J. Bobrovskis mūsų krašto istorinio ir kultūrinio naratyvo kontekste

Rima NAVICKIENĖ

Vilkyškiai

Vilma VAIVADIENĖ

Pagėgiai

Kai ugdymo įstaigai suteikiamas kokio nors žinomo žmogaus vardas, kartu su pavadinimu ateina ir išipareigojimas prisiimti tam tikrą atsakomybę puoselėjant tos asmenybės atminimą, tęsti ir skleisti jos veiklos ar kūrybos idėjas. Kadangi mūsų mokyklos pavadintos rašytojų vardais, todėl ir sumanėme abiejų gimnazijų moksleiviams organizuoti integruotų pamokų ciklą. Suplanavome veiklas, skatinančias ne tik pasigilinti į A. Mackaus ir J. Bobrovskio poeziją, bet ir palyginti jų biografijas bei kūrybos kontekstus. Pirmoji ciklo pamoka vyko Vilkyškių istorijos inkubatoriuje. Moksleiviai susipažino su Mažosios Lietuvos istorine, kultūrine ir kalbine aplinka, kurioje formavosi abiejų rašytojų, ypač J. Bobrovskio, asmenybės. Antroji pamoka vyko Algimanto Mackaus gimnazijos muziejuje. Mokiniai, nagrinėdami abiejų kūrėjų biografijas, ieškojo panašumų, svarstė, ar galėjo susikirsti jų gyvenimo keliai. Kitame veiklos etape moksleiviai, susibūrę į grupes savo mokyklose, analizavo ir lygino A. Mackaus ir J. Bobrovskio eilėraščius. Baigiamasis renginys „Esu ne čia. Man reikia grįžt.“ (J. Bobrovskis – A. Mackus) vyko Pagėgių gimnazijoje minint Algimanto Mackaus 92-ąsias gimimo metines. Prie komandos prisijungus vokiečių kalbos mokytojai L. Skvirbienei, abiejų poetų eilėraščiai suskambėjo originalo

kalbomis, mokiniai pristatė lyginamąsias interpretacijas ir kūrybinius darbus.

A. Mackus ir J. Bobrovskis – panašaus likimo žmonės

„Vyrai ir moterys nėra tik šiaip vyrai ir moterys. Jie taip pat yra regiono, kuriame gimė, buto ar sodybos, kurioje išmoko vaikščioti, žaidimu, kuriuos žaidė, kai buvo vaikai, pasakų, kurių klausėsi, maisto, kurį valgė, mokyklos, kurią lankė, sporto, kuriuo užsiiminėjo, poetų, kuriuos skaitė, ir Dievo, kuriuo jie tikėjo, dalis.“

William Somerset Maugham

Algimantas Mackus (1932–1964) ir Johanas Bobrovskis (1917–1965) – skirtingų tautų ir kartų atstovai. Tačiau abu (tik pirmasis dar vaikas, o antrasis – jau subrendęs jaunuolis) patyrė Antrojo pasaulinio karo sunkumus, nulėmusius tolimesnį jų gyvenimą. A. Mackus – lietuvis, gimtuosiuose Pagėgiuose praleidęs tik 7 metus, dvylikametis tėvų sprendimu tapo karo pabėgėliu, vėliau emigrantu. J. Bobrovskis – vokiečių, gimęs kitoje Nemuno pusėje, Tilžėje, patyręs kareivio, belaisvio dalį, taip pat jautėsi emigrantu.

Iš pirmo žvilgsnio atrodo keista, kad kas nors

Vilkyškių istorijos inkubatoriuje. R. Navickienės nuotrauka

Algimanto Mackaus muziejuje. D. Šaulytės nuotrauka

gali sieti žmones, kurie vienas kito visai nepažinojo, niekada nebuvo susitikę, augo kitokiose kalbinėse ir politinėse aplinkose. Tačiau nagrinėdami rašytojų biografijas moksleiviai rado nemažai panašumų. „Augau abiejose Nemuno pusėse, krašte, kur vokiečiai gyveno glaudžioje kaimynystėje su lietuviais, lenkais, rusais, o žydai sudarė didelę gyventojų dalį“, – rašė Johanas Bobrovskis. Abiejose Nemuno pusėse driekėsi ir A. Mackaus, ir J. Bobrovskio vaikystės takai: mažojo Johaneso Tilžėje, Vilkyškiuose bei Mociškiuose, o Algimanto – Pagėgiuose, Bitėnuose, Tilžėje ir Tauragėje. Abu būsimieji poetai neilgai gyveno vaikystės miestuose, nes jų šeimos dėl skirtingų aplinkybių turėjo persikelti kitur. Bobrovskio tėvas buvo geležinkelietis, todėl dažnai tekdavo keisti darbo ir gyvenamąją vietą. Mackaus tėvai buvo pašto tarnautojai, aktyvūs lietuviybės puoselėtojai, tad 1939 m., naciams užėmus Klaipėdos kraštą, iš Pagėgių jiems teko išvykti. Karo metai buvo nelengvi abiem: A. Mackus su tėvais gyveno Vilniuje (baigė pradžios mokyklą, pradėjo mokytis gimnazijoje), o J. Bobrovskis pateko į patį karo sūkurį kaip vermachto kareivis. Ne lengvesnis gyvenimas buvo ir po karo. 1944 m. pasitraukę iš Lietuvos, Mackai

atsidūrė Rytprūsijuose (Instenburge, Karaliaučiuje), vėliau Berlyne, nuo 1945 m. gyveno įvairiose pabėgėlių (DP) stovyklose Bavarijoje, o 1949 m. atvyko į JAV. J. Bobrovskiu karo pabaiga buvo irgi dramatiška: 1944 m. jis praleido paskutines atostogas žmonos tėvų namuose Mociškiuose, o 1945 m. pateko į sovietų nelaisvę. Po 3 metų buvo paleistas ir grįžo pas žmoną į Rytų Berlyną. Pradėjęs ramesniam gyvenimui po karo, abu dirbo darbus, susijusius su leidyba: J. Bobrovskis buvo lektorius vaikų literatūros leidykloje, vėliau grožinės literatūros leidykloje UNION, o A. Mackus įkūrė lietuviškų knygų leidybos fondą ir jam vadovavo.

Nei J. Bobrovskis, nei A. Mackus nebuvo laimingi gyvendami toli nuo savo gimtinės – abu jautėsi ne savo krašte, ne savo aplinkoje, abu labai norėjo sugrįžti ten, kur prabėgo nerūpestinga jų vaikystė. Skaitant J. Bobrovskio eilėraščius matyti, kaip jam trūko Nemuno ir Jūros apylinkių, todėl rašytojas dažnai sakydavo žmonai, kad labai norėtų būti palaidotas senose Mociškių kaimo kapinėse. Ir A. Mackus ilgėjosi Lietuvos, ypač Vilniaus, gimtinės lygumų ir miškų. Aštuoniolikmetis jaunuolis eilėraštyje „Kapų pavėsis“ rašo:

Baigiamasis renginys. D. Šaulytės nuotrauka

Aš pasiilgau žemėje pavėsio,
 ramaus kapų pavėsio –
 čia niekas miegančios ramybės neišplėšia.
 Tik aš norėčiau rasti tą pavėsį
 kažkur toli... Pagėgiuos.

Gal tas nepritapimas prie svetimos aplinkos, nuolatinis gimtosios žemės ilgesys nulėmė ir labai tragiškas abiejų mirtis (jas skiria tik vieneri metai). A. Mackus žuvo autoavarijoje 1964 m. gruodžio 28 d., grįždamas iš darbo „Margučio“ radijuje. J. Bobrovskio gyvybė užgeso 1965 m. rugsėjo 2 d. dėl apendicito komplikacijos.

Nors pirmąsias savo knygas abu išleido skirtingu laiku (A. Mackus 1950 m., o J. Bobrovskis 1961 m.), tačiau Lietuvoje abiejų poetų pirmosios knygos išėjo tame pačiame dešimtmetyje. A. Mackaus „Poezija“ išleista 1972 m., o J. Bobrovskio „Sarmatijos metas“ – 1974 m.

Abiejų rašytojų biografijas ir kūrybą gimnazistai apibendrina taip: „Johanesas Bobrovskis – vokiečių rašytojas, supažindinęs Europą su Mažosios Lietuvos kultūra. Algimantas Mackus – tikras patriotiškumo pavyzdys, amerikietiškosios dykumos svilinamas „bežemių“ kartos atstovas.“

Panašių motyvų paieškos A. Mackaus ir J. Bobrovskio poezijoje

*O eilėraštis gimsta – kaip vėjas – iš nieko
 Ir skambėdamas bėga pusnim neramus,
 Bet negali daina prasimušti pro sniegą
 Ir sugrįžta – kaip vėjas – į savo namus.
 (H. Radauskas. „Žiemos daina“)*

A. Mackus – vienas garsiausių bežemių kartos atstovų. Poetas debiutavo eilėraščių rinkiniu „Elegijos“ (1950), vėliau pasirodė „Jo yra žemė“ (1959), „Neornamentuotos kalbos generacija ir augintiniai“ (1962), „Chapel B“ (1965). J. Bobrovskis ne tik poetas, bet ir prozininkas, kūręs romanus ir noveles. Jį išgarsino 1961 m. pasirodęs eilėraščių rinkinys „Sarmatijos metas“, ne mažiau reikšmingi ir kiti rinkiniai: „Šešėlių krašto upės“ (1962), „Oro ženklai“ (1966), „Vėjo krūmyne“ (1970). Abiejų poetų kūryboje figūruoja savo ir svetimo pasaulio erdvės, lyrinio subjekto fizinis buvimas čia ir labai dažnas atsigręžimas mintimis ir jausmais į ten. Kaip poetų, taip ir eilėraščių žmogaus patirtys apima gyvenimą Lietuvoje ir svetimoje žemėje (JAV, Vokietijoje). Paradoksalu, kad

vokiečiui J. Bobrovskiui Pagėgių kraštas buvo toks brangus. Abu poetai kalba apie prarastą būties prasmę, esminių gyvenimo pagrindų netekimą ne kaip savo sąmoningą pasirinkimą, bet sąlygotą dramatiškų istorinių įvykių. Lyrinio subjekto tikrovė fragmentiška, asocijuojasi su dëlione, kurios dalys sunkiai randa savo vietą (arba neberanda) harmonijos netekusioje visumoje. Susvetimėjimui ir žmogaus vertybių krizei perteikti A. Mackus pasitelkia „neornamentuotą kalbą“, nes tradicine (lyrine) poetine raiška neįmanoma atskleisti tikrosios žmogaus būsenos. J. Bobrovskio eilėraščio žmogaus mintys iš realaus gyvenimo krypta į praeitį, kuri susijusi su skaudžia patirtimi. Jo poezijai būdingos istorinės asociacijos, baltų mitologijos motyvai, daugiaplaniai įvaizdžiai.

Sapnų gaudyklė. V. Vaivadienės nuotrauka

Skaitant abiejų autorių poeziją, dėmesį patraukia identiški arba labai panašūs eilėraščių pavadinimai. Šie sutapimai paskatino pasidomėti, ar pavadinimai tiesiog atsitiktinai sutampa, ar poetinius tekstus sieja ir teminiai motyvai, idėjos. Mokiniai, susiskirstę į grupes, savarankiškai ir itin kūrybiškai interpretavo pasirinktus J. Bobrovskio ir A. Mackaus eilėraščius. Iš viso atlikti ir pristatyti 5 darbai.

A. Mackaus eilėraščio „Grįžimas į lygumas“ ir J. Bobrovskio eilėraščio „Sugrįžimas“ lyginamoji interpretacija. Sapnų gaudyklė
Kamilė Balserytė, Justas Bladys, Guoda Eičaitė, Austėja Jonkaitytė, Agnė Galkauskaitė, Vilkyškių Johaneso Bobrovskio gimnazija

Poetų eilėraščiai tarsi patvirtina mintį, kad vaikystės prisiminimai patys ryškiausi, gražiausi, ilgiausiai išlieka žmogaus atmintyje. Abiejų eilėraščių lyriniai subjektai norėtų sugrįžti į brangų vaikystės, paauglystės laiką. Jie į brangias vietas sugrįžta sapnuose ir prisiminimuose. Mokiniai pagaminta sapnų gaudykle pabandė „sugauti“ lyrinių „aš“ mintis, vaizdinių fragmentus. Gaudyklės elementuose panaudojo Mažosios Lietuvos vėliavos spalvas. Ant kraštuose esančių plunksnų surašė, ką sapnuoja ir ko ilgisi eilėraščių žmogus. Sapnų gaudyklės vidurinėse plunksnose užrašė žodžius, kurie sieja abiejų poetų ir lyrinių subjektų būsenas, jausmus. Tai sapnas, prisiminimai, ilgesys. J. Bobrovskio eilėraščio žmogus sapne mato medinį kietą suolą, tarp pušų kamienų sūpuokles, praskrendančius paukščius (gegužę, dudutį, šilovarnį, lakštingalą), karves, iš vandens iššokusią žuvį. Šis sapnas – šviesus vaikystės prisiminimas, „Bet tai tik miegas“. Pabūdęs lyrinis „aš“ sugrįžta į skaudžią tikrovę: „Esi ne čia“. Panašius išgyvenimus patiria A. Mackaus eilėraščio „Grįžimas į lygumas“ lyrinis subjektas. Iš pradžių jo pasiryžimas grįžti į vaikystės žemę skamba labai tvirtai: „Man reikia grįžt.“ Kas eilėraščio žmogų taip traukia į gimtąsias vietas? Tai prisiminimuose regimos lygumos, kuriose bėgiojo būdamas vaikas, veidą prausę rudens lietaus lašai, patirti išgyvenimai. Tačiau tos pačios lygumos, kadaise buvusios tokios artimos, dabar įskaudina lyrinį „aš“ sakydamos: „Praeinantis esi ir svetimas“. Kalbėtojas vis dar jaučia stiprų ryšį su gimtuoju kraštu: „Aš ten gimiau. Mane jūs užauginot.“ Jį apima liūdesys supratus, kad sugrąžinti to, kas prarasta, neįmanoma: „Aš visuomet

į liūdesį grįžau, / o liūdesys į lygumas.“ Lieka tik prisiminimai. Nors tekstuose daug liūdesio, bet sapnai ir prisiminimai bent iš dalies padeda sugrįžti į praėjusį laiką ir prarastą žemę.

Paukščio motyvas A. Mackaus ir J. Bobrovskio eilėraščiuose („Paukštis, baltas“, „Nakties daina“ / „Sala ir paukštis“, „Mano žemės paukščiai“).
Maketas „Žalias paukštis“
Gabija Kazlauskaitė, Gabrielė Kyzelytė, Aneta Pociūtė, Simona Petrošiūtė, Vilkyškių Johaneso Bobrovskio gimnazija

Poezijoje paukščiai dažnai simbolizuoja gyvybę, laisvę, jungtį tarp dangaus ir žemės. Vienaip paukštis vaizduojamas poetų eilėraščiuose „Paukštis, baltas“ ir „Sala ir paukštis“. Abiejuose tekstuose neįvardijamas konkretus paukščio pavadinimas, tik paminimi jo požymiai – baltas, nedidelis. Paukščių skrydį nutraukia mirtis: „Paukštis, baltas, / kurį oro lėksmas / išnešė per jo mirtį <...> (J. B.); „Paukštis krisdamas sminga / kaip strėlė ties mano sala.“ (A. M.). Atsiranda mirties motyvas: „Matau jo kraujuojantį kaklą <...>, minima „bažnyčia su karstais“, paukštis Beakis. Eilėraštyje „Paukštis, baltas“ kalbama santūriai, tarsi viską stebint iš šalies. Mackaus eilėraščio lyrinis subjektas kalba atvirai, jo žodžiai skamba dramatiškai: „Norėjau gyventi – o mirštu. / Norėjau kalbėt – o tylą.“ Jis tarsi tas paukštis su palaužtais sparnais – kenčiantis, vienišas, atsiskyres ar atskirtas savo „saloje“. Eilėraščiuose „Nakties daina“ ir „Mano žemės paukščiai“ atskleidžiamas glaudus žmogaus ir paukščio ryšys. Pirmame eilėraštyje lyrinis „aš“ kviečia paukštį „iš žvaigždyno“ po „lapų stogu“. Susidaro įspūdis, kad žmogus nori pasikalbėti apie brangų kraštą, iš kurio sugrįžta paukštis: „mes pasikalbėsime / apie krantus alsuojančių / upių, juodąją žemę / girių šaly“. Toji šalis siejama su žmogaus pradžia, su šviesa. Su gimtąja žeme tapatinami ir A. Mackaus eilėraštyje vaizduojami paukščiai. Lyrinis subjektas brangią vietą vadina savo žeme, tėviške, į kurią kasmet sugrįžta ir kurią palieka paukščiai: „Kiekvieną rudenį jie skrenda, kad sugrįžtų, / kai vėl į žemę grįš pavasaris skardus.“ Lyrinis „aš“ panašus į paukščius rudenį, nes kažkada paliko gimtinę ir jos ilgisi: „Ar gali nenorėt į gimtą

žemę grįžt žmogus?“ Deja, sugrįžti negali, kad ir kaip norėtų, todėl lieka tik ilgesys, išrašytas paukščių „ant svetimo dangaus kelių“. „Paukščių gyvenimas, „kaip ir žmogaus kelionė, yra / nežinomai trapus.“ (A. M.).

Johaneso Bobrovskio ir Algimanto Mackaus eilėraščių apie Vilnių sąsajos („Vilnius“ / „Vėl norėčiau kalbėt savo senąjį miestą...“)

*Agnė Bergner, Lėja Degutytė,
Jogailė Ramanauskaitė,
Pagėgių Algimanto Mackaus gimnazija*

Svarbiausias J. Bobrovskio eilėraščio „Vilnius“ kontekstas yra saktė apie Vilniaus miesto įkūrimą. Tekste galima išvelgti dvi dalis, sukomponuotas kontrasto principu (seniau – dabar). Pirmuose dviejuose posmuose vaizduojamas pirmykštis kraštovaizdis šalia Nemuno ir Neries, o trečio posmo „bet“ žymi akivaizdžius pokyčius: dainos yra praeitis, Lizdeika nebedainuoja. Paskutiniame posme minima gamtos, lygumų daina, skausminga ir atri nuo kraujo. Vyriausiasis pagonių žynys miega mirtinu miegu, o eilėraščio pabaigoje gamta gieda krauju persunktą giesmę savo „skardžiu balsu“. Kraujo, skardaus balso motyvais tarsi norima išreikšti visos lietuvių tautos sudėtingą istoriją, jos kančią, išgyventą tragediją ir nacių okupacijos metu įvykdytus nusikaltimus, kai buvo nužudyta apie du šimtus tūkstančių žydų. A. Mackaus eilėraščio „Vėl norėčiau kalbėt savo senąjį miestą...“ lyrinis subjektas išreiškia norą kalbėtis su savo miestu, nori atgaivinti jį žodžiais, prisiminti, kad artimas miesto vaizdas neišblėstų. Jis suvokia seniai praėjusį laiką, taip pat akivaizdžiai atgailauja, kad negalėjo

kovoti su tuo, kas buvo neišvengiama, o tai reiškia – palikti tėvynę. Eilėraštyje dominuoja temos, susijusios su praeitimi ir tėviške. Minimų rūdijančių Kryžių kalno ir tilto su senais valstybės ženklais simbolių reikšmė interpretuojama gan paprastai – tai valstybinė simbolika, sukelianti eilėraščio žmogui kartėlį, Lietuvos ir Vilniaus ilgesį. Kitas dažnai pasikartojantis yra medžio motyvas: „Smuikuojančio elgetos medis / nebeaugina šakų, / nelapoja pavasario...“ Kūriny persmelktas nostalgijos ir skausmo. Abiejuose eilėraščiuose galima pastebėti nuorodas į istorinius Vilniaus miesto elementus, asmenybes arba įvykius, pavyzdžiui, Gediminą, Trakus ar Kryžių kalną. Abu autoriai atskleidžia Vilniaus miesto istorinę ir kultūrinę svarbą. Taip pat Vilnius yra apibūdinamas kaip įtakingas, istoriškai ir kultūriškai turtingas miestas. Tekstuose galima rasti gamtos elementų, tokių kaip upės ir medžiai, kurie yra susiję su Vilniaus kraštovaizdžiu. Metaforomis ir palyginimais perteikiamas Vilniaus grožis, unikalumas ir reikšmingumas.

Atrinkusios, jų manymu, svarbiausias abiejų poetų eilėraščių detales, merginos sudėliojo labai organišką koliažinį eilėrašį.

Lyrinio „aš“ išgyvenimai A. Mackaus eilėraštyje „Upė, tėvas, upė“ ir J. Bobrovskio eilėraštyje „Upė“

*Gabija Sragauskaitė, Vesta Bladaitytė,
Pagėgių Algimanto Mackaus gimnazija*

Algimanto Mackaus eilėraštyje „Upė, tėvas, upė“ lyrinis „aš“ yra atsidūręs nežinioje, kuri išreiškia vandens, upės, jūros motyvais: „Mano upė artėja į vandens jūrą. <..>; Mano sūnau, aš išdidžiai liejuosi jūron.“ Šioje „nežinios jūroje“ lyrinis

Paukštis. V. Vaivadienės nuotrauka

subjektas išgyvena įvairius jausmus. Eilėraščio žmogų ypač slegia jį supanti svetima aplinka: „Mano gyvenime paliko tik viena aikštė, tik vienas miestas, / kurio nepraplaukiau ir savo vandens paviršiuje neužrašiau.“ Lyrinis subjektas ne tik prisimena savo kraštą, bet jo ilgisi ir trokšta grįžti: „ir mano rankos sieks tolstančio tavo žemyno“. J. Bobrovskio eilėraštyje „Upė“ lyrinis subjektas yra atsidūręs svetimame krante, kuris sukelia svetimumo būseną: „Niekas / apėjo mūsų guolį, Niekas / gesino mūsų veidrodį, Niekas / pažadins mus / mūsų laikui.“ Kyla klausimas, ar įmanomas pabudimas, prisikėlimas? Religinis motyvas – krikščionio galva sviro ant suskilusio smilkinio – leidžia manyti, jog tai įvyks, nes Biblija teigia, kad Kristus prisikels, vadinasi, prisikels ir lyrinis subjektas, kai nežinia pasitrauks. Abiejų eilėraščių lyriniai subjektai yra svetimoje erdvėje. Eilėraščio „Upė“ lyrinis subjektas yra svetimame krante, o A. Mackaus žmogus tarsi plaukia upe, nematydamas miesto ir aikštės, kuri jam buvo svarbi. Abu kūriniai sieja mirties, nebūties motyvus. Lyriniai subjektai kalba apie žuvis, kurios sustingusios. A. Mackaus eilėraščio žmogus netgi bando atgavinti žuvį, nori išvengti mirties. Eilėraščius sieja religiniai motyvai (Krikščionys, tėvas, kuris moko sūnų gyvenimo tiesų). Tekstų lyriniai subjektai dar nepraradę vilties. J. Bobrovskio poezijos žmogus mato šviesą, o A. Mackaus lyrinis „aš“ regi gyvus paukščių šešėlius ir teigia, kad jis liks gyvas.

Išanalizavusios abiejų poetų kūrinius, merginos pateikė ir kūrybinę interpretaciją – eilėraščių, sukurtą iš abiejų poetų tekstų.

J. Bobrovskio eilėraščio „Upė“ ir

A. Mackaus eilėraščio

„Upė, tėvas, upė“ panašumai

*Elinga Montvilaitė, Taja Bernotaitė,
Neringa Petkutė, Skaistė Girdvainytė,
Pagėgių Algimanto Mackaus gimnazija*

Abiejų poetų kūrinius sieja mirties motyvas. J. Bobrovskio eilėraštyje rašoma: „Sviro

krikščionio galva / ant suskilusio smilkinio“, „mes pasilenkėm virš sustingusių / žuvų“, o A. Mackaus eilėraštyje yra minimas „paskenduolės kūnas“. Verta paminėti, jog Mackaus eilėraščiuose mirties motyvas labai dažnas. Upės įvaizdis eilėraščiuose traktuojamas skirtingai. J. Bobrovskio vaizduojama upė nėra tokia niūri kaip A. Mackaus: „šviesesnė pilkumoj svetimo kranto“. A. Mackaus eilėraščio pradžia pesimistiška: „Mano upė artėja į mirties jūrą“. Poetų eilėraščiuose ryškus paukščio motyvas. Bobrovskis dažnai mini garnius, o Mackus tiesiog paukščius: „kad šešėliai, atsimušę mano vandeny yra // gyvų paukščių šešėliai“. Apskritai J. Bobrovskio poezijoje paukščių motyvas dažnesnis. Pagrįsdamos savo išvalgas merginos sukūrė įdomią videointerpretaciją, kurią galima rasti Algimanto Mackaus muziejaus FB puslapyje <https://www.facebook.com/100008503335839/videos/379551671608813>

Abiejų rašytojų kūryba žinoma ne tik lietuviams. J. Bobrovskio poezija ir romanai atvėrė ir vis dar atveria kelius į Lietuvą, ypač Mažąją Lietuvą, ne vienam vokiškai skaitančiam europiečiui. Vienas iš jų – Kornelijus Helis (Cornelius Hell), Zalcburge gimęs vokiečių kalbos ir literatūros, austrų literatūros dėstytojas, rašytojas, vertėjas, dėstęs lietuvių kalbą ir literatūrą Austrijos universitetuose: „Jau daugiau nei pusę savo gyvenimo esu pakeliui į Johannesą Bobrowskį ir kartu su juo.“ K. Helis į vokiečių kalbą yra išvertęs nemažai lietuvių rašytojų kūrinių. Jis vokiškai „prakalbino“ ir A. Mackų. Pasak jo, A. Mackus „yra lyg tiltas tarp pasaulio ir lietuvių literatūros. Cituoja Paulą Celaną, Fredericą Garcia Lorcą, Dylaną Thomą, o greta – lietuvių pasakas. A. Mackų būtina versti.“

Taigi J. Bobrovskis ir A. Mackus – tikri literatūros pasaulio šviesuliai, neabejotinai svarbi mūsų krašto istorinio ir kultūrinio naratyvo dalis.

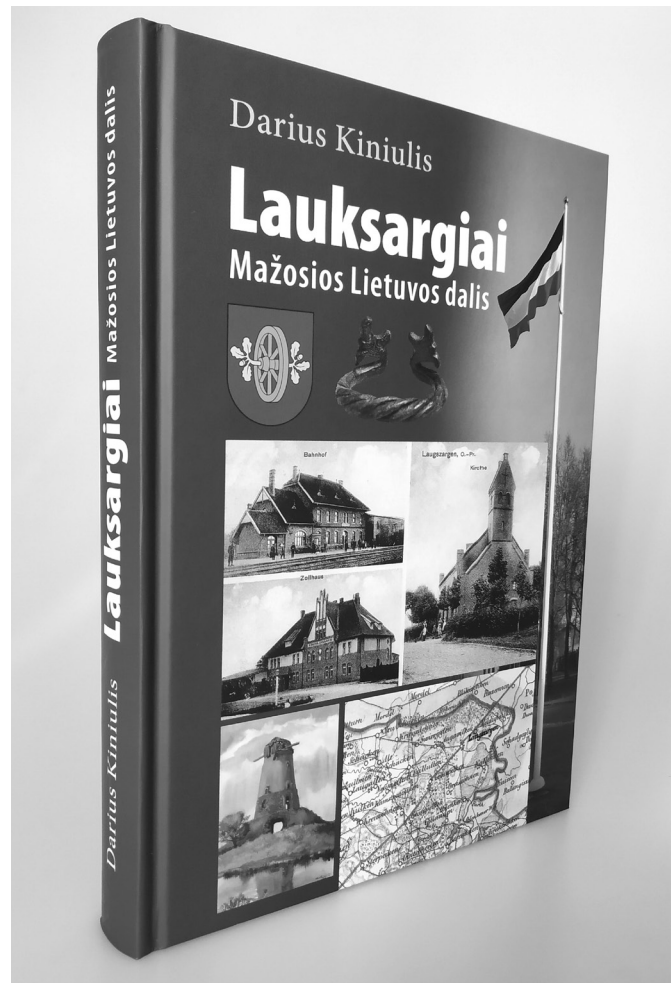
Mažosios Lietuvos pasienio istorijos puslapiai

Reikšminga knyga apie
Lauksargių bažnytkaimio praeitį

Dr. Martynas PURVINAS

Kaunas

Sovietinė okupacija ilgiems dešimtmečiams užkirto kelią tikrosios mūsų istorijos pažinimui. Tuomet itin nukentėjo totalitarinio režimo nepageidautini barai: lietuviybės raida, naikinama Mažoji Lietuva ir t. t. Laisvės dešimtmečiais atskleidžiami vis nauji mūsų istorijos puslapiai. Malonia staigmena tapo istoriko Dariaus Kiniulio parengta ir išleista vaizdinga knyga apie dabartines Tauragės apylinkes – buvusį ilgaamžį paribį su Mažąja Lietuva (Darius Kiniulis. Lauksargiai Mažosios Lietuvos dalis. Vilnius: Petro ofsetas, 2023, 298 p.). Nemaža knygos dalis paskirta skalvių palikimui – pateikiama daug žinių apie tą senųjų baltų gentį, archeologinius radinius prie Nemuno ir Jūros upių (pats autorius ilgai darbavosi kaip archeologas, dabar rūpinasi Tauragės krašto muziejaus rinkiniais). Paminėti apylinkių piliakalniai, užrašytieji padavimai. Primenamasi ilgaamžės valstybinės sienos tarp LDK ir Prūsijos nustatymas, Napoleono karai, žymusis plentas iš Tilžės (ir Karaliaučiaus bei Berlyno) į Tauragę ir tolyn (į Rygą, Peterburgą), pasienio muitinė ir amžinoji kontrabanda, Lauksargių apylinkėse šimtmečius gyvavusi lietuviybė, parapijos ir bažnyčios sukūrimas ir t. t. Pateikiamos įdomios žinios

Knyga „Lauksargiai Mažosios Lietuvos dalis“. D. Kiniulio nuotrauka

apie Pirmojo pasaulinio karo pradžioje vykusius mūšius tie Lauksargiais (deja, apie Didžiojo vadintą karą šiandien jau nedaug kas težino), Klaipėdos krašto sukilimą, gyvenimą Lietuvos Respublikos sudėtyje, vėlesnį nacių įsigalėjimą ir t. t. Labai puiku, kad knygoje pateikta daug apylinkių gyventojų (tarp jų – ir lietuvybei nuspėlusio mokytojo Jono Bickos) liudijimų – tie autentiški pasakojimai atskleidžia ir mažiau žinomus praeties bruožus. Esama labai įdomių momentų – antai, jau artėjant nacistinės Vokietijos ir Sovietų Sąjungos susirėmimui, prieškarinę Lietuvos Respubliką okupavę sovietiniai kariai dar svarstė, kaip jie užimsią Tilžę. Tuomet didžiausia pasaulyje kariuomenė dar nesitikėjo būsimo sutriuškinimo. Tais metais dar rūpintasi vokiečių kilmės (ar tokiais pasiskelbusių) gyventojų repatriacija į Vokietiją, vėliau užgriuvo karo laikų nusikaltimai: žydų ir sovietinių belaisvių žudynės ir t. t. Įdomūs atsiminimai apie darbams atsiųstus prancūzų belaisvius. Rašoma apie prievartinę vietos gyventojų evakuaciją į

Vakarus karo pabaigoje, įsiveržusios sovietinės kariuomenės žiaurumus, pokarinį ištuštėjusio krašto apgyvendinimą (čia pateikiami vertingi naujakurių liudijimai), buvusio pasienio sovietizaciją ir kt. Visa tai papildo žinios apie apylinkių dvarus, kaimus ir senąsias kapines. Žingeidesnieji gal pastebėtų, kad išsamiai aprašant XX a. nutikimus, gan trumpai apibūdintas šimtmečius trukęs prūsiškasis laikotarpis. Tai vis Lietuvos istorikų įsisenėjusi bėda – Vokietijos ir kituose rinkiniuose toliau dulka šūsnyš senųjų dokumentų apie lietuviškųjų žemių praetį, bet vis nesulaukiama kokių reikšmingų archyvinių tyrimų. Gal tuo dar užsiims dabar auganti jaunųjų istorikų karta. Kol kas D. Kiniulio knyga lieka tiesiog pavyzdiniu veikalu apie vienos vietovės nusiaubtame krašte praetį. Gausios iliustracijos, vertingos liudininkų atsiminimų publikacijos, turininga archeologinė dalis ir kitkas gal paakins ir kitus šiandieninius to krašto gyventojus pasirūpinti leidiniais apie savų vietovių istoriją.

Itin įdomios išvaizdos, ispūdingo dydžio ir aukščio, apipinta daugeliu mistinių legendų, paprastoji eglė augo Mažosios Lietuvos žemėje (Vilkyškių miške, Rambynų regioniniame parke). Eglės šakos stiebėsi iki 34 metrų aukščio, iš žemės išdygusi septynių sulipusių kamienų puokštė 80 centimetrų aukštyje šakojosi net į 18 kamienų. Dėl savo išskirtinumo 2017 metais išrinkta Lietuvos metų medžiu, o 2018 m. atstovavo Lietuvai Europos metų medžio konkurse.

Po 2007 metų pabaigoje iškritusio šlapio sniego svorio neatlaikė ir nulūžo vienas gražiausių, labiausiai išlenktų eglės kamienų, buvo likę septyniolika.

2022 metų pradžioje įsisiautusi vėtra nulaužė dar 3 storus ir keletą plonesnių medžio kamienų. Iš storiausio nulaužto kamieno kanklių meistras Skalmantas Barkauskas pagamino dvi tradicines Mažosios Lietuvos kankles, kurios padovanotos Pagėgių kultūros centrui su priesaku mokinti kankliuoti Pagėgių krašto jaunimą.

Gamtos stichijų nuskriaustame medyje prieš keletą metų apsigyveno antriniai kenkėjai - ūsuočiai, o 2024 pavasarį ant eglės jau pastebėti šiaurinėje Europoje bei Lietuvoje stipriai išplitę pirminiai eglynų kenkėjai - žievėgraužiai tipografai. Šiuo metu jie stipriai atakuoja didingą botaninį gamtos paminklą. Vienas iš storiausių kamienų nudžiūvęs iki viršūnės.

Medis pamažu miršta. Turime būti dėkingi, kad gyvenome šiuo laikmečiu ir ją pažinome. Galėjome ja žavėtis, o inspiruoti jos grožiu - net kurti meną!

Galime pagarbiai atsisveikinti. Galime iš jos mokintis kantriai priimti senatvę kaip natūralų dalyką. D. Milašauskienės nuotrauka, 2024 gegužė

© Rambynas, 2024. ISSN 2029-0756 Rengėjas (leidėjas): Pagėgių krašto draugija „Sandūra“, įm. k. 178054566, a. s. LT327300010097269819 Swedbank, AB, kodas 73000. Adresas: Mokyklos g. 13, Rukų k., LT-99302, Pagėgių savivaldybė. Apimtis 8 sp. l. Tiražas 500 egz. Leidžiamas du kartus per metus. Vyr. redaktorė Diana Milašauskienė, el. p. sandura6@gmail.com, dizainerė-maketuotoja Kristina Kazlauskienė, kalbos redaktorė Jolanta Kasiliauskienė. Spausdino UAB „Petro ofsetas“, Naujoji Riovonių g. 25c, Vilnius, LT-03153, Lietuva. Visa medžiaga (rašiniai), pateikta žurnale „Rambynas“, yra Pagėgių krašto draugijos „Sandūra“ nuosavybė. Žurnalo straipsnius kopijuojant ir platinant būtina nuoroda. Redakcijos nuomonė gali nesutapti su autorių nuomone.